વૈદકનો સાર સંગ્રહ*

સર્વે સોખીલા સ્વદેશીને ઉપયોગી
થવા સારૂં.

ખુકશેલર જગજીવન દલપતે
છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો.

આવૃત્તિ ૨ જી.

अमदावाद:
ખાડિયામાં અમરતલાલના મહાદેવમાં 'હિતે-
ચ્છુ' પ્રેસમાં પટેલ જેશંગ મુળજીએ
છાપ્યો.

સને ૧૮૮૦—સંવત ૧૯૩૬

કીંમત રૂ૧) એક.

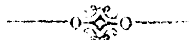
પ્રસ્તાવના.

આ ચોપડીનો બનાવનાર "તીબેશાખી" એવે નામે નાંમાંકિત વખણાએલો વઈદ થઈ ગયો. તેણે ઉરદુ (મુસલમાની શાસ્ત્ર) નું સારૂં જ્ઞાન મેળવીને ઘણા વર્ષ પ્રાચિનકાળે વૈદુ કરી પોતાની અજમાએસ ઉપરથી સરવે લોકોના હિતને માટે આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે તેથી આ ગ્રંથ આપણા દેશીભાઈઓને ઘણો ઉપયોગી છે. તેનું કારણ કે ભાષા સાદી અને સરલ છે, તેથી સરવેના સમજ્યમાં ઝટ આવશે. માટે આ ગ્રંથ સંગ્રહ કરી પાસે રાખવો ને હમેશાં વાંચી દ્રઢ કરવો. કે વખતે દેશ વિદેશ અકસ્માત જવું પડે ને તબિયતમાં બિગાડો થાય તો પોતાના જાણેલા ને અજમાવેલા ઉપાય કરતાં કશી વાતનો દિલમાં અંદેશો રહે નહિં.

આ ચોપડીમાં લખેલાં ઓખડો આપણા દેશી ગાંધિયોની દુકાનેથી મળશે માટે જે જોઈએ તે ઓખડ લાવી તેને લખ્યા પ્રમાણે તૈયાર કરી વાપરવું. પણ અજાણ્યા લે ભાગુ વૈદ્યનું તથા તેવાજ ગાંધીનું ઓસડ કરતાં વિચાર રાખવો. કેમકે દરદીને ઓસડ આપવું તે વધારે ખાત્રીથી અજમાસ કર્યા વગર આપે તો તેમાંથી અવગુણ થાય. તે સારૂં આ ચોપડીના ઉપાયો લખ્યા પ્રમાણે કરવા.

अनुक्रमणिका.

વૈદકનો સાર સંગ્રહ.

श्रीगणेशायनमः

श्री शारदायेनमः॥ श्रीगुरुभ्योनमः॥ श्रीगोपीजन वल्लभायनमः॥ श्रीधनवंतरायनमः॥ अथ वैदक सार लख्यो छे॥

દોહરા.

સાજું હોય શરીરતો, સઘળી વાતે સુખ;
નહિતો નાણું બહુ છતાં, દિન દિન પ્રત્યે દુઃખ. ૧
ભણતાં ભણતાં બહુ ભણ્યો, વિદ્યા અન્ય અનેક;
શરીર સાચવણી તણો, અક્ષર ન ભણ્યો એક. ૨
તે તો ભણતર તુચ્છ છે, વળી બુદ્ધિ પણ વ્યર્થ;
શરીર સાચવણી વિના, સરે ન સઘળો અર્થ. ૩
માટે વૈદક વાંચજો, પૂરણ રાખી પ્રીત;
જેથી કાંઇ પણ જાણશો, રોગ મટ્યાની રીત. ૪
વૈદકથી આયુષ વધે, સુખમાં રહે સદાય;
માટે વિદ્યા વૈદ્યની, જરૂર જેવી જણાય; ૫
જો ધન છે ઘરમાં ઘણું, હોય શરીરમાં શૂળ;
તો તેના મનમાં ગણે, ધન સઘળું તે ધૂળ. ૬
જેની ઘણી જરૂર છે, શોધી તેનો સાર;
રૂડું આ પુસ્તક રચ્યું, સહુથી સુખ દેનાર. ૭
મિતા આહારજ રાખજો, દીવસને વળી નીશ.
વિવેકી એમ વર્તશો, થાશે લાભ અતિશ. ૮

माणसना चारें विकारनी बाबत.

જાણવું જે ઇનસાન તથા હેવાનની કાયાનું બંધા-

રણ ચારે તત્વ અને આતસ, પવન, પાણી, તથા ખાખથી છે; તેથી કરીને ઇનસાનના બદનમાં ગરમી, તથા શરદી, તથા તરીઓસકી હોય છે, જેને એ ચારેનું જોર બરાબર અને સમધાત હોય, તેના બદનને તનદુરસ્તી તથા શરીરની શાંતી હોય. કદાપી તે ચારેમાંથી એકનું જોર કમો-બેશ થાય ત્યારે ઇનસાનની તબીઅત નાદુરસ્ત થાય.

જો કે ગરમીના જોરથી હરેક બીમારી પેદા થઈ હોય તો તેની નીશાની એ જે, પાણીની તરસ ઘણી લાગે અને અંગ ઉપર અગન બળે, અંગ પીળું અથવા લાલ થાય અને હરેક થંડક કર્યાથી જીવને રાહત થાય. કદાપી તે ગરમી લોહીના વધારાથી હોયતો તેની નીશાની એ જે, માથું ભારે હોય, અંગમાં આળસ આવ્યા કરે, માંથુ ફર્યા કરે, મોહોડાનો સ્વાદ મીઠો હોય, અંગ ઉપર લાલી હોય, જીભ લાલ હોય, ગુમડાં તથા ફોલ્લીઓ થાય, પારામાંથી તથા નાકમાંથી લોહી નીકળે, અંગમાં સુસ્તી હોય, અને સાંધેસાંધા દુખે. કદાપી તે ગરમી પિતના વધારાથી હોય તો તેની નીશાની એ જે, બદન તથા જીભ તથા આંખના ડોળાનો રંગપીળો હોય, અને મોહોડાનો સ્વાદ કડવો હોય, અને જીભ સુકાય, તથા જાડી અને ખડબચડી થાય, અને નાક સુકાય, અને તરસ ઘણી લાગે, ભૂખ બેસી જાય, ને ખાવાનું ભાવે નહીં બેશુદ્ધિ તથા ઘુમરી તથા કંપારો થાય.

શરદીના જોરથી હરેક દરદ પેદા થયું હોય તો, તેની નીશાની એ છે જે, તે માણસને પાણીની તરસ તથા અંગમાં જલન હોય નહી અને અંગનો રંગ સફેદી અથવા કાલાટપર હોય, કદાપી તે શરદી બલગમીના વધારાથી હોય તો અંગ સફેત થાય. અંગમાં સુસ્તી હોય, અંગ થંડુ હોય, ખાણું હજમ નહીં થાય ખાટા ઓટકાર આવે, ઊંઘ ઘણી આવે, મગજ ભારે રહે, મોહોડામાથી લબ અને હોજ ગરે, નાકમાંથી પાતળું અને થંડું લીંટ આવે, કદાપી તે શરદી સોદાના વધારાથી હોયતો આંગ દુબળુ થાય, અને કાલાટ મારે લોહીનો

રંગ કાળાટ ઉપર હોય, ને ઘાડું થાય, ફીકર તથા અંદેશો પેદા થાય ને જુઠી ભૂખ લાગે.

કદાપી તરીના જોરથી હરેક આજાર પેદા થયો હોયતો તેની નિશાની એછે જે, બદનમાં સુસ્તિ ઘણી હોય, ને નિચે ઓસકીની બાબત કહેવામાં આવેછે તેનું ઉલટું હોય, કદાપી તરી ગરમીના વધારાથી હોય, અથવા એકલી ગરમીથી હોય અથવા લોહીના વધારાથી હોય, તો તેની નિશાની ગરમીમાં કહી છે તેથી સમજવી. કદાપી તે તરી એકલા શરદીના વધારાથી હોય, અથવા બગલમ સાથે હોય તો તેની નિશાનીઓ શરદીમાં કહી છે. તેથી સમજવી.

કદાપી ઓસકીના જોરથી હરેક આજાર પેદા થયો હોયતો તેની નિશાની એ જે, મોહોડું સુકાય, આંગ દુબળું થાય, ચામડી કઠણ થાય, મોહોડાનો શક્લ ફરી જાય, કદાપી તે ઓસકી પિત્તના વધારાથી હોય તો ઉપર ગરમ પિત્તના વધારાની નિશાનીયો કહીછે તેથી સમજવું. કદાપી તે ઓસકી સોદાના વધારાથી હોય તો તેની નિશાનીયો ઉપર શરદીની બાબતમાં કહીછે તેથી સમજવી.

હવે માલમ કરવું કે માણસના અંગમાં ચાર વિકારછે, તેમાં એકતો લોહીવિકાર, બીજું બલગમ એટલે જે રસવિકાર અને ત્રીજું પિત્તવિકાર, અને ચોથું સોદાવિકાર, પણ વધારયા મળે હિંદના વૈદો સોદાના વિકારમાં ગણતા નથી કેમ કે એ ત્રણ વિકારમાંથી એક વિકારના બીગાડવાથી સોદા થાયછે તેમ વળી હિંદુલોકોના પંડિતો વાયુવિકાર પણ ગણે છે અને ઘણું ખરૂં અંગરોગનું નિપજવું એ ચારે વિકારો માંથી એકની વધઘટ થયાથી થાયછે. જ્યાં સુધી એ ચારે સમતોલ હોય ત્યાં સુધી આજાર પેદા થતો નથી. વળી જાણવું કે લોહી જેછે તેની ખાશીયત ગરમ તથા તર છે. પિત્ત જેછે તે ગરમ તથા બાશીક છે અને બલગમ જે છે તે શરદ તથા તરછે અને સોદા શરદ તથા ઓશકછે. હવે ઇનસાનના બદનમાં પવન જેછે તે એક બાફ છે કે તે ઉપર ક

હેબા વિકારોમાથી પેંદા થાય છે પણ તે અગત્ય કરીને તો બલગમ તથા સોદામાંથી નીપજેછે, પણ તે કાંઇ માણસના હરેક વિકારને દાખલ કરતો નથી.

માણસના બદનની તથા નાડીની પરિક્ષા.

જાણવું કે માણસના બદનની અંદર સાત ચીજ ઘણી બોજરગ અને મોટી કહેવાયછે અને આદમીની જે નગદી તે સાતે સલામત રહ્યાથી હોયછે. કદાપી તેમાંથી એકે ઓછી થાયતો આદમી હરગીજ જીવે નહીં અંગની ઉપરની ચીજો જેવી કે આંખ, નાક, કાન, જીભ ઇન્દ્રિ, હાથ, પગ અને એવી એવી બીજી ચીજો ઓછી થાય તો અલબત તે આદમી જીવે. પણ તે ભીંતરની સાતમાથી એક પણ ઓછી થાય અથવા કઠણ ઘાયલ થાયતો હરગીઝ આદમી જીવે નહીં અને એ સાતમાંથી હરેકનો જરાપણ બીગાડ થાયતો આદમી કઠણ બીમાર થાય. હવે એ સાતમાંનું પેહલું દીલ, બીજું દેમાગ યાને મેજું ત્રીજું કલેજુ, ચોથું બંધે ગોરદા, પાંચમુ પિતો. છઠું ફેફસુ, સાતમી તલી.

હવે સમજવું કે એ સાત મધ્યેથી જે બદી છે તે બદનનો પાદશાહ છે. અને મેજું તેનો જીવછે. વળી કેટલાએક કેહેછે કે મેજું પાદશાહ છે. ને દીલ વજીરછે. અને દીલતથા દેમાગની વચે એક મારગછે કે તે મારગે હમેશા એક બીજાને જુએછે, અને મળતા રહેછે વાસ્તે એ દીલ તથા દેમાગ સહુથી મોટા છે. અને માણસનો જીવ તથારૂહ દીલમાં હોય છે કે તે વતે માણસ જીવેછે. અને ખોદાઇ રાહાને પોછાને છે. અને દીલ હંમેશા હીલીયા કરેછે કોઇ વેળાએ હીલતુ રહેતું નથી, અને અકલ તથા યાદ દાસ્ત મેજામાં હોયછે. અને કલેજું દીલ સાથે તાલુકો રાખેછે. અને ગોસો તથા જોર તથા હીંમત પીત્તાથી હોયછે. અને શરમ તથા હએયા તથા કીનો કપટ તલીથી હોયછે. અને દમનું આવવું જાવું તથા બોલવું સરવે ફેફસાથી હોયછે. અને સેહેવત ત-

થા ઇંદ્રિનું જોર તથા ઓભોગનું કૌવત બંને ગોરદાથી હોય છે.

હવે જ્યારે માલમ થયું કે, દિલ જે છે તે બદનનો પાદ શાહ છે ને સદા હીલતુંછે. તે દિલસાથે બદનની સઘળી મોટી રગો લાગેલીછે. તે મોટી રગોમાની એકરગના હીસા બંધે હાથમાં આવેલાછે જેને વેદલોકો નબજ અથવા નાડીકરી કહેછે અનેના ડીના જોવાથી દેલ તથા દેગામની કષ્ટિની અથવા સુખાકારીની ખબર પડેછે. ગરમી અથવા શરદી અથવા સમધાત હોય છે તે માલુમ થાયછે. અને નાડીના હાલવા ઉપરથી દિલને હાલવાની ખબર પડેછે. વાસ્તે વૈદ્ય લોકોએ નાડી જોવાનો કાયદો રાખેલો છે. અગર એ બંદનની બીજી રગો પણ એ પ્રમાણે હાલતીછે તે જોયાથી ખબર પડે પણ અદબથકી દાનાઓએ બદનના બીજા સાંધાની નાડી જોવાનું મોકુફ રાખીને હાથની નાડી જોવાનો કાયદો રાખેલો છે.

હવે પ્રથમ નાડીની પરખ એ છે જે નાડીની ચાલ પાંચ તરેહની હોયછે. એક તો નબળી બીજી ભારે, ત્રીજી ઉતાવળી, અને ચોથી વેહેલી દોડે, પાંચમી ઠસો ખાઇને ચાલે. જ્યારે કોઇની નાડી નબળી ચાલે ત્યારે સમજવું કે તેને ફેફસા અથવા આંતરડાં અથવા મગજમાંથી દરદ ઉઠેલુંછે. અને જેની નાડી ભારે ચાલે તેને જાણવું કે લોહીનું જોર છે. અને જેની નાડી ઘણી ઉતાવળી ચાલે તેને સમજવું કે મગજમાં ગરમી થએલીછે, ને ગરમીથી રોગ ઉઠેલોછે. અને જેની નાડી નરમ અને ઉતાવળી ચાલે તે સાથે અંગ ઠંડું હોય તેને ઘણી નબળાઇ તથા શરદીનું જોર જાણવું. ને જેની નાડી બે ત્રણવાર ચાલીને. ઠસો ખાતી હોય તેને ઘણી નબળાઇ અને વધારે બિમારી સમજવી.

જ્યારે હરેક માણસની નાડી જોવી હોય ત્યારે હાથનાં ચારે આંગળાં નાડ ઉપર મુકીને જરા દાબીને જોવું. જો કદાપી નાડી જોરમાં ચાલતી હોય તો આંગળાં ભારે રાખવાં. ને નરમ ચાલતી હોય તો આંગળાં હલકાં મુક-

વાં. પછી જોવું કે નાડીનું ઉઠવું તથા બેસવું કેવુંછે, જો ઉતાવલી ઉઠ બેસ કરતી હોય, અને ઉતાવલી ચાલતી હોય તો ગરમી થએલી સમજવી. જો ધીમી ઉઠ બેસ કરતી હોય તો શરદી થએલી સમજવી. ને તે ઉપરથી તથા ઉપર કહેલી પાંચ રીત પરથી ઈનસાનના મરજની ઉત્પત્તિને પોછાનવી. કદાપી તે ધીમી ઉતાવની ચાલમાં સમજ નહી પડે તો ઘડીઆલ લેઈને તે ઉપરથી જોવું કે મીનીટમાં અથવા અહી પલમાં નાડી કેટલી વખત ચાલેછે. જો કદાપી જુવાન આદમીની ૭૫થી તે ૮૫ વાર સુધી એક મીનીટમાં ચાલે તો જાણવું કે તે માણસની તબીયત સારી છે. શરીરમાં કશુ ખલલ નથી. કદાપી ૮૫ ઉપર ચાલે તો ગરમી અથવા તપ થએલી સમજવી. કદાપી ૭૫ ની અંદર ચાલે તો શરદી અને વાયુની અસર થએલી સમજવી. અને જ્યારે જોરાવર તપ થઈ હોય ત્યારે નાડી એક મીનીટમાં ૧૨૦ સુધી ચાલે. અથવા તેથી પણ વધારે ચાલે; પણ સઘળા માણસની નાડી સારા હાલમાં બરાબર એક ધારા મુજબ ચાલતી નથી. વાસ્તે સારા હાલમાં પાંચ સાત વખતે નાડી જોએલી હોય, ત્યારે તેની તબીયતનો તથા નાડી ચાલનો ધારો માલમ થાય. કાંજે કોઈ માણસનો મીજાજ એવો પણ હોયછે કે હંમેશાં સારા હાલમાં પણ ૭૦ની અંદર ઘણી ઓછી ચાલેછે, અને કોઈની ૮૫ની ઉપર ઘણી વારે ચાલેછે તે ધારો તપાશીને બીમારીની વેળાએ તે ઉપર કેટલી વધી છે અથવા કેટલી ઘટીછે તે ઉપર સુમાર રાખવો જોઈએ છે. માણસની સુખાકારીની વખતમાં નાડીની ચાલનો એક ધારો ૮૦ની ચાલ ઉપર મુકરર છે. અને જેની નાડી હમેશ એક મીનીટમાં ૮૦થી તે ૮૫ વાર ચાલે તેની તબીયત ઘણી સારીછે. એમ સમજવું. અને કોઈ વેળાએ માણસ ઘુસામાં આવ્યું હોય, અગવા ફીકરઅને ધાસ્તીમાં હોય, તે વેળાએ પણ માણસની નાડીનો અંદાજો રહેતો નથી, ને ગણતીમાં તેના ધારા કરતાં તે વધી જાયછે વાસ્તે નાડી જોતી

વેળાએ તે પણ તપાશીને અમલ કરવો. અને નાહાનાં બચાંની નાડી ઉંઘાયેલું હોય ત્યારે તપાસવાથી બરાબર માલુમ પડે. જાગતું હોય ત્યારે તે રડે અથવા બેગાનાને જોઇને ગભરાય અથવા ચલ વસલ થાય, તેથી દુરસ્ત હાથમાં આવે નહી ને ગણતરીમાં વધારે થાય. જ્યારે બચું પેદા થાયછે. ત્યારે તેની નાડી એક મીનીટમાં ૧૨૦થી તે ૧૪૦ વાર ચાલે અને બચાંને પેહેલા વરસમાં ૧૦૮થી તે ૧૨૦ સુધી ચાલે. બીજે વરસે ૯૦થી તે ૧૦૦ સુધી ચાલે. ત્રીજે વરષે ૮૦થી તે ૧૦૦ સુધી ચાલે. ચોથે પાંચમે ને છઠે વરષે પણ ૮૦થી તે ૧૦૦ સુધી ચાલે. અને સાતમા વરષથી તે અગીયારમા વરસ સુધી ૭૨થી તે ૭૫ સુધી ચાલે. અને બારમે વરષે ૭૦થી તે ૭૫ સુધી ચાલે. અને જ્યારે જવાની ઉપર આવે ત્યારે ૬૦થી તે ૮૦ સુધી ચાલે, અને જઈફ આદમીની નાડી કોઇ વેળાએ ઘણી ઓછી પણ ચાલે વલી કંઈ જવાન આદમીની નાડીનો એવો પણ ધારો હોય છે કે સુખાકારીના વખતમાં છેક ૨૫ સુધી ઓછી ચાલે છે. સઘળા માણસની નાડીનો એક ધારો નથી, બેઠેલા કરતાં સુતેલાની નાડી ચાર પાંચ વધારે ચાલે અને હરેક જવાન માણસને જયારે તાપ આવે ત્યારે તેની નાડીની ચાલ તેના ધારા કરતાં ઘણીજ વધી જાય, પણ તેની ચીંતા રાખવી નહી. પણ દવાની તાકીદ રાખવી અને કોઇ વેળાએ કોઇ બચું માંદુ થાય અથવા તાવ આવે ત્યારે તેની નાડી એક મીનીટમાં ૧૦૮થી પણ વધારે ચાલે. ત્યારે તેને તરશ ઘણી લાગે ને હાંફણ ચાલે ખવાય નહી, કરે તે કલ બેકલથી કરે પણ તેને કોઈ વેળાએ ઘાતમાં સમજવું. જે વૈદ હરેક માણસની નાડી સુખાકારીના વખતમાં ઘણીવાર જોએલી હોય, તે વૈદ્ય બીજા અજાણ્યા વૈદ્ય કરતાં તેની બીમારી વખતની નાડીની પરિક્ષા ઘણી સારી રીતે કરી શકે. કાંય જે તેની નાડીનો ધારો પેલા વૈદ્યના હાથમાં આવી રહેલો, તેથી બીમારીના વ-

અંતમાં તેના રોગની પરિક્ષા બરાબર કરી શકે, માટે એક વાર જે વઈદથી ફાયદો થએલો હોય તેનેજ ફરી નાડ દેખાડવી.

માણસની નીત અને પેશાબ જોવાથી બીમારીની પિછાનત.

જાણવું જે માણસના ચાર વિકાર જે લોહી તથા પીત તથા રસ તથા સોદાછે, તે ચારેના ૪ રંગ જુદા જુદા હોય છે તે રંગ ઉપરથી માણસના પેસાબનો રંગ આવે છે, અને, એ ચારેમાંથી જેનું જોર વધારે થયું હોય છે. તે રંગનો પેશાબ થાયછે. તે ચારે રંગમાં પેહેલો સફેત, બીજો લાલ, ત્રીજો પીળો અને ચોથો કાળાશ ઉપર એ પ્રમાણે હોયછે. હવે એ હરેક રંગમાં બીજી ઘણીએક જાતી હોય છે. તે સઘલું આ જગોએ બોલતાં લંબાણ થવાની ધાસ્તીને લીધે ટુકામાં કહુંછું. કે બીમારના પેસાબનો રંગ ઘણો પીળો હોય તો પિત્ત વિકારથી તેની બીમારી સમજવી. અગર સફેત રંગ હોય તો રસવિકારથી અથવાશરદીથી તેનીબીમારીસમજવી. લાલ રંગ હોય તો રસવિકાર અથવા શરદી જાણવી. અગર તે કાળાટપર હોય તો સોદા અથવા વાઈનો વિકાર જાણવો. હવે એ ચારેમાના હરેક રંગ સાથે બીજા રંગ મળેલા હોય છે ત્યારે તેની બાશીયત જુદી હોય છે, તે એ રીતે કે પેશાબનો રંગ ચળકતો લાલ હોય તો શરદી સાથે બોશકી- થી તે મરજ ઉઠેલો જાણવો. કદાપિ ઘેરો લાલ હોયતોગરમી સાથે તરીથી ઉઠેલો સમજવો.અગર કાલાટપર હોય ને ઉપર ફીણ આવે. ને બીમારના અંગમાં તપ હોય તો વાયુ ને બોશકીથી જાણવો. અગર સફેત સાથે ધોળો હોય તો રસવિકાર અને શરદીથી જાણવો. અગર ઘેરો પીળો હોય તો અજીરણથી જાણવો. અગર ઘેરો કાળાટપર હોય તો સોદા અથવા સનેપાત વાયુજાણવો.પણ એ નિત જોવાનો કાયદો

એ છે કે, જે જેની નિત જુએ તેણે તેની ગઈ રાતના કાંઈ ખાણું અથવા દવાઈ ખાધી નહી હોય ત્યારે ચોકસ નીત જોવાથી સમજ પડે. કાંયજે હરેક ખાણાનો તથા મેવાનો તથા દવાઈનો રંગ પણ પેશાબમાં ઉતરે છે. તેથી કરીને બરાબર પરિક્ષા થઈ શકતી નથી. અને પેશાબ ઝીલે તે સોજા સાફ ખોરના વાસણમાં ઝીલીને રાખવો જોઈએ. વળી પેશાબ કરયા પછી ૯ કલાકની અંદર રેહેવી જોઈએ. કાંજે તે પછે તેનો રંગ ફરી જાય છે. તેથી પણ પરિક્ષામાંતફાવત પડે છે.

જાણવું કે ઓરત તથા મરદના પેશાબના રંગમાં કાંઈ એક તફાવત પડે છે. કાંજે ઓરતે કમ મેહેનત તથા થોડી હાલચાલ કર્યાના સબબથી અંગમાં કસર મરદ કરતાં વધારે રહેછે. તેથી કરીને ઓરતની કસર નીત ગદલી અને ઘેરી સફેદ હોય છે. અને જે ઓરતની નીતનો રંગ લાલ અથવા પીળો હોય તે ઓરતને અસુખ થએલું જાણવું. અને મદદની નીતને જ્યારે કે હલાવે તયારે જરાક કાલાટ, મારે કે તે કાલાટ ઉપરથી હોય, ને ઓરતની નિતકાલાટ નહી મારે એમ કરતે કાંઈ એક કાલાટ મારે તો તે કાલાટ નિચેથી હોય. અને હમેલદાર ઓરતનો નીત સાફ હોય, અને તે ઉપર સાફ પરપોટા આવે, અને કોઈ હમેલદારનો નોતનો રંગ પીળો ચળકતો પણ હોય, અને હમેલ પેહેલા દહાડા ઉપર પોલાટ અથવા સફેતી સાથે વધારે ચલકાટ મારે, અને છેલા જણવાના દહાડા ઉપર લાલી ઉપર હોય ને તેને હલાવે તહારે કાંઈએક કાલાટ મારે. કદાપી ચાર પાંચ મહિના થયા પછે લાલી સાથે ઘણીજ કાલાટ મારે તો તે છોકરૂ વખતે અધુરૂ ફુટી પડવાની નિશાની હોય છે.

नीत इयाने पेशाबमां तेलनो छांटो नांखवाथी परिक्षा.

પેશાબની અંદર ઘાંસની સળીવતે તેલનો છાંટો પા-

ડવો પડે તેની પરિક્ષા કરવી. જો તે છાંટો નાંખતાં તળે જઈને પાછો ઉપર આવે ને તેમાં આતરડું પડે ને તે પેશાબનો રંગ કાળો હોય, અથવા ત્રાંબાના રંગ જેવો હોય, તો તે માણસને ઘણું બીમાર જાણવું. અને છાંટો નાખતાં જ પસરી ગયો તો તેની બીમારી સહેજ જાણવી. કદાપી છાંટો નાંખે તેવોજ રહે, અથવા નિચે બેસેતો તેની બીમારી ઘણીજ જાણવી. કદાપી વાયુનું જોર વધારે હોય તો છાંટો નાંખતાંજ પસરી જાય, અને પેશાબનો રંગ લાલ અને તે થંડી હોય, કદાપી, પીતનું જોર ઘણું હોય તો તે છાંટામાં પરપોટા આવે. અને પેશાબનો રંગ પીળો અને તે પેશાબ ગરમ હોય એ મુજબ પરિક્ષા કરવી.

ઝાડાની પરિક્ષા.

કદાપી વાયનું જોર ઘણું હોય તો ઝાડો ફીણ જેવો અને સુકો ભરાટ કરતો આવે. અને તેનો રંગ ભુરો તથા ચોથો ભાગ પાણી સાથે આવે. અને પીતનું જોર ઘણું હોય તો ઝાડો લીલો પીળો વાશ સાથે કઠણ અથવા પાણી જેવો અને ગરમ આવે. કફનું જોર વધારે હોય તો ઝાડાનો રંગ સફેત અને તે દરદ સાથે રાતો ચીકાશના જેવો આવે છે. કફ વાયુનું જોર હોય તો કાળો ચળકતો અને શીમટ સાથે કફના જેવો આવે. પીતવાયુનુંજોર હોય તો કાળો અને પીળો ભેલ ગાંગરીની મીશાલે આવે છે. સોદા વિકારથી હોય તો કાળો તથા લીલો, રાતો ભેળો આવે ને તે પણ ગાંગડાને મીસાલે કઠણ આવે છે. અજીરણ વિકારનો થંડો જેવો અને પાતળો આવે. જલંદરનો ઝાડો ઘણા ખરા બેવાંસ સાથે સફેદ હોય છે. ક્ષયના આજારવાળાનો ઝાડો અતિસારની મીશાલે વ્યયારાયેલો ગંધાતો કાળો લાલ ઉજળો અને ગોસના પાણી જેવો બેરંગી હોય એ મુજબ ઝાડાની પરિક્ષા કરીને દવાઈ આપે તો હરેક રોગ

ઉતાવળો સારો થાય.

जीभ उपरथी बीमारीनी परिक्षा.

વાયુનું જોર હોય તો જીભ ઉપર કાતરા પડેલા દેખાય અને જીભનો રંગ કાંઈ એક પાળાશ ઉપર હોય. પિતનું જોર હોય તો જીભ પીળી અથવા લાલ કાળી એગ નજરે આવે. કફના જોરથી હોયતો જીભ ઉજળી અને ચળકતી જેવી દેખાય. અતિસારવાળાની જીભનો રંગ મધના રંગ જેવો હોય. પરમો અને સંધરણી વાળાઓની જીભનો રંગ લાલ ઘેરા જેવો હોય. ટાંકીનો આજારથયો હોરતો તેનિ જીભ ફાટીને ખરબાઈ કાંટા સરખી થઉને તેમાંથી પાણીની મિશાલેનજર આવે છે. માણસની અજલ વખતે જીભ સુપરાની મીસાલે અને તરણા ચેલી જેવી ફીણ સાથે માલમ પડે છે.

आंखनी परिक्षा.

વાના જોરથી આંખ સુકી અને ભુરા રંગ સાથે ઘેરી હોયછે. પિતનું જોર હોય તો આંખના ડોળા પીળા અને લાલ રંગના હોયછે અને સુરજ અથવા ચીરાગની રોશની જોવાતી નથી. કફનું જોર હોય તો સફેદ અને ઘેરી નજર આવે અને તે ચીકાશ ભરેલી જેવી દેખાય છે.

चेहेरानी परिक्षा.

સવારમાં બીમારનું મોહોડું શામળું અથવા કાળું જો દેખાયતો વાયુનું જોર જાણવુ મોહોડાનો રંગ પીળો અને સુજેલાના મીશાલે માલમ પડેતો તેની બીમારી પિતના જોરથી સમજવી. ઘેરો કાળો રંગ હોય અને તે સાથે ડોળા ગભરાએલા જેવા દીસે તો તેની બીમારી કફના જારથી જાણવી. બીજાં સરવે બાહારનાં દરદોને દાખી જોમથી તથા તેના રંગથી પિછાન કરીને દવાઈ આપી જોઈએ. તેનિ વિગત તે દરદમાં કહી હશે, તેમ તેની પરીક્ષા પણ કરીને આપવી.

બોલવાની પરિક્ષા.

વાયુનું જોર હોયતો તેના ગળામાંથી અવાજ ગુંગરાએ લા જેવો નિકળે. પિત્તનું જોર હોય તો તેનો, અવાજ મોટો અથવા સારી હાલતના માણસ કરતાં મોટો નિકળે. કફનું જોર હોયતો અવાજ ભારી અને ઘરઘરંતો નિકળે. એ ઉપરથી બોલવાની પરિક્ષા કરીને દવામાં આપેથી તે દવા ઉતાવળે ગુણ કર્યા શીવાય રહેશે નહીં. તે માણસને ખુબ રીતે સમાલવું કે કોઈપણ રીતે ધાસ્તી અથવા ગુસો આવ્યો હશે તો તે પરિક્ષામાં તફાવત માલમ પડશે.

કાળો મલમ સીંદુરીયો બનાવવાની રીત.

એ બનાવવાની રીત એ છે કે સીંદૂર સારો ચોખો શેર ૧, મીઠું તેલ તલનું શેર ૧, મીણ પોળું તો. ૨, કપુર તો. ૨, એ ચાર જણશોમાંથી પેહેલો સીંદુર એક લોઢાની કઢાઇમાં નાંખીને ખુબ ઘુંટવો, પછી તેમાં તેલ નાંખીને ચુલા ઉપર મુકવો અને નીચે અગ્નિની ધીમી આંચ કરવી. તેને એક જોસ આવે એટલે જોવું કે તે ઉભરાઈ જાય નહીં. અગર જો ઉભરાયાપર આવેતો હેઠેની આંચ કાઢી નાંખવી અને પંખો પાસે રાખવો. તે લેઈ મલમ ઉપર વા નાંખવો. તેથી ઉભરાનો જોસ બેશી જશે એ પ્રમાણે તપાસતાં રેહેવું. પછી તે મલમ અજમાવી જોવો એક કુલીઆમાં થંડુ પાણી લેઈને તેમાં પેલા મલમનાં ટીપાં એક બે નાંખવાં પછી તેને જોવું કે જેવો જોઈએ તેવો કઠણ અને કાળો થયો છે. જો સુમારે થયો હોય તો ઉતારતી વેળાએ મીણ તપાવીને તે મધ્યે કપૂર વાટીને નાંખવો ને તે બેઉને મળવીને મલમમાં નાંખી ઘુટીને એકરસ કરી ઉતારી પાડવો. એટલે કાળો પલાસ્ટર થયો એ મલમ આપણા હિંદુસ્તાનીંયોજ વધારે વાપરેછે. અને એ મલમ ઘણા જણ બનાવેછે. તે નીચે લખેલાં દરદ ઉપર તરત લાગુ પડી ગુણ કરેછે. કાખબલાઈ, ગુમડાં, ખદ,

પાઠાં, નાસુર, ચાંદી, ગરમીના ફોલ્લાઓ, તથા હરેક જખ-
મો ઊપર એ મલમ ઘણો ગુણદાયક છે. એ મલમના બે
ગુણ છે. પેહેલો એ કે હરેક દરદ કાચું હોય તો તેને પકવે,
અને બીજો ગુણ તે દરદને રૂઝાવે. અને ઉપર લખેલાં દરદો
વગર બીજા રોગને પણ મટાડે છે તેની વિગત. હરેક જાત
નો નરમ ગાંઠ તથા એવાં બીજાં નરમ દરદો,વરસોળી (રસોળી),
વાયુની ગાંઠ વીગેરે જાતનાં ઘણાં દરદ મટાડી શકે છે.
એ મલમમાં પારો મેળવીને પછી મારે તો દરદ બેશી જશે.
પારો મેળવવાની રીત. મલમ તોલા. ૯ લઈ તેમાં પારો
તોલો. ૧ નાંખીને પછી મારેથી દરદ બેશી જશે.

છીંકણી હરેક દરદી માંણસને દરદ ઉપર સુંઘાડવાની છે તેનો વિચાર.

એ છીંકણી બનાવવાની વીગત એ જે અરીઠાની છાલ
સુકી માસો ૧ાા નવસાગર માસો ાા તંબાકુ માસો ૧ કાળાં
મરી માસો ાા સફેત મરી માસો ાા કડવાં તુરીયાંનો ગર
સુકો માસો ૧ કળીચુનો પથરનો માસા ૨ાા એ સઘળાં
વસાણાં કુટી બારીક કરીને મજબુત ગ્રચની બાટલી ભરી
રાખવી. પછે નીચે લખેલાં દરદ ઉપર સુંઘાડવી. માથું દુખતું
હોય, વાયુની ઘુમરી, નળબંધ વાયુ, છાતીનાં દરદ, બીજાં
શરદીનાં દરદ જે માણસને હોય તેને એક ચપટી સુંગાડયા-
થી છીંક આવીને તરત માથું હલકું પડશે. અને ઉપર લ-
ખ્યા પ્રમાણે બીજાં દરદ પણ સારાં થશે. આ છીંકણી દર-
દી માણસને ઘણી ઊપયોગી છે.

वद्दकनो सार.

कानना दरदनो उपाय.

वा, गरमी तथा नबळाई के लोहीथी कानमां दरद पे-
दा थायछे तथा ते वगर कानमां पाणी जाय के कीडा, बगाई
कानमां पडे तेथी पण कानमां दरद पेदा थायछे. तेनो सम
ज निचे प्रमाणे.

१ वाथी कान दुखता होयतो उपलेट तथा हसिबंध आं
डी झीणो भुको करी पाणीमां बांधीने रोटली बनाववी. पछी
मोडुं दिवता उपर उनुं करीने तेमां ओबडनी रोटली बाळवी
ते बळी जाय त्यार पछी बहार काढीने ते राख तेलमां नां
खीने कानमां टीपां मुकवां तेथी कान दुखतो रही जशे.

२ गरमीथी कान दुखता होय तो स्त्रीनुं दुध कानमां
पाडेथी मटी जशे. अथवा लींबुना रसनां टीपां पाडवां तेथी
पण घणो फायदो छे.

३ लोहीथी कान दुखता होय तो फस खोलाववी.

४ कानमां कीडा पडया होय ने बाहार निकळता न होय
त्यारे ओळीयोने गायनुं घी ओकठुं करीने ऊनुं करी कानमां
रेडे तो कीडा मरी जाय.

५ कानमांथी हमेश परु वेहेतुं होय तो टंकणखार बां-
डी झीणो भुको करीने कानमां भभराववो. पछी उपर लींबु
ना रसनां टीपां पाडवां तेथी मटशे.

६ कानमांथी मांखनी माफक गुण गुण एवो अवाज
निकळतो होय तो बदामनुं तेल कानमां मुकवुं. तथा दुधीना
बीनुं तेल मुकवुं, ने दिवसमां चारवार जमवुं.

७ कान बेहेरो थायछे तेनो उपाय एछे जे आकडानां
पांदडां दिवता उपर उनां करीने तेनो रस कहाडी तेनांटीपांदीन १४
सुधी कानमां मुकवां के तेथी कान उघडशे ने धाक पडेली म
टी जइने बराबर संभळाशे. अथवा ऊंटनुं मुतर दररोज

રાતે સુતી વખતે કાનમાં મુકે તો ફાયદો થાય પણ તે ઉપાય દરદ થતાંજ તરત કરે તો ગુણ લાગે. વિલંબ થયા પછી ફાયદો થોડો થાય.

कंठमाळा एटले गळामां गांठो थाय छे तेनो उपाय.

ગળામાં ગાંઠ થાયછે તેને કોઇ બહાર કાઢી શકતું નથી એનો ઉપાય એછે જે ચીતા વાઘનું હાડકું ઘશીને તેમાં જરાક સિંધવ નાંખી ગળા ઉપર માસ છસુધી ચોપડે તો દુખ મટી જાય. એ દુ:ખમાં દસ્તકારી કરેતો નસ્તર મુકવાની રજા છે શા માટે જે પાકું થયા પછી તેનો ઇલાજ નથીવાસ્તે દસ્તકારી કરેતો નસ્તર મુકવું.

कोड तथा गळत कोडनो उपाय.

વઇદોએ કહ્યું છે જે કોડ શીવાય ગળતકોડ અઢાર જાતનો થાયછે તે અઢારે બગડેલા લોહીથી થાયછે એ રોગ ઘણોજ ખરાબછે કે, કોઇ આપણી પાસે બેસેય નહીં. તેનો ઉપાય નીચે પ્રમાણે જાણવો.

ઉમયડાના ઝાડની અંતરછાલ છાંયડે સુકવેલી શેર ૬, બાવચી શેર ૨ એ બેઉ જણશોને ખાંડી ઝીણી કરી તેની ફાકી હમેશાં ૬ પઇસા ભાર ખાયતો કોડ તથા ગળતકોડ અઢારે જાતનો મટી જાય પણ કચરી ન પાળે તો રોગ મટે નહીં. મીઠાઇ, મીઠાંવાળી રોટલી, સાકર, ગોળ તથા ચીકણી વસ્તુઓ ખાવી નહી.

લીંબડા છાલ પઇસા ૩ ભાર, બાવચી પઇસા. ૨ ભાર, એ જણસોને ખાંડી ઝીણો ભુકો કરી તેને ઝીણે લુગડે ચાળી તેમાંથી હથેળી ૧ ભરીને માસ. ૬ સુધી કોડીયો માણસ સવારમાં ફાકે ને ઉપર કહેલી કચરી પાળે તો રોગ મટે ફક્ત મગ ખાવા. એ શીવાય બીજી ચીજ ખાવી નહી.

વળી બાવચી તથા ભીલામાં માસ. ૬ સુધી ખાય તો કોહોને જડ મુળમાંથી કાઢો સાફ કરે. પણ પ્રથમ રગ પાંચનું લોહી કાઢવું જોઇએ. બેઉ હાથની રગનું તથા બેઉ પગની રગનું તથા પેસાબની રગનું એ પાંચે રગનું લોહી કમ કીધા પછી તેને જુલાબ આપવો. જુલાબથી શરીર સાફ થાય ત્યાર પછી ઊપર લખેલો ઊપાય કરે તો એ રોગ મટી જાય.

खइ अने दमनो उपाय.

ખઇ બે જાતની થાયછે, એક વાથી ને બીજી લોહી થી.

૧ વાથી થઇ હોય તો ખસખસના પોસ પૈસા. ૨ ભાર, સુંઠ પૈસા. ૨ ભાર ધાવરીનાં ફુલ પૈસા. ૧ ભાર એ રીતે ત્રણ જણસો લાવી પાણી શેર ૬ માં ઊકાળી પછી પાણી શેર ૧ રહે ત્યારે લુગડે ગળી રાત્રોએ સુતી વખત પીએ તો રોગ મટે.

૨ ખઇ રોગ લોહીથી થાયછે. તેથી કાંઇ તરી બાહાર નીકળેછે. જો તે થતાં વેંતજ બે ખભાની નસોમાંથો લોહી કઢાવે ત્યાર પછી મરી અને હળદર પાય તો એ રોગ મટે. રોગ જુનો થયા પછી ઘણા ઉપાય કરે તો પણ લાગે નહીં. માટે તરત ઉપાય કરવો.

૩ ખઇરોગ વાળાને થતાં વેત મારેલું સોનું ખવરાવે છે તેથી કેટલાએકને રોગ મટેછે. કપુરના રસથી પણ ફાયદો થાય છે.

દમનો ઉપાય એ છે કે એળીયો મધ સાથે ખાય તો સાસ દમ મટેછે. બીજુ સાથ પૈસા ૧ ભાર, બેર પઇસા ૧ ભાર, મરી પઇસા ૧ ભાર, પીપર પઇસા ૧ ભાર, વાયવડંગ પઇસા ૧ ભાર, ચીત્રો પઇસા ૧ ભાર, સુંઠ પઇસા ૧ ભાર એ રીતે સવ વશાણું ઝીણું ખાંડી હવાસે ચાળી દરરોજ સવારે પઇસા ૧ ભાર ફાકે તો શ્વાસ, પંડરંગ, કમળો, સુર, તથા વાનો ગોળો એ સરવે રોગ મટે.

બીજો ઉપાય સાસ ઉધરસ તથા હાંફણનો, પીંપર પૈસા ૧ ભાર ઘોળાં મરી પૈસા ૧ ભાર હરડેદલ પૈ. ૧ ભાર જીરૂં પઈસા ૧ ભાર સિંધવ પઈસા ૧ ભાર સંચળ પૈસા ૧ ભાર જવખાર પઈસા ૧ ભાર ચીતરો પઈસા ૧ ભાર એ સરવેને બારીક ખાંડી ભુકો હવાલે ચાળી દરરોજ સવારે ખાય તો ખાંશી મટે. બીજુ કાલેરાનો રસ શેર ૦। કહાડી તેમાં સિંધવ પઈસા ૦॥ ભાર નાખીને દરરોજ પોએ તો સાસ ખાંશી તથા દમ એ સરવે મટે. કાળામરી શેર ૧ આકડાના દુધમાં સુકવીને ખાય તો નફો થાય.

ખઈ રોગની નિશાની એછે જે ફેફસામાં જખમ પેદા થાયછે તેથી હમેશાં ઉધરસ બહુ આવેછે. ઉધરસ ખાતાં ખાતાં ગળફા પડેછે તથા જીભ જાડી થાય. ઘાંટો બેશી જાય થુંકની જગાએ લોહીને પરૂ બાહાર આવે. ને જીવ ઘણો ગભરાય એ દુ:ખ થયાં ઘણા દહાડા વીતે ત્યાર પછી રોગીનું શરીર ઘણું નબળું થઈ જાય. પણ શરીર નબળું થયા પેહેલાં દરરોજ ગધેડીનું દુધ પીએ તો રોગ મટી આરામ થાય.

मोढा उपर खील थायछे तेनो उपाय.

ઘણાખરા જવાન માણસના નાક તથા કપાળ તથા ગાલ ઉપર ખીલ થાયછે, તેથી માણસનું સોહામણું મોઢું બીહામણું દિસેછે. તે ખીલને દાબીને કાહાડે ત્યારે અંદર થી ચાકણો બીયો અથવા પરૂ જેવું ચીકણુ નીકળેછે. તે ખીલ થાય ત્યારે પ્રથમ તો એળીઆનો મેળવણીનો ગોળીઓનો જુલાબ લે. પછે મઠનો આટો સરકામાં ભીજવીને મોહોડા ઉપર ચોપડવો અથવા મરઘીના ઈંદાનાં કોચલાં અથવા મુરઘીનાં હાડકાં બાળીને તેને સરકામાં મેળાવીને ચોપડે અથવા કડવા વાલનો આટો સરકામાં મેળવીને ચોપડે તેથી મટે. ને એ સરવેથી ગુણ નહીં [illegible] તો [illegible] નું [illegible] બાળીને તેની [illegible] સરકામાં મેળવીને ચોપડે તેથી મટે.

खीलनो बीजो उपाय.

આદમીનું માથું એવું ખીલાઈ આવે જે તેમાંથી તરી તથા જરદાબ નિકળે ને જખમ થાય તેમાંથી જરદાબ નિકલે તે ચાયણીની માફક નાહાના છેદ પડે તેનો ઉપાય એછે જે શરાબ (દારૂ) તથા સરકો, દાડમની છાલ, મધ, નીમક એ સરવે એકઠું કરીને માસ ૪) ચાર સુધી માથા ઉપર ચોપડે તો આરામ થાય.

खसनो उपाय.

ખસ લોહીના બીગાડથી થાયછે, તેથી શરીર ઉપર ફોલ્લા થઇને તેમાંથી પરૂ વહેછે. માટે ખસવાળા માણસે ઊતાવળેથી પોતાના બંને હાથનો કુશ ઓલાવવી. તથા કઠણ રેચ ઉપરા ઉપરી આપતાં રહેવું. ને નિચે લખ્યા પ્રમાણે રેવંચાના શીરાની મેળવણીની ગોળીયો આપવી તેનીરીગત—રેવંચાનો શીરો માસા ૪ તજ ત્રણ ૨૦ ભાર સુંઠ માસો ૧ શીકોતરીયો એળીઓ માસા ૪ એલચીદાણા ૧૫ પીંપર માસો ૧ એ રીતે છ ચીજો ખાંડી બારીક ઝીણે લુગડે ચાળી ખલમાં નાંખી તેમાં વિલાયતી સાબુ નાંખવો. ને તેને ખુબ ઘુંટી એક રસ કરીને ચણા જેવડી ગોળીઓ વાળીને સુકવવી. તેમાંથી ૩ થી તે સાત સુધી દરરોજ લાગટ દીન સાત સુધી રાતે સુતી વખત ઉના પાણીમાં ગળાવવી એમ કરતાં ન મટે તો વળી બીજા સાત દાહાડા ઉપર પ્રમાણે કરવું. તેથી મટશે. અને એ દરદવાળાને કાચા દિવેલનો જુલાબ આપવો. તેથી પેટમાંથી ગરમી નિકળી જશે. અને તેને નિચે લખેલો ઉકાળો આપવો. ઉના બેદાણા ૭ સાથરા તો. ૦॥ સાકર તોલો ૦॥ એનો ઉકાળો દરરોજ પાયા કરવો તેથી સારૂ થશે.

બીજો ઉપાય ચોપડવાનો—મોદારસીંગ તોલો ૧ કપુર તોલો ૧ કલઈ સફેતો તોલો ૧ આમલસારો ગંધક તોલો ૧ પાપડીયો કાથો તોલો ૧ પારો તોલો ૧ એ છ જણશોને

બારીક ખાંડીને ઝીણું હવાલે ચાળીને તેમાં છેલીવારે પારો નાંખીને ખલમાં ખુબ ઘુંટવું તે એક રસ થાય તેમાં ચોખુ માંખણ તોલા ૫ નાંખીને તેનો મલમ કરવો ને તેને કાચના પ્યાલામાં ભરી રાખવો, તે સુતી વખતે દરદ ઉપર ચોપડવો ને સવારે ઉઠીને ઉને પાણીએ અથવા ટાહાડા પાણીએ નાહાવું. કદાપી રાત્રે ચોપડવાનું ન બને તો દિવશે ચોપડી થોડીવાર તડકામાં ફરીને નાહી નાંખવું. ને ખાવામાં તેલ અને મરચું તથા આમલી એ ચીજો ખાવી નહી ને ઉપર લખેલો ઉપાય ચાલુ રાખેથી ખસ જલદી સારી થશે.

ત્રીજો ઉપાય—ઉપર લખેલા મલમથી નહિ મટે તો નિચે લખ્યા પ્રમાણે ચોપડ કરવું. ગંધક પૈસા ૨ા ભાર. સંચળ પૈસા ૨ા ભાર બાવચો ૪ પૈસા ભાર. એ સર્વે જણશોને બારીક વાટીને ઝીણી વસ્ત્રગાળ કરીને ગાયનું તાજુ ઘી લઇ તેમાં નાંખીને દરરોજ શરીરે ચોપડે તો ખસના દરદને મુળમાંથી કાહાડી નાંખશે, ગરમ વસ્તુ ખાવી નહી. સારૂ થશે.

ચોથો ઉપાય—એ જે ફકત એકલો ગંધક વાટીને તેમાં તલનું તેલ નાંખી તેનો મલમ બનાવીને ચોપડે તોપણ ખસ મટશે.

પાંચમો ઉપાય—મનસલ તોલા ૩ લઇને તેને બારીક વાટીને તેમાં ઘી ચોખુ નાંખી તાપ ઉપર કકડાવવું, તે કકડાયા પછી ટાડા પાણીના વાસણમાં નાંખવું. તે ઠર્યા પછી બીજા કાચના વાસણમાં કાઢીને શરીરે ચોપડવું, તથી ખસ તથા વીસ્ફોટક એ બંને રોગ સારા થશે. દરરોજ ચોપડેથી મટશે.

આંખનું તેજ હમેશાં રેહેવા માટે ખાપરીયાનું સત કાહાડવાની રીત.

ખાપરીયું પૈસા ૧ ભાર ખલ કરીને તેમાં ગોળ પૈસા ૧૦ ભાર નાંખી એ બેઉને ઠીકરા ઉપર મુકી દેવતામાં બા-

ળવું તમામ બળી રહ્યા પછી ટાહાડું પાડીને તેમાં ગાયનું માંખણ પૈસા ૬ ભાર નાંખી એક કુલડીમાં ભરવું, તે પછી તે કુલડીનું મો સજડ બંધ કરવું. કે તેમાંથી ધુમાડો બીલકુલ બાહાર ન નિકળે. પછી તેને દેવતાની સગડી ઉપર મુકીને એક પોહોર સુધી આંચ દેવી પછી સાણસાએ પકડીને ઊંચી કરવી. પછે તેમાંથી જસત નીચે પડે એવી ઠરી તે બે વાર તેમનું તેમ કરેથી માવો રૂ ૧) ભાર નિકળે તે સોનીને આપી તેની સળી કરાવવી. તે સળો હમેશાં આંખમાં ફેરે તો આંખનું તેજ હમેશાં રેહે ઘણું દેખે.

મરડાનો ઉપાય.

મરડાથી લોહી તથા જલસ પડે છે તેનો ઉપાય નિચે મુજબ. પેહેલું—કેરીની ગોટલી બીલીધાવરીનાં ફુલ મોચરસ સુંઠબરૌતી (જાંબુના ઠળીયા) અજમો દકંતાનનાં બાજ અંદરજવ એ સરવે જણસો બરાબર વજને લઇ એકઠું કરી ખાંડી ઝીણું કરીને એમાંથી રૂ ૨) ભાર લઇને દહી સાથે મેળવીને દીન સાત સુધી ખાય તો મરડો મટે.

બીજો ઉપાય—હીમજી હરડે લઇને તેમાંથી અડધી કાચી રાખીને અરધો ઘીમાં તળી પછી તળેલીને કાચી એકઠી કરી ખાંડી બારીક કરી તેમાં ખાંડ મેળવીને હથેળી ભરી ફાકે તો ભાત ભાતના મરડા મટે.

ત્રીજો—ધાવરીનાં ફુલ, સુંઠ, મોચરસ, અંદરજવ અને ઘોડાની લાદ એ સરવે સરએ વજને લઇ ખાંડી ઝીણું કરી પછી એોપડથી અરધે વજને ભાંગની જડ મેળી દરરોજ સવારે ખાય તો તેથી મરડો મટે.

ચોથો ઉપાય—ધાવરીનાં ફુલ વરીઆલી સાકર જાયફલ એવી રીતે દરેક જણસને ચાર ચાર પૈસાભાર લઇ પાણીમાં વાટી ગોળી ૧ પઇસાભારની વાળી તેમાંથી ગોળી ૧ સવારે ખાયતો દરદ મટી જાય બધી ગોળીઓ સાથે વાળી રાખીને દરરોજ ખાવી તેથી સારૂં થશે.

પાંચમો ઉપાય—સાકર પઇસા ૧ ભાર તથા અરડુસો પઇસા ૧ ભાર એ રીતે બંને જણશોને ખાંડી ભુકો કરી દુધમાં મેળવી સવારે પીએ તો મરડો મટે.

लोही तथा आमवायुना मरडानो ऊपाय.

મરડો જેને આમવાયુ અથવા પેચસ કરીને પણ કહે છે મરડો આવીને પેટમાં આંકડીઓ ઉપરા ઉપરી આવે. ને ઝાડે બેસે ત્યારે લોહી તથા આમ પડે તેનું નામ લોહી આમનો મરડો ને એકલો આમ પડે તેને આમવાયુ કહે છે. એ રોગવાળાને ઘડીઘડી ઉપરા ઉપરી મરડો આવે ને ઝાડો ઉતરતાં માણસનો જીવ ગભરાવે. કોઇને કઠણ મરડો થાય તો તેના જોરથી તાવ પણ આવે ને જીભ ઉજળી થાય. પેડુમાં દુખે. ઝાડે બેસતાં ઘણીજ પોડા થાય. તોપણસાફ ઝાડો ઉતરે નહી, થોડાંક લોહી તથા આમનાં ટીપાં પડે તેથી માણસ ઘણી પીડા પામે છે, માટે તે દરદ મટવાને નિચે મુજબ ઉપાય કરવો.

સુંઠ તોલો ૧ વરીયાળી તોલો ૧ લઇને તેને ઓખરી ખાંડીને પાણી શેર ૦। મુકીને નવટાંક રહે ત્યારે ઉતારીને તેમાં વિલાયતી ચોખ્ખુ દીવેલ તોલા ૨॥ નાંખી થંડુ પડવા દઇને દરદીએ પીવું. તે પેટમાં ટકયાથી થોડીવારે લાગુ પડી ઝાડો આવશે તથી પેટમાંના રોગને બાહાર કાહાડશે. કદાપી એક જુલાબથી બરાબર કસર ન મટે તો વચમાં દિવસ જવા દેઇને બીજો જુલાબ આપવો તેથી બાકી રહેલી કસર નીકળી જશે ને તે કરતાં રહેતો આ લખ્યા પ્રમાણે દવા આપવી.

અલશીનાં બીજ તોલો. ૧ લઇને પાણી શેર ૦॥ લઇ તેમાં નાંખીને ઉકાળો કરી તેમાં બાવળનો ગુંદર માસા. ૪ નાંખીને તેના ત્રણ ભાગ કરી દીવસમાં ત્રણવાર પાવું. કદાપી એથી ગુણ નહિ થાય તો ફરીથી ઊપર કહ્યા પ્રમાણે કાચા દીવેલનો જુલાબ આપવો. ત્યાર પછી નીચે કહેલું ઓષડ આપવું. કળી ચુનો પથરનો ૧૮ ઘઉંભાર પાપડીયો કાથો

૨૪ ઘઉંભાર અફીણ ૩ ઘઉંભાર એ સરવેને ખાંડી બારીક કરીને એનાં પડીકાં ત્રણ સરખે ભાગે દિવસમાં ત્રણવાર ફકાવવાં. ને ઉપર સાબરશીંગુ પાણીમાં ઘસીને તે પાણી ગરમ કરી જરા ટાહાડું પાણી પાવું. કદાપી આમ ઘણો પડતો હોય ને લોહી થોડું પડતું હોય અથવા ન પડતું હોય તો ઝોણી હીમજી હરડે દીવેલમાં તળીને તેનો ભુકો કરવો. તે ભુકો ૨૦ાા ભાર લઇને તેમાં ૨૦ાા ભાર સાકરનો ભુકો મેળીને ફકાવવો. ને તે ઉપર લોઢું ગરમ કરીને પાણીમાં ઝામીને તે પાણી પોવું. એ ઓષડથી પેટમાં આમની કસર હશે તે મટી જશે ને ઝાડો પણ એજ ઓષડથી બંધ થશે. એવું ગુણાકારી ઓષડ છે.

કદાપી હરેક ગરમ વસ્તુ ખાધાથી અથવા ગરમ ઓષડ પીધાથી ઝાડા સાથે એકલુ લોહી પડતુ હોય તો નિચે કહેલુ ઓષડ આપવું. મોટી હરડે પા, ચોખાના ધોવરામણમાં ઘસીને તેમાં હીરાદક્ષણ માસો ૧ તથા સાકરનો ભુકો તોલો ૦ા નાંખીને સવારે તથા તેજ પ્રમાણે સાંજે પાવું. તે પાતાં ફાયદો ન થાય તો વજનમાં વધારે પાવું. વારેવાર અરબી હરડે સુખી ઘસાવીને એ ઓષડ પાંચ સાત દીવસ સુધી પાવું. બીજો ઉપાય વરીઆળી ૨૧ાા ભાર એલચી નં. ૪) એ બનેને ઠીકરા ઊપર મુકીને શેકવાં પછી તેને ખાંડી બારીક કરી ખસખસ ૨૧ાા ભાર, ખસખસનાં જીડવાં જેને પોસ કરીને કહેછે તે ૨૦ાા ભાર ખાંડી બારીક કરી તેમાં સાકર ૨૨) ભાર નાંખી એ પાંચે જણસોને એકઠી કરી તેના સરખે ભાગે છ પડીકાં કરીને દીવસમાં ત્રણ પડીકાં ત્રણવાર ફકાવવાંને ઉપર જામેલું પાણી પાવું. કદાપી ઝાડાવાટે લોહી ઘણુંજ પડતું હોય તો નીચે કહેલાં ઓખડો આપવાં. હીરાદખણ ૨૦ાા ભાર ઘઉનો નીસાસ્તો ૨૦ાા ભાર ખસખસનાં ઝીંડવાં ૨૦ાા ભાર અફીણ ત્રણ ઘઉંભાર બાવળનો ગુંદર ૨૦ાા ભાર સાકર ૨૧) ભાર એ સરવેને ખાંડી ઝીણું કરીને બેદાણાના લોવાબમાં મેળવીને એનો છ

ડો ભાગ દર બે કલાકને આંતરે ખવરાવવો ને ઉપર સાબર સીંગુ ઘશીને તેને ગરમ કરીને તેનું પાણી પાતાં રહેવું.*ખાંજુ જેને નરૂ લોહી ઘણુંજ પડતું હોય તેને નીચે લખેલી દવાઓ આપવી. સાબરસીંગુ રૂ. ના ભાર બાવળનો ગુંદર રૂ. ૧॥ ભાર સાકર રૂ.૨)ભાર. હવે સાબરસિંગાને પાણી શેર ૧॥ મુકીને ઉકાળવું ને તેમાંથી શેર ના॥ રહે ત્યારે તેમાં ગુંદર તથા સાકર નાંખીને પછી ઓગળી જાય ત્યારે તેના ભાગ કરીને દર બબે કલાકે એકેકો ભાગ પાતાં રહેવું અને એ મરડાના રોગવાળાને નીચે કહેલાં ઓસડોની પીચકારી ઝાડા વાટે આપવી. ખસખસના પોસ રૂ. ૨) ભાર પાણી શેર ૧ માં ઉકાળીને તેને ગાળીને પીચકારીમાં ભરીને તે પીચકારી ઝાડાવાટે દીવસમાં બેવાર આપવી ને માખણ કહાડયા વગરની તાજી છાશ એ ઉપર આપેતો સારીછે કદાપી પેટમાં મરડો વધારે થતો હોયતો પીવાનું પાણી તથા કાંજી સરવેને પથર અથવા લોહોડું ધીકાવીને જામીને આપતાં રહેવું ને પેટ ઉપર અફીણ પાણી સાથે ઘશીને તે પાણી ચોપડતાં રહેવું. કદાપી ઉપર કહ્યાં તે સઘળાં ઓસડોથી ગુણ નહી પડે ને એ રોગની પિડા વધતી જાય ને લોહી સાથે આમ વચલાએલા જેવો પડવા માંડે ત્યારે સમજવું કે પેટમાં પરૂ થયુંછે તેની પરીક્ષા એછે જે દરીઆનું પાણી અથવા તે ન મળેતો કુવાનું પાણી એક વાસણમાં રેડીને તેમાં ઝાડે બેસાડવો પછી જોવું કે તેમાંનું આમ ઉપર તરી આવેતો સમજવું કે તે આમ છે અગર પાણીમાં નીચે બેશી જાયતો જાણવું કે પરૂછે ને તે પરૂવાળો ઝાડો ઘણો ખરાબ વાસ મારે. જ્યારે એ રીતે બગાડ થએલો માલમ પડે ત્યારે ઘણીજ ઉતાવળથી મોહોડું લાવવાની દવા આપવી. મોહોડું લાવે જો મોહોડું આવી જાય તો તે માણસ ઘાતથી બચી જાય ને મોહોડું નહી આવેતો તે માણસની આશા થોડી રાખવી.

કોઇ ગર્ભવાળી સ્ત્રીને મરડો થાયછે તેને ઉપર કહેલી દવાઓમાંની દવા નજર પોહોંચાડીને થોડા વજને સુખેથી આ

પતા રહેવું અગર એ દવાઓ આપવાની હીંમત નહીજ ચાલે તો પછી ઇસબગુલનાં બીજ રૂ.૧) ભાર ઠીકરામાં નાંખી અધકચરાં શેકીને તેમાં ખાંડ મેળીને દરરોજ ટાહાડા પાણી સાથે ફકાવતાં રેહેવું અગર ઘણું જોર હોયતો દિવસમાં બે વાર ફકાવવું પણ ગર્ભવંતી સ્ત્રીને મોહોડું લાવવું નહીં. અને ગર્ભવંતી સ્ત્રીને મરડો થાય તે કાંઇ ધાસ્તી નથી. જ્યારે તે સ્ત્રી જણે ત્યારે પોતાની મેળે મટી જાય.

भूखनो उपाय.

હરડેદળ પઇસા ૬ ભાર. સિંધવ પઇસા ૨ ભાર. ચીતરો પઇસા ૩ ભાર પિંપર ઝીણી પઇસા ૩ ભાર એ સરવે જણસોને ખાંડી તેની ફાકી દરરોજ ફાકે તો ખાધેલું પાચન થઇ ને પેટમાં ભુખ લાગે.

બીજો ઉપાય—મીઠું પઇસા ૪ ભાર હરડે મોટી ૪ પઇસા ભાર વાવડંગ ૪ પઇસા ભાર ને સંચળ ૪ પઇસા ભાર સિંધવ ૪ પઇસા ભાર અજમોત ૪ પઇસા ભાર પિંપર ૪ પઇસાભાર જવખાર ૪ પઇસાભાર સુંઠ ૪ પઇસાભાર. હિંગ ૪ પઇસાભાર એ સરવેને ખાંડી ફાકી કરી હથેળી ૧ ભરી દરરોજ સવારે ફાકે તો પેટમાંનો દુખાવો મટીને ખરી ભુખ લાગે.

ત્રીજો ઉપાય—હિંગ, સુંઠ, મરી, પિંપરઝીણી, કાળાં મરી, જીરૂ, શાહાજીરૂ, અજમોદ, સિંધવ, સંચળ એ સરવે જણશો સરખે ભાગે લેઇ તેને બારીક વાટી ચુરણ કરીને હિંગને અગ્ની ઉપર ફુલાવી જુદો કરી માંહી નાંખીને દરરોજ સવારે તોલો પા ખાઇને ટાઢા પાણીમાં ઉતારે તો તેના પેટમાંનો વાયુ તથા દુખાવો મટીને ભુખ સારી લાગશે અને ખાવા ઉપર રૂચી થશે તથા શરીરમાં હુંશીઆરી આવશે એનું નામ હિંગાષ્ટક ચુરણ છે.

ચોથો ઉપાય—એલચી, ચીતરો, વડલુણ, હિંગ, સંચળ, અજમોદ, સિંધ મોથ, જવખાર, પકર, સાજીમુળ,

ખાટાઆનારના દાણા, સડકચુરો, ધાણા, જીરૂ, સાથરાહરડે, પિપરીમુળ, ઉપલેટની જડ, સુંઠ, મરી, પીંપર, અરકુસો, એ સરવે સરખે વજને લેઈ ખાંડી ઝીણાં કરી દરરોજ પઇસા ૧ ભાર ફાકે તો ભુખ લાગે ને ભાતભાતના વાયુના રોગ મટે. જેને વાયુનું દરદ હોય તેણે વાયડાં કોળ તથા હરેક વાયડી ચીજ ખાવી નહીં કેમ જે વાયુવાળાને તે બહુ અવગુણ કરતા છે માટે ન ખાવી.

તાવનો ઉપાય.

તાવ નવ તરેહના હોયછે. તેમાં પાંચ જાતના એવા હોય છે કે ઓષડથી કદી મટનાર નહીં, પરમેશ્વર મેહેરબાની કરે તોજ મટે.

તાવનો ઈલાજ એછે જે લાંઘણ કરવી એટલે એક આખો દાહાડો ભુખ્યા રહેવું. કદાપી તાવમાં ભુખ લાગે તો મગ વિના બીજુ કાંઇ ખાવું નહીં. શરીરમાંથી તાવ જાય ત્યાર પછે એક અઠવાડીયા લગણ ઘી, દુધ, દહીં તથા બીજી હરેક ભારે ચીજ ખાવી નહીં. ખાય તો ફરીથી તાવ આવે.

તાવનાં ઓષડ—સોનામુખી રૂ૧) ભાર કરીયાતુ રૂ૧) ભાર એ બેઉને પાણી શેર ૦ા મુકીને ઊકાળીને તેમાંથી પાણી શેર ૦ રહે ત્યારે લુગડે ગળીને પાવું તેથી તાવ નરમ પડશે. પણ સાંજ સવાર એ પ્રમાણે દીવસ ૨ સુધી પાવું ને તાવ ગયા પછે કૌવત આણવાને નીચે પ્રમાણે ઉપાય કરવો.

કરીયાતાની પાંદડી રૂ૧) ભાર ધાણા રૂ૧) ભાર સાકર રૂ૧) ભાર એ ત્રણેને ઉકાળીને તેનું પાણી સવાર સાંજ પીએ તો ગયેલા તાવ વાળાને ઘણો નફો કરે, ને કૌવત પણ આવે, ભુખ લાગે. એ તાવવાળાને કોઈ પણ જાતનો સરબત પીવાદેવો નહીં ને ખાવાનું હલકુ ને થોડું પચતું આપવું.

તાવવાળા માણસને ઊલટી કરાવવી કે તેથી પરસેવો આવી તાવ ઉતરી જાય. મીઢળ તોલો ાા સિંધવ તોલો ાા એ બેને ખાંડી ઝીણાં કરીને ઉના પાણીમાં આપવું કે તેથી ઉલટી થાય છે. અથવા મધને પાણી ઉનું કરીને પાય તો તેથી પણ ઉલટી થાયછે.

તાવવાળા માણસને જુલાબ આપવો તેની વિગત— ઈંદરવયણાની જડનો ભુકો તોલો ાા તથા ખાંડ તોલો ૧ાા એ બેઉને એકઠું કરીને ઉના પાણી સાથે આપવું કે તેથી જુલાબ આવશે ને તાવ ઉતરશે. તાવવાળા માણસનું બીછાનું તથા સુવાનો ઓરડો ચોખ્ખો રાખવો જોઈએ. તથા હવા આવવા જવાને બારી બારણાં ખુલાં રાખવાં જોઈએ. ને તેના આગળ ગરબડ કરવી નહિં કેમકે તાવવાળાનો જીવ ગભરાય. માટે કામ જેટલું બોલવું.

शरीर उपर चोपडवाने तथा कानमां मुकवाने गुलाबनुं तेल काढवानी रीत.

ગુલાબના ફુલની તાજી પાંખડીયો લઈને એક પોહોળા મોહોડાના કાચના શીસામાં અથવા હરેક સારા વાસણમાં નાંખીને તે ઉપર તલનું મીઠું તેલ રેડવું કે તેથી પેલી ફુલની પાંખડીયો બધી ઢંકાઈ જાય પછી તેનું મોહોડું બુચ અથવા ડાટો દઈને મજબુત બંધ કરવું ને ૪૭ દીવસ સુધી તડકામાં મુકવું. પછી બાહાર કાઢી ચોળીને ગાળવું. જો તેલ ઘણું જોસદાર કરવું હોય તો ગુલાબનાં ફુલની બીજી મોસમ આવે ત્યારે ફરીને તેજ તેલમાં બીજા ગુલાબનાં ફુલ નાંખીને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરવું. એ રીતે ચંબેલી તથા મોગરાનુ તેલ પણ નીકળે છે. એ તેલ શરીર ઉપર ચોપડવાને ઘણી જગોએ કામ લાગેછે. તથા કાનમાં મુકવાને પણ કામનું છે.

चसका सूळ तथा लोहीविकारना सोजा उपर चोपडवाने कपुरनुं तेल काढवानी रीत.

આંળશીનું અથવા તલનું મીઠું તેલ ૨૬) ભાર તથા કપુર ૨॥ ભાર એ બેઉ જણસ લેઈને પ્રથમ કપુર ખલમાં નાંખીને તેને ખુબ ઘુંટવો ને તેમાં થોડુંથોડું તેલ નાંખતા જવું પછી બારીક વટાય એટલે તેમાં બધું તેલ નાંખીને એકરસ કરવું પછી ઝીણા લુગડામાં નાંખીને ગાળવું ને તેને એક શીસામાં ભરીને તેને મજબુત બુચ દેઈ રાખવો. એ તેલ શરીર ઉપરનાં હરેક દરદ ચસકા શુળ લોહીવીકારના સોજા તથા એવાંજ બીજાં દરદ ઉપર ચોપડવાને ઘણું કામ આવેછે. કદાપી અફીણનો કસુંબો એ તેલમા રેડીને ચોપડે તો તેથી વધારે ગુણ થાય છે.

रगतपीतनो उपाय.

રગતપીતનું દુઃખ ઘણુંજ ખરાબ છે, તેની નીશાની એછે જે હાથ તથા પગ ફાટીને લોહી નીકળે, નખ કાળા થાય ને ખરી પડે ને કોઈ કોઈ માણસના શરીર ઉપર રૂપઈયાના ચકરડા જેવાં ચાંદાં પડેછે, તથા નખ પણ કાળા થઈ જાયછે. તેનો ઉપાય એછે જે, સાપની કાંચળી માસા.૨ ખજુર સાથે ખવરાવે તો આરામ થાય. રગતપીતનાં ચાંદાં પગની પાટલીની હેઠે તળીયામાં નાસુર પડે તો તેનો ઉપાય એછે જે હળદર માસા ૧૦ પારો માસા ૫ ગાયનું ઘી માસા ૩૦ એ સરવેને ૪ પોહોર સુધી સારી પેઠે ખલ કરવું પછી વીલાયતી રેસાનું કપડું જેને લીટ કરીને પણ કહેછે તેની પટી ઊપર, ઉપરની દવા ચોપડી પછી તે ઉપર કાળાં મલમની પટી મારે તો રગતપીતનાં નાસુર મટે.

मोतीयो तथा आंखना बीजा रोगनो उपाय.

મોતીઓ તથા પરવાળું તથા આંખ દુખતી હોય

તો ખાપરીયું રૂ.૧) ભાર, ચીનાઇ સાકર રૂ.૧) ભાર, પુર તગાલી તપકીર રૂ.૧) ભાર, હીમજીહરડે રૂ.૧) ભાર, એ સરવેને ખાંડી બારીક કરીને લીંબુના રસમાં દીવશ ૭ સુધી ખલ કરવું, પછી તેને છાંયડામાં સુકવવું.પછી ભરી મુકી આંખમાં સાંજે સવારે તો ઉપર લખેલાં દરદો મટે એ ઉપાય ઘણો ફાયદાકારક છે તે કરેથી માલમ પડશે.

ધાતુપુષ્ટી મરદીનો ઉપાય.

ઉપાય પેહેલો—મોચરસ, અકલગરો, કાળીમુસળી, ધોળીમુસળી, બહુફળી, ઇંદ્રજવ, મીઠા ગોખરૂ, ગળોસત્વ, સુકાં વડગુંદાં, કઊચા, ઉટંગણ, બળબીજ, એખરો, ચીનીકબાલા અને બાવચી એ સરવે વસાણાં બરાબર વજને લેઇ ખાંડી ઝીણો ભુકો કરી તેને હવાલે ચાળીને જેટલું વજન વસાણાનું થાય તેથી બમણી ખાંડ મેળવી ઓસડ તયાર કરી દરરોજ સવારે હાથેળી ભરીને ખાય તો શરીરમાંથી નબળાઈ જઇને પુષ્ટ થશે અને મરદાઈ ઘણી વધશે તે એવી કે એક રાતમાં દશ સ્ત્રીનો સંભોગ કરી શકે એવું તીબેશાખી કહેછે.

ઉપાય બીજો—ખસખસનાં પોસ પઇસા ૨ ભાર, સુંઠ પઇસા ૨ ભાર, ધાવડીનાં ફુલ પઇસા ૧ ભાર એ સરવે જણસ પાણી શેર ૬માં ઉકાળી પછી શેર ૧ પાણી રહે ત્યારે ઉતારે ગળીને સ્ત્રીનો સંભોગ કરવાની પેહેલાં ૧ પેહોર અગાઉ પીવું ને પછી ભોગ કરવો. તેથી જોર ઘણું આવશે ને કામ પેદા થશે.

ત્રીજો ઉપાય—લવિંગ, અકલગરો, સુંઠ એ સરખે વજને લેઈ ખાંડી ઝીણું કરી સોબત કરતી વખતે પુરૂષના છીદ્રની આસપાસ લગાડેછે, ને પછી ભોગ કરતી વખતે એવી લેજત પેદા થાય જે તેના સ્વાદનો પાર નહી એવું તીબેશાખી વઈદ કહેછે.

पेशाब बंध थाय छे तेनो उपाय.

ઇંદરવયણાની જડ પઈસા ૧ ભાર, આપેતો એક પહોરમાં પેશાબ તથા ઝાડો છુટે. બીજુ—કાંદાનાં બી, ગોખરૂ, કપાસ, કાકડીનાં બીજ એ ચારે જણસ સરખે ભાગે બે તોલા લેઈ ઓખરૂ કરી પાણી શેર ૬માં ઉકાળીને તેનું પાણી શેર ૧ રહે ત્યારે તેમાં સાકરની ચાસણી કરીને જેને પેસાબ બંધ થયો હોય તેને પાયતો પોહોર ૧ પછી પેશાબ છુટે. પણ ડુંટીની નીચે ગાંઠ બંધાઈ હોયતો માતની નીશાનીછે તેને ઓસડ કરવું નહી. બીજુ કપુર પુરૂશના લીંગના છીદ્રમાં મૂકેતો ઘડી ૧ પછી પેશાબ છુટે. શુરોખાર છીદ્રમાં મુકે તો પણ પેશાબ છુટે. કળશી ઉકાળી તેનું પાણી પાય તો પેશાબ છુટે. ઉપરના દુખ ઉપર આ ઉપાય તાકીદથી કરવા કેમકે પેશાબ બંધ થાય તો માણસ ઘણું ગભરાયછે માટે તે ઉપાય તરત કરવા.

दांत, मोहोडुं, गळुं तथा जीभनो उपाय.

ટાહાડા પાણીથી દાંત દુખતા હોય તો કેહેરૂાલ રંગનું ઘોળી લેવરાવેતો મટે પણ જો ઉના પાણીથી દુખતા હોય તો સુવા દાંતમાં રાખે તો દુખતા મટે અથવા મસ્તકી દાંતની નીચે રાખે તોપણ મટે અથવા કનેરની જડ કે પિપરીમુળ દાંત નીચે રાખેથી મટે. જો દાંતની જડમાં કીડા હોયતો હિંગનો ગાંગડો ઉનો કરી દાંત નીચે રાખે તો કીડા મરી જાય ભોંયરીંગણીના ડીંડલાં દેવતા ઉપર મુકીને તેની ધુંણી દાંતને દેતો કીડા તમામ ખરી પડે.

मोढुं पाके तेनो उपाय.

૧ મોહોડું અંદરથી પાકયું હોય ને માંહે લાલ દેખાય ને લાલ છાલાં પડયાં હોય તો કંતની, વાંસકપુર, નીસા

સ્તો એ ત્રણ બરાબર વજને લેઈ ખાંડી બારીક કરી મોઢામાં ભભરાવે ને પછી માં નીતરતું મુકે તો દરદ મટે. સરકો તથા ગુલાબના કોગળા કરાવે તોપણ મટે. જો અંદરથી સ ફુતી દેખાય તો સમાક તથા ચંબેલી ફુલ એકઠું કરી બા રીક કરીને મોઢામાં રાખેતો ગરમી મટે.

૨ વળી મોહોમાં ચાંદી પડી હોયતો ધોળી તપખીર ગાંધીને ત્યાંથી લાવીને મોમાં ભભરાવે ને પછી માં નીતર તું મુકે તેથી ગરમી ઝરી જશે ને મોહોમાંની ગરમી મટી જશે. તપખીર પઈસા ૧ ની લાવવી.

૩ ચીનીકબાલા એલચી અને કાથો એ ત્રણે જણશ ગાં ધીને ત્યાંથી પઈસા ૧ની લઇને ત્રણેને એકઠી ખાંડી ઝી ણો ભુકો કરીને મોની ચાંદી ઉપર ભભરાવે તો તેની ચાં દી મટશે પણ માં નીતરતું મુકીને લાળ ઝરી જવાદેવી.

૪ ખડીઓખાર સોની લોકો વાપરેછે તે ગળાવીને વાટી બારીક ભુકો કરીને મધમાં મેળવીને ચાંદી ઉપર ચો પડી માં નીતરતું મુકવું એટલે ગરમી ઝરી જઈને સાફ થશે.

૫ કેટલાક માણસનું મોહો ગંધાયછે તેથી કોઈ સા રા માણસ પાસે બેસતાં શરમાવવું પડેછે માટે તે મટાડ વાને નીચે મુજબ ઓષડ કરવું. કસ્તુરી, અગર તથા લ વિંગ એ ત્રણે ચીજ ખાંડીને તેનો ઝીણો ભુકો કરીને ઘ ણા દિવશ સુધી દરરોજ દાંતે ઘસે તો તેથી મોહોની દુરગં ધ મટે એ રોગવાળાએ રોજ દાંત ઘસીને દાતણ કરવું ને સુગંધી પદાર્થનું સેવન કરવાથી મટશે.

૬ કોઈ માણસના ગળામાં કોયલીનો મરજ થા ય છે, તેની નીશાની એવી છે જે એ રોગ લો- હી બગાડના વિકારથી અથવા નબળાઇથી થાય છે. ત્યા રે તે માણસને ગળામાં દુખે અને થુંક ન ગળાય તથા ખાન પાન બંધ થાય. જો ગળામાં ઘણું દુખતું હોયતો જાણવું જે લોહિ વિકાર છે તેનો ઉપાય એ જે બેઉ હાથની કેહેફાલ રગનું લોહી કઢાવવું. જો વા કે નબળા

ઇથી દુખતું હોય તો મોહોમાંથી પ્રીણુ નિકળે. ને દુઃખ નહી કરે તો સારાં પાકેલાં અંજીર લેઇ તેને પાણીમાં નાંખી ઉકાળીને ગાળી લેઇ એક કાચના વાસણમાં ભ-રીને રાત દાહાડો તે પાણી એક અઠવાડીયા સુધી પીએ તો ગુણ કરે.

૭ જીભ ભારી થઇ હોય તો તેની નીશાની એ છે જે જીભને સોજો આવે તેથી જભાં કડણુ ને ભારી થાય. જભાં હાલે નહી તેનો ઉપાય-નોસર, મરી, રાઇ, પીંપર બરાબર વજને લઇ ખાંડી, ઝીણું કરી જીભને મસળેથી પ્રીણ બાહાર નીકળેથી મટે.

૮ મોહોડામાંથી લોહી પડે છે તેનો ઉપાય અરડુસો રાતો રૂ ૧) ભાર તથા મધ શેર ૦। એ બેને ભેગાં કરી દરરોજ સ્વારમાં ચટાડે તો લોહી બંધ થાય.

૯ ગળું પડે એટલે ગળામાંથી બોલ ન નિક-ળે તેનો ઇલાજ એ છે જે સિંધવ,વજ, બાવચી, બીબીભીંગડો, હળદર, મરી, પીંપર એ સરવે જણશો બ-રાબર વજને લેઇ ખાંડીને બારીક કરી વસ્ત્રગાળ કરી કેટલાક દાહાડા મધ સાથે ચાટે તો દુઃખ મટીજાય.

मोहोडा ऊपर खील के छाइ करोळीया थाय छे तेनो ऊपाय.

૧ ગાલ ઉપર ખીલ થાય તો ફટકડીનું પાણી કરીને તે પાણી દરરોજ મોહોડા ઉપર ચોળવું કે તેથી ખીલ મટી જશે. અથવા ચોખા પલાળીને તેનું પાણી કાહાડી તે પાણીમાં ફટકડી નાંખી મોહો ઉપર ચોપડવું અને તેજ પાણીથી મો ધોવું, તેથી ખીલ તથા ફોલીઓ સરવે મ-ટી જશે.

૨ ગાલ ઉપર છાંઇ કરોળીયા થતાં વાંત દાઢી નીચેથી લોહી કઢાવે તો બેશક મટે. બીજું મુળાનાં બી તથા સ

સલાના દુધથી પણ મટે. તથા તેલીઓ દેવદાર લીંબુના રસમાં ઘસીને ચોપડે તો છાંઇ કરોળીઓ મટી જાય. મેહેંડાનાં ફુલ કે તલનાં ફુલને ચોળે તો મટે. બાવચી લીંબુમાં વાટીને ચોપડે તોપણ મટે.

कमळो तथा पांडु रोगनो ऊपाय.

પાંડુરોગ તથા કમળાની નિશાની એ છે જે આંખોના ડોળા તથા નખ પીળા થાય, તથા કોઈને આખું શરીર પણ પીળું થઈ જાય છે. અને શરીર નબળું પડી જાય છે. માટે તેનો ઉપાય એ છે જે બેર, પીંપર, ચીતરો, સડકચુરો, સુંઠ, વા, વડંગ, એ સરવે સરખે વજને લઈ ખાંડી બારીક કરીને તેને બારીક વસ્ત્રે ચાળીને પછે લુહારની કોડમાં ઘડતાં જે લોઢા ઉપરથી ભુકો ખરે છે તે લાવીને બારીક વાટી વસ્ત્રગાળ કરી વસાણાં કરતાં બમણું વજને માંહે મેળવવો. પછી તે દરરોજ સવારે ખાય તો પંડુરોગ મટે. જો લોહીથી એ દરદ હોય તો તથા કાળજામાં દુખે, રાત દાહાડો કરાર ન થાય, મોહોડાનો રંગ ફરે, પેશાબ કાળાશપર થાય. એ દરદના ધણીનું કેહેડાલ રગનું લોહી લેવરાવે તો એ રોગ મટી જાય.

वा गोळानो ऊपाय.

એ દરદનું નિશાન એ છે જે પીઠ તથા કઠીયેર તથા કરમમા દુખ હોય કે જે કુલંજવાથી થાય છે. એ દરદમાં પેહેલા ત્રણ દિવશ સુધી દેહેસત ઘણી હોય. ત્રણ દિવશ ગયા પછી બીહીવું નહી. એ દરદમાં વેદલોકો રાઇ આપે છે, અથવા નીસોતર કે ઇંદરવયણાનો ગલ આપે છે જે ઓખડથી જુલાબ આવે તે ઓખડથી ફાયદો થાય. બીજું ગુંદો તથા હળદર એકઠું કરીને તેની રોટલી કરી પકાવી પછી એ રોટલી માસ ચાર સુધી ખાય તો પરમેશ્વરની મેહેરબાનીથી દરદ મટે.

आदाशीशी अथवा आदोशीनो ऊपाय.

આદાશીશી જે માણસને થાય છે તે શરીરમાં નબળાઈથી થાય છે તેની નિશાની એ જે સુરજ ઉગે કે આદાશીશી લાગુ પડે એટલે માંથાની રગો તણાય તેથી એવું દુખે જે માણસ શરીરે જબરો વાઘ જેવો જોરાવર હોય તે પણ ગરીબ બકરી જેવો બની જાય છે તે દિવશ આથમે ત્યારે નરમ પડે ને વળી બીજે દાહાડે તેમજ દુખે તેનો ઉપાય એ છે જે વજ, મરી, પીંપર, અને સુંઠ એ સરવે પાણીમાં ઘશીને પછે લુગડે ગળીને નાકમાં સુંઘે તો મટી જાય. ને વાથી આદાશીશી ચહડતી હોયતો સતાવરીના તેલથી મટે. વળી માંથાના દુખનો ઉપાય લખુંછું કે તેથી માથાના તરેહ તરેહના રોગ મટે. સુંઠ માસા ૨ાા કેનર માસા ૨ાા ગાયનુ ઘી પઈસા ૬ાા ભાર એ વસ્તુઓ ખાંડી ઝીણી કરી ગાયના ઘીમાં મેળવીને નાકમાં સુંઘે તો તેથી માંથાના તરેહ તરેહના રોગ મટે. જોવાથી માંથું દુખતું હોય તો એરંડાની જડ છાંયડામાં સુકવીને પાણીમાં ઘશીને માંથાને તથા પગને તળીએ ચોપડે તો માંથું દુખતું મટે. અને ગરમી અથવા પીતથી દુખતું હોય તો સુખડ ઘશીને ચોપડે તો તેથી મટે. મરી વાટીને અથવા ચીતરાછાલ ઘશીને ચોપડે તો તેથી પણ ઘણો ફાયદો થાય છે.

ऊधरस अथवा खांशीनो ऊपाय.

એ રોગને ઉધરસ ખાંસી અને ઠાંસો એ ત્રણે નામમાંથી જેની નજરમાં આવે તેમ તે કહે છે. એ રોગ થવાનું કારણ તેલ મરચાં તેમાં પણ ખોરૂં તેલ અથવા હરેક ખોરી ચીજ ખાધાથીજ થોડો થોડો બીગાડ છાતીમાં ભેગો થયાથી ખાંસી પ્રગટ થાય છે, એ ઉધરસ ત્રણ જાતની થાય છે. પેહેલી જાતનીને 'સુકી ખાંસી કહે છે. તે ઉધરસ આવવાથી છાતીમાંથી કાંઈ પડતું નથી. બીજી જાત

ળીને છાતીમાંથી બળખા પડે છે ને નબળા માણસને હાં ફણ પણ થાય છે. એ ખાંશી વધારે દીવશ રહે તો તેની સાથે ઝીણો તાવ પણ આવે છે તેની નીશાની એ જે તે ધણીના હાથ પગ ઢીલા થઈ જાય, તેથી સુવાની મરજી થાય. પણ તે તાવ પાછો અરધા કલાક પછી ઉતરી જાય છે. ત્રીજી જાતની ઉધરસ આવવાથી છાતીમાં લોહી પડે છે અથવા લોહી બળખા સાથે મેળાએલું હેય છે. એ પ્રમાણે એ રોગથી માણસ ઘણું ગભરાય છે, તે મટવાના ઉપાય નિચે મુજબ છે.

૧ પેહેલી જાતની સુકી ખાંશીનો ઉપાય—મીંઢળ તથા સિંધવ ઝીણું બારીક ખાંડીને રૂ ૦॥ ભારની ફાકી ભરી ઉનું પાણી પીએ તો તેથી ઉલટી થાય. તેમાં કેટલીક કસર મટી જાય, પછી બીજે દિવશે નિચે કહ્યા પ્રમાણે ઓષડ આપવું.

ખસખસ રૂ ૦॥ ભાર વરીયાળી રૂ ૦॥ ભાર બદામનો મગજ રૂ ૦ ભાર કાકડીના બીનો ગર રૂ ૦॥ ભાર તડબુચના બીનો ગર રૂ ૦ ભાર દુધીના બીનો ગર રૂ ૦ ભાર સાકર રૂ ૧) ભાર એ સરવેને સારી પેઠે ઘુંટીને પાણી કાહાડી ગળીને પછી ગાયનું ઘી રૂ ૦॥ ભાર ગરમ કરીને તેમાં પેલું પાણી નાંખીને પાય તો ઉધરસ મટી જાય.

ખસખસનાં ડીંડવાં રૂ ૦॥ ભાર ખસખસ રૂ૦॥ ભાર સાકર રૂ ૧) ભાર એ ત્રણે જણસને પાણી શેર ૦॥ મુકીને ઉકાળી સવાર સાંજ પાય તો તેથી ખાંસી મટી જાય અને સુકી ખાંસી વાળાને ગાયનુ ઘી, બદામ, માંખણ, બદામનું તેલ એવાં ચીકણાં વસાણાં ખવરાવવાં. બદામનું તેલ છાતી ઉપર ચોપડવું. અને જેઠી મધના શીરાના સોપારીના કટકા જેવડા કટકા કરી મોમાં રખાવી તેનો રસ ગળી જવાથી આરામ થશે.

જે ઉધરસના આવ્યાથી છાતીમાંથી બળખા પડે છે

તેનો ઉપાય.

એ જાતના દરદવાળાને ઉલટી કરવાનું ઓષડ આપવું. તેથી કેટલીએક કસર નિકળી જશે, પછે નિચે કહેલો ગરમાળાનો પાક કરીને આપવો કે તેથી ખાંશી તથા હાંફણ બેઉ મટી જશે.

ગરમાળાનો ગર રૂ ૧૦) ભાર, સુકાં અંજીર રૂ ૨૧) ભાર, ગાવજબાન રૂ૩) ભાર, જેઠીમધની છાલ કાહાડેલી રૂ૬) ભાર, પરદેશી આવસાન રૂ ૩) ભાર, જોફો રૂ૩) ભાર, ઉનાબદાણા ૨૫), સુકાં વડગુંદા ૨૫), કેસર રૂ૦ા ભાર, બદામનું તેલ રૂ ૧) ભાર, સાકર શેર ૨), એ સરવે જણશો લાવીને તેમાંથી સાકર, ગરમાળાનો ગોળ, બદામનું તેલ અને કેસર એટલી જણશો જુદી રાખીને બાકી રહેલી જણશોને જોખરી કરીને પાણી શેર ૫) મુકી તેમાં દવાઇ નાંખીને ઉકાળવી તે પાણી શેર ૨) રહે ત્યારે નીચે ઉતારીને જરા ટાહાડું પાડીને ચોળીને બારીક લુગડે ગાળીને ફરીથી ઉનું કરી તેમાં ગરમાળાનો ગોળ ભીંજવી મુકવો, તે ટહાડું થાય ત્યારે ચોળીને ગાળી લેવું, પછે તેમાં સાકર નાંખીને ચુલે ચહડાવીને ઉકાળવું, ને જરા ચાસણીપર આવે કે પેલું કેસર તથા બદામનું તેલ નાંખીને મેળવવું. ને જ્યારે કઠણ ચાસણી થાય ત્યારે ચુલાપરથી ઉતારી લેવું. ને ટાહાડું પડે એટલે કાચના વાસણમાં ભરી મૂકવું. તેમાંથી સાંજ સવાર બબે ચમચા ભરીને ચટાડવું તેથી દરરોજ ઝાડો સાફ આવશે. ખાંસી મટીને નબળાઇ જશે ને સારૂ થશે.

બીજો ઉપાય—જેઠીમધનો શીરો રૂ ૨) ભાર, બાવળનો સફેત ગુંદર રૂ ૨) ભાર, કડીઓ ગુંદર રૂ ૨) ભાર, ધ્રુગેનો નીસાસ્તો રૂ૨) ભાર, કાળાં મરી રૂ ૦ા ભાર, સાકર રૂ ૨) ભાર, કેસર રૂ ૦ા ભાર, એ સરવેને ખાંડી ઝીણી લુગડે ચાળી પાણી નાંખી ગોળીઓ કરવી. પણ તે ગોળીઓમાંથી સવારથી તે સાંજ સુધીમાં ગોળી પાંચથી તે

પંદર સુધી આપવી કે ચુશીને રસ ગળામાં ઉતારે એ ખાંશીવાળાને હલકુ ખાવાનું આપવું. દુધ, દહી, છાશ, માંખણ, ઘી, તુવરનીદાળ એવી એવી ચીજો ખાવા ન આપવી. બદામનું તેલ ઘીની જગાએ ખાવા આપે તો ફાયદો થાય. તથા બદામનું તેલ છાતીએ મસળવું જોઇએ.

ત્રીજી જાતની ઉધરસ લોહી બળખા સાથે મેળાએલુ હોય છે. તેનો ઉપાય—એ રોગવાળાની ઉતાવળેથી બંને હાથની ફસો ખોલાવવી. ને પછે નીચે પ્રમાણે ઓષડ આપવું. સાબરસીંગાનો ભુકો રંદો મારેલો રૂ ૦ાા ભાર, બાવળનો સફેત ગુંદર રૂ રાા ભાર, સાકર રૂ ૫) ભાર, પાણી શેર ૦ાાા લઇને તેમાં સાબરસીંગાનો ભુકો નાંખીને ઉકાળવો. જ્યારે પાણી શેર ૦ાા રહે ત્યારે સાકર તથા ગુંદર નાંખીને જ્યારે ઓગળે ત્યારે નીચે ઉતારીને ગાળી લઇને કાચના શીસામાં ભરી મુકવું. પછે તેના છ ભાગ કરવા અને અકેકો ભાગ દિવશમાં ત્રણવાર આપવો. ને સાબરસીંગાનો ભુકો રંદો મારેલો ન મળે તો સાબરસીંગુ ઘશીને રૂ રાા ભાર લેવું.

બીજો ઉપાય.-મોટાં ગુંદાં પાકો સેર ૧) લેવાં તેનો રસ કાહાડવો, તેમા સાકર શેર ૦ાા ને આશરે નાંખીને ખુબ ઉકાળવું પછી જ્યારે તેની ચાસણી આવે ત્યારે નીચે ઉતારીને ચીનાઇ કાચના પ્યાલામાં ભરી રખવું. તેમાંથી દરરોજ રૂ ૨) ભારને આશરે સવાર સાંજ ચાટવું કદાપી ગુંદાં નહી મળે તો ગુદાંના પાંદડાનો રસ કાહાડી ને તેમાં સાકર મેળવીને હમેશાં પાવું. અથવા એ ખાંશી વાળાને તાવ નહી હોય તો ગવેડીનું દુધ પાવું અથવા સ્ત્રીનું દુધ પાવું. આ રોગ મટે ત્યાં સુધી લખવા વાંચવાનું તથા ઘણી મેહેનતનું કામ અને સ્ત્રી સંભોગ એ સરવે બીલકુલ બંધ રખાવવું ને ગરમ ખોરાક બીલકુલ ખાવો નહી. એ શીવાય કોઇને ખાંશી સાથે હાંફણ થાય છે તેનું ઓસડ બીજી જાતમાં કહ્યા પ્રમાણે કરવું પણ

એકલી વગર ખાશીની હાફ્રણ થતી હોય તો બુંદનો કાવો દુધ વગરનો થોડી સાકર નાખીને પાવો. બુંદ તોને ખમણો નાખવો. વળી હાફ્રણવાળાના પગને ઘણા ગરમ પાણીએ ઝારવા તથા પગને ઘણા ઉના પાણીમા બોળી રાખવાથી ઘણો ફાયદો થાય છે. વળી જેને ઉધરસ થઈ હોય તેણે જવખાર માહોમાં રાખવો, તેથી પણ મટેછે.

गरमीनी नीशान.

જો પીતથી રોગ પેંદા થાય તો ગરમી તથા ખુશકીની નીશાન છે. માહોડું પીળું થાય અને તરસ લાગે જો શરદી કરે તો દરદ જાય. પીત્તના ધણીની નાડ ઉતાવળી દોડે જખાં ખુશક થાય. પીતના ધણીની એવી નીશાન છે જે હર ઘડી તેને શરદી ઉપર ખાયશ હોય. જેમ પાણી વિના માંછલી તરફડે તેમ પીતના આજારનો ધણી પણ માછલીની માફક તરફડે છે.

वानी नीशान

વાની નિશાન પીતની નિશાનથી ઉલટી જાણવી. તનમાં ખુશકી થાય, શકિત જાદે હોય, બોલવાથી મોહો ઘડી ૧) બંધ નહી રહે, બહુધા વિશ્વાસપી હમેશાં ,કાયમ હોય, રાત દિવશ હાથના દરદથી પોકારે. ને તલી તથા બાવાશીર જાહેર થાય, પેશાબ રોગના જેવા હોય એવી રીતની નિશાન વાના ધણીની છે.

रसविकारनी निशान.

બલગમની નિશાનને વાસ્તે આગલા વૈદોએ એમ લખ્યું છે કે તેનું મોહોડું હમેશાં સફેત હોય, પેટની ગરમી હોય, ભૂખ થોડી લાગે, પાચંન નહી થાય, ઊંઘ જાદે હોય, તનમાં સુસ્તી હોય, દમને પરશેવો હોય, તબીયત ગરમી ઉપર ખાએસ મંદ હોય, શરદ ચીજ કે પાણીને નહી માલ.

लोहीनी निशान.

જ્યારે શરીરમાં લોહી વધારે થાય ત્યારે નાખુશી પેંદા થાય, મોહોડામાં મીઠાશ હોય, માંથુ ભારે હોય, આંખો સુસ્ત થાય, ને હરઘડી બે સબબ માંદગી સુસ્તી હોય, દેમાગ ખુશક થાય, મોહોડું સુકાય, તમામ જાતની ચામડીને ખરજ થાય, ગાલ લાલ થાય, પેશાબનો રંગ સુરખી પકડે, તમામ રોગોથી નાડની રગ ઘણી ધડકે એ નિશાન લોહીના ધણીની છે.

रोग ओळखवा तथा तेना ऊपाय करवां बाबत.

વા તથા પીત તથા બલગમથી માણસોને દરદ પેંદા થાય છે. જો એ ત્રણ ચીજમાંથી એકની વૃધી થાય તો તેથી શરીરમાં રોગ પેંદા થાય છે. ને જો એ ત્રણે ચીજ શરીરમાં જોર કરે તો તે રોગને મોતની નિશાન છે.

ફારસ શેહેરમાં વૈદોની આગળ માણશોને રોગની ચાર તરેહ છે, એક વા, બીજું પીત, અને ત્રીજુ બલગમ, અને ચોથુ લોહી, હવે એ ચારે તરેહની નીશાન યાદ રાખવી કે પીત ગરમ છે, લોહી ગરમ છે વા શરદ છે ને બલગમ ઘણી શરદ છે.

स्वादना गुण.

હિંદુસ્તાનના તથા રૂમના વૈદોએ ખાવામાં નવ તરેહની લેહેજત કહી છે. પેહેલી-૧ મીઠું, ૨ મોળું, ૩ ચીકણું, ૪ તલચી, ૫ કડવું, ૬ ખારૂં, ૭ બળેલું, ૮ તીખુ ૯ ગરમ. એ સરવેના ગુણ ગરમ છે કાબેજ તથા બેનીમક તથા બેમજે ફીકું એના ગુણ સાધારણ છે. કસાએલું શરદ છે. ખાટી ચીજ ઘણી શરદ છે. જો એક ખાણમાં ત્રણ વસ્તુઓ એકઠી છે, તો તેમાં જે વસ્તુ ઘણી હોય તેના સ્વાદમાં પેલા બંને મળી જાય, તેથી ઘણી હોય તે વ

રતુનો સ્વાદ માત્ર આવે. માટે અસલ ખાંણની જાત નવ તરેહના સ્વાદ ઉપર રાખી છે માટે સરવે ચીજમાં એ રીતે અજમાવી જોવું. તેથી ખધી ખબર પડશે.

गुमडानो ऊपाय·

ગુમડાં થાય તો ગીચલાં વસાણાનું પાણી પીએ તો ગુમડાં મટી જાય. હરડાં, બેહેડાં, આમળાં, ધાણા, સુખડ એ પાંચ ચીજને માટીના વાસણમાં નાખીને તેમાં કુવાનું મીઠું પાણી રેડવું. પછી તેને ભીજવી રાખીને તે પાણી ગાળીને જેને ગુમડાં થયાં હોય તેને પાવું, અને જ્યારે તરસ લાગે ત્યારે તેજ પાણી પાવું, તેથી ગુણ થાય છે. પણ ગુમડાં થયાં હોય તેણે તેલ આંબલી, મરચું અને બીજી હરેક ગરમ ચીજ ખાવી નહી. કેમકે તેમાંથી ઝાડો આવે અથવા મરડો થાય, તેથી હેરાન ગતી થાય, માટે એ દરદવાળાએ ખાધાનો વિચાર રાખવો.

भातभातनां दरद ऊपर ताव परमीयो अने पेशाब गळतो होय ए विगेरे मटवाने गळोनुं सत्व कहाडवानी रीत.

ગળોનો ભારો એક લાવીને ઘણા પાણીમાં ધુએ પછે ગળોના ચારચાર આંગળના કટકા કરે. પછે તે કટકાને એક માટીના વાસણમાં ઘાલે ને તે વાસણમાં વરસાદનું પાણી નાંખીને રાત એક રાખે. ખૂબ તરેહથી તર કરે પછી બીજે દિવસે તેને છડકો મારે. તે દેખાય કે તેમાંથી સત્વ બાહાર નિકળું કે.પછી તેમાંથી કચરો બાહાર કાઢવો. અને તે પાણીને ઘડી એક સુધી હલાવવું નહી. જે સત્વ પાણીની નિચે ઠરે ત્યારે પાણી ઉપરથી નીતારી નાંખી જે સત્વ રહે તેને છાંયડે સુકવે, પછે

તે ઉપર કહેલા દરદો ઉપર કામમાં લાવે તેથી ઘણોજ ફાયદો થાય છે.

आंबोइनो उपाय.

ગાંઠ ખસેછે તેને લોકો નાળી તથા આંબોઇ ખસે છે એવું કહેછે, પણ તે ખોટું છે. લોકો તે ગાંઠ એટલે આંબોઇને ચોળાવેછે, અથવા મંત્રાવેછે અથવા પેટે હોલાનું ખાલી આતસી કુમકુ મુકાવેછે કે પગને અંગુઠે અથવા ઘુંટણને તાણીને બંધ બાંધેછે, પણ એ ખસવાની વાત તદન જુઠીછે કેમકે તે વાત મુગલાઈ તથા ઇંગ્રેજી વઇદો કબુલ રાખતા નથી તથા મંત્રાવેછે તેતો કેવળ મુરખ છે. અસલના વઇદક શાસ્ત્રમાં ગાંઠ ખસવાની બાબત કોઇપણ ઠેકાણે લખી નથી. ઘણા લોકોને ઝાડો થાયછે અથવા પેટમાં દુખે છે કે તાવ આવેછે અથવા વાંસો ફાટે છે ત્યારે આંબોઇ તથા નળ ટળવાના વહેમથી આંબોઇ ચોળાવેછે કે મંત્રાવેછે તેથી વહેમમા ને વહેમમાં ઘણા દહાડા વીતી જાય છે ને રોગનું જોર વધી પડેછે માટે તે ચીજની ખરી વાત નીચે પ્રમાણેછે.

આંબોઇ અથવા ગાંઠ ખસવાના ઉપાય જે સઘળા લોકો કરેછે તે એક તરેહનો સુળવા એટલે એચિંતા પેટમાં દુખવાનો રોગ કોઇને થાયછે. માટે શુળવાયુ થયો હોય તેણે આ ચોપડીમા શુળવાયુનો ઉપાય લખ્યોછે તે પ્રમાણે ઓસડ આપવું. પણ જો તેથી ન મટે તો જુલાબ આપવો ને જુલાબ આપવાથી ઝાડો ન આવે તો સમજવું કે એ ધણીના આંતરડાએ વળ ખાધાછે એ વળખાધાનું કારણ એ કે ઘોડા ઉપર બેઠો હોય ને એકાએક ઘોડો કુદે તેથી પેટ ચેકલાય. તથા કુદવાથી કે છલંગ મારવાથી અથવા ગજા ઉપરાંત ભારે બોજો ઉચકવાથી અથવા ઊંચી જગાપરથી પડવાથી કે ખાડામાં પગ પડવાથી અથવા આંતરડું ગોળીમા ઉતરવાથી વળ ખા

ઈ જાયછે અથવા તે જગોએથી ખશી જાયછે ત્યારે એ કાએક પેટમા એક જગોએ દુઃખે ને શુળ મારે તેવામાં ગોળીની કોથળી (પુરૂશના બંને પગની નીચેની) સુજે ને ગોળી મોટી થાય ત્યારે જાણવું કે અંતરગળ થવાની નીશાન છે. પણ જ્યારે આંતરડું વળખાવાથી અથવા ખસ્વાથી દુખ થાય છે ત્યારે તેનો ઉપાય એ છે જે એ આજારવાળાને ચતો અને સરખો સુવાડવો. પછી તેના પેટને ધીરેથી એવી રીતે ચોળવું કે આંતરડાનો વળ હોય તે છુટે. અથવા ખસેલું હોય તે ઠેકાણે આવે. એ રીતે કરવાથી ફાયદો ન થાય તો તેના ટાંટાને મજબુત દોરીથી તાણીને બાંધવાં ને પછી ચાર જણ મળીને તેના હાથ તથા પગ ઝાલીને તેને ઉચકે તેથી તે કમરમાંથી વાંકો વળી જાય ને તેનું પેટ દબાઈ જાય. પછી તેને પાંચ સાતવાર હીંચોળે એટલે આણીગમ તેણીગમ હલાવે તેથી પણ આંતરડાનો વળ છુટે.

એ રીતે કરતાં પણ ન મટે તો આ ઉપાય કરવો કે, એક જીવતો પારો (મારેલો નહિં) ધોઈ સાફ કરી રૂપ) બાર ભેઈ રોગીને ઉભો રાખી પાઇ દેવો. મુગલ વઈદો પાંચ તોલા પારો પાવાનો હુકમ આપેછે પણ ઇંગ્રેજી વઈદો તો એક રતલ સુધીનો હુકમ આપેછે કેમકે તે પાયા પછી ઝાડાવાટે તરત પાછો નીકળી જાયછે ને આંતરડાનો વળ છોડવેછે. કાચો પારો પાયા પછી તેને થોડાંક ડગલાં ચલાવવાં પછી ઉભો રાખીને તેના પેટને બંને હાથે ઉપરથી એવું દબાવવું કે તેથી પારો નીચે ઉતરીને આંતરડાનો વળ છુટે અથવા ખસેલું ઠેકાણે આવે ને પારો ઝાડાવાટે નીકળી પડે. કદાપી પારો પાયા પછી ઝાડાવાટે ન નીકળે તો આજારીને થોડીવાર ઉંધો ટાંગવો કે તેથી મોવાટે નીકળી પડશે. પારો ધોવાની રીત એછે જે હરડાં, બેહેડાં અને આંબળાં બઈ ભારાં કરીને તેને મીઠાપાણીમાં ગાળીને તેમાં પારા ને નાંખીને સારી પેઠે ચોળીને ધોઈ કાઢવો. પાંચ કલાક

સુધી તેને ભીજવી રાખવાં પછી તે પણ બીજી રીત પારો ધોવાની એછે જે પારો શેર ૦॥ લેઈ માટીના વાસણમાં નાંખી તેમાં પાણી શેર ૧) નાંખી ધીમા તાપ ઉપર મૂકી ઉનો કરવો. કદાપી પાણી બળી જવા આવેતો બીજું પાણી રેડવું પછી તે પાણી કાળાશ પકડે કે તરત નીચે ઉતારી પાણી કહાડી નાંખી તેમાંથી પારો ટાહાડો પાડી લેવો.

એ સરવે ઉપાયો કરવાથી આંતરડાં ઠેકાણે આવે અથવા તેનો વળ છુટે, પછી તેને પેટે એક બનાતની પેટી જાથુ રાખી મૂકવી કે તેના ગુણે કરીને ફરી વળ ખાય નહીં. જો એ રોગથી ગોળી મોટી થઈ હોય તો તે ધણીએ હમેશાં કરછો ભીડાવેલો રાખવો એ ઠીકછે.

पाणीमां डुबेला माणसनो उपाय.

જે માણસ પાણીમાં ડુબેછે તેને પછી બહાર કહાડી કેટલાક લોકો તેને ઉંચો ટાંગેછે અથવા હીંચકા ખવરાવે છે અથવા તો પીપ કે ચરકડાં ઘાલીને ફેરવેછે તે એવા વીચારથી કે પીધેલું પાણી નીકળી જાય પણ એ વિચાર ભૂલ ભરેલોછે કેમકે ડુબેલા માણસનો સ્વાસ બંધાઈ જાયછે તેથી તેના પેટમાં કાંઈ જઈ શકતું નથી માટે ઉપર કહેલો ઉપાય કરવાથી વખતે ડુબેલા માણસનો પ્રાણ પણ જાય છે. વાસ્તે નીચે કહ્યા પ્રમાણે ઉપાય કરવો. ડુબેલા માણસનું માથું તથા ખભા પકડીને ઘેર લેઈ જવો. પછી તેને ભીનાં લુગડાં કહાડીને કોરાં પહેરાવવાં પણ આખું શરીર પેહેલાં લુછીને કોરૂં કરયા પછી લુગડાં પહેરાવવાં ને તેના શરીર ઉપર ઉનની કામળી અથવા ઉનનાં લુગડાં શરીર ઉપર લપેટવાં ને તેને ઉતના અથવા રૂના બીછાના ઉપર સુવારવો તે તેના માથા ઉપર છાંયડો કરી તેને તડકામાં રાખવો. ને તેનું મોહોડું તથા નસ્કોરૂં વારેવારે લુછીને સાફ કરવું અને ઈટ તથા નળીયાં ગરમ કરી અથવા ઊના પાણીથી તેના પગતળીએ તથા ડુંટી ઉપર તથા બગ

મમાં તથા ઘુંટણના સાંધાઓમા સારીપેઠે શેક કરવો. અથ વા બનેતો માટું ગીના પાણીનું વાસણ ભરી તેમા તે ડુબે લા માણસને બેસાડવું ને તેનું શરીર સારીપેઠે મસળવું તથા રગડવું ને તેનો શ્વાસ બંધ થએલો હોય તે ચાલવા સારૂ તેનું ફેફસું ફુલાવવા સારૂ નાકના એક તરફના નસકોરામાં નળી ઘાલીને ફુંક મારવી તે વેળા બીજી તરફનું નસ્કોરૂ તથા મોહોડું દાબી બંધ કરી રાખવું કે પેલો પવન બહાર નીકળીન જાય. ફેફસામાં વાગેથી જરાક પેટ ઉચું થએલું દેખાય કે ફુકવું બંધ કરવું ને નસ્કોરાં તથા મોહોડામાં પવન જવા દેવો. એવી રીત થોડીથોડી વારે કરતા રહેવું બનેતો થોડુંથોડું ગનું પાણી પણ પાતા રહેવું ને થોડેથોડે વારે હરેક ઓસડ છે કે હાજર હોય તે સુરત રાખી સુઘાડતાં રહેવું એટલે ડુબેલુ માણસ ગફલત થાય નહિ અને હુંશીઆરીમાં રહે સારી રીત શુધિમાં આવે.

बरोळ तथा अमेतरानो उपाय.

પેહેડુના દરમીઆન વચમાંથી લોહી કઢાવે અથવા હાથની રગ ઉપર નસ્તર મરાવે તથી બગડેલું લોહી નિકાળ્યાથી સારૂ ન થાય તો બીજો ઉપાય એ જે રાઈ પઇસા ૯ ભારમાં ગાયનું મુતર એકઠું કરીને દરરોજ સવારે પીએ તો રોગ મટે.

चुंक तथा शूळवायु तथा मोरचीनो उपाय.

શુળવાયુ એછે જે એકાએક પેટમાં આણીગમ પેલીગમ ફરતી શુળ મારે ને જોરથી દબીને ચુંક આવે ને શુળવાયુથી કોઈને એવું કઠણ દુખે તે સેહેવાય નહિ એ રોગ વાળાને ઝાડો પણ કબજ થએલો હોય છે એ રોગ થવાના ઘણા સબબો હોયછે ઘણુંકરીને વાયુનાજોરથી ઉઠેછે. એ રોગ ઉઠે તેને પ્રથમ તપાસવું જોઈએ કે એ દીને તેને ઝાડો સાફ આવ્યો હોય અથવા ન આવ્યો હોય, અથવા ઝા

ડો સાફ આવ્યો હોય ને કાંઈ બારે ઓરાંક પણ ન આવ્યો હોય ને શુળ મારે ને પેટમાં દુખતું હોયતો નીચે કહેલું ઓસડકરવું. કોલમનો ભૂકો રૂ. ૦ાાભાર સુંઠનો ભૂકો રૂ.૦ાા ભાર કાળામરીનો ભુકો રૂ.૦ાા ભાર અફીણ ધઉ ૧) ભાર એ ચારે જણસો મધમાં મળવીને ચટાડવું ને ઉપરથી ઊનું પાણી પાવું અથવા એ દવા ગરમ પાણીમાં નાંખીને પાવી એ દવા આપ્યાથી દુખતું નરમ પડયા પછી બીજે અથવા ત્રીજે દીવસે કાચું દીવેલ બેથી ત્રણ ચમચા સુધી સુંઠના કાવામા અથવા આદાના રસમાં રેડીને પાવું ને શુળ નરમ નહી પડે ને ઝાડો પણ ન આવે તો ફરીથી કાચું દીવેલ ત્રણથી ચાર ચમચા સુધી ઊના પાણી માં પાવું અથવા સુંઠના કે ફુદીનાના કાવામાં પાવું ને તેથી પણ ન મટેતો એ દવાને પીચકારીમાં ભરી ઝાડાની વાટે પીચકારી મારવી ને એ દુખ અજીરણથી હોય તો અફીણ ન આપવું કેમકે તેથી ઉલટું નુકશાન છે.

બીજો ઉપાય—સુંઠ રૂ.૦ાાભાર સંચળ રૂ.૦ાાભાર સિંધવ રૂ.૨) ભાર કાળાં મરી રૂ.૦ાા ભાર પિંપર રૂ. ૦ાાભાર એ સરવે જણસોને બારીકખાંડી ઝીણું લુગડે ચાળી તેના બે ભાગ કરી એક ભાગ મધમાં ચટાડવો ને ઉપરનું પાણી અથવા ફુદીનાનો રસ પાવો એથી પણ એ રોગ મટેછે.

ધનુર (ધનકવાનો) ઉપાય.

ધનકવા બે જાતનો થાયછે, તે બેઉની જગા માથાના મગજમાં હોયછે, તેમાં એક માદા અને બીજો નરહોયછે જે માદાછે તે બુશકછે. એ દરદથી આદમીનું તન કમાનની પેઠે પેચસ ખાયછે તમામ રગો એંચાયછે, ને કમર પીઠ જાંઘ ટુટે એ આજારને હિંદુસ્તાનમાં ધનકવા કહે છે. એ રોગનો ઉપાય નથી કેમકે એ રોગ થએલું માણસ કોઈ ઉગરતું નથી તેમાં જે મહાબુશક છે તે ત્રણ દીવસમાં

મરે ને જો તેને ત્રીજે દીવસે ઈશ્વર ઉગારેતો તે નવે જ નમ આવ્યો. તે વીશે વૈદે કહ્યું છે કે જે ફાથેજનું ઓસડ જે તસનુજરછે તેને ફાયદેમંદ છે.

नासुर नस्कोरी तथा नाक बंधाइ जायछे तेनो उपाय.

જેને નાકમાં નાસુર થાય તો તે નાસુરનું સર પોઢાના હથીયારે કાપી પછી આંગળાં અંદર ઘાલીને જડમાંથી મોહોડા તરફ બાહાર કાઢે. પણ નાસુરનું સર કાપે તો તે ઉપર મીંઢળ તથા મધ મુકે કે જેથી તમામ મુરદાલ માંસને ખાય, તેથી નાસુરનું નામ નિશાન નહિં રહે. બીજું તે હમેશ ગોહોર ઊપરની ભાંગ ખાય તો ફાયદો છે. અથવા ભાંગ ખાધાથી વધારે થાય તો પોઢાના હથિઆરે તેની જડને ચીરીને તે જગો ઉપર ડાગ મુકે તો મટે.

નસ્કોરી ફુટી હોય તો નાક વાટે ખાળની માફક લગભગ લોહી નીકળેછે. તે ઘણું કરીને લોહી વધવાથી કે અંદરની એક રગ ચીરાયાથી એમ થાયછે. એ આજારના ધણીને ખુશીયા બે તાં બેઉ જાંઘ બાંધે ત્યાર પછી અરડુંસાનો રસ મધ સાથે પાય. બીજુ ફીંદરૂ પૈસા ૧) ભાર અફીણ પૈસા ૧)ભાર મજીઠ પૈસા ૧)ભાર 'કરોડીયાનો ગર પૈસા ૧ ભાર એ ચાર ચીજને બારીક વાટીને તેની વાટ બનાવી નાકમાં રાખે તો ઉપર કહેલાં બન્ને જાતનાં દરદ મટે. અથવા નસ્કોરી ફુટી હોય તો ખેતરની કાળી માટી અથવા તે ન મળે તો ઘણના કાંકરા માટીના લઇ તેને ભીંજવીને તાળવે મુકે ને થોડીક સુંઘે તો તેથી નસ્કોરીનું વેહેતું લોહી તરત બંધ થશે.

નાક બંધ થાય ત્યારે કુલીજી ભપેડાના પેશાબમાં મળવી હમેશાં નાકમાં મેલે તો ફાયદો થાય. બંદાલનો રસ તથા આદમીનો પેશાબ કાનમાં મુકે તો તેથી પણ મટે.

सलेकमनो उपाय.

સળેકમ ગરમીથી થયું હોય તો, સરકો છાશ, ને કસકાબ (જે જવના લોટનો બનેછે) તે ખાય તો મટે. ગરમીથી થયાની નિશાની એછે જે સળેકમ પાતળો ને ગરમ બાહાર નિકળે, જો સળેકમ જાડો ને પરાણે બાહાર નિકળે તો શરદીથી જાણવો તેનો ઉપાય. ખસખસના પોસ પૈસા ૨) ભાર સુંઠ પૈસા ૧)ભાર ધાવડીનાં ફુલ પૈસા ૧ ભાર એ સરવે પાણી શેર ૬ માં ઉકાળી જ્યારે પાણી શેર ૧) રહેં ત્યારે લુગડે ગળીને સુતી વેળા રાત ૩ સુધી પીએ તો મટે. બીજુ એલચી ,પૈસા ૧)ભાર લવિંગ પૈસા ૧) ભાર મોહોડામાં રાખે તો તેથી મટે. શરદીનું સળેકમ મટે. સરશીયુ તેલ કેટલાક દિવસ સુધિ સુંઘે તો મટે તથા કલોંજી સુંઘે તો મટે.

जु तथा खोडानो उपाय.

માથામાં જુ તથા ખોડો થાય, ત્યારે ચણાને છાશમાં પલાળીને જ્યારે નરમ થાય ત્યારે માથા ઉપર મસળે તે પછી બે પહોર થાય ત્યારે માથું ધુવે તેથી જુ અને ખોડો બંને જાય. બીજો ઉપાય. ઉજળો ખાંડ તથા લીંબુનો રસ બેઉ એકઠાં કરીને માથુ ધુએ, અથવા ગંધક તથા પારો એ બેઉને ખલ કરીને માથામાં ઘાલે તેથી જુ તથા ખોડો તરત મટી સારૂં થશે.

वाळनी मजबुतीनो उपाय.

ડાઢી તથા માથાનાવાળ ઝાડના પાંદડાની પેઠે ખરી પડે તેનો ઉપામ એ જે આમળાંને પાણીમાં રાત ૩ સુધી પલાળી રાખી. પછી તેમાં ગાયનું ઘી નાંખી દેવતા ઉપર ઊનું કરવું ને જ્યારે પાણી તમામ બળી રહીને ઘી બાકી રહે ત્યારે તે ઘી લઈને વાળ ખળતા હોય તે ઠેકાણે મ-

સળે તો ફરી વાળ ખાસે નહિં ને વળી વાળ વધારવાની ઇચ્છા હોય તો એજ આમળાનું તેલ માથામાં ઘાલેથી વાળનો ભરાવો થઇ વધારો થશે.

चालवानी हकिकत विषे.

વઇદોએ કહ્યુંછે કે ચાલવું તથા દોડવું પોતાના ગજા માફક રાખવું. ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇને અથવા પગે એટલું ચાલવું કે તેથી થાક ન લાગે. દરેક માણસે જમ્યા પછી સોડગલાં ઓછામાં ઓછું ચાલવું. ને સાંજની વખતે સમુદ્રને કીનારે અથવા વાડીયોની ખુલ્લી હવામાં પોતાના શરીરની શક્તિ પ્રમાણે પગે ચાલવું તેથી રગોમાં કૌવત આવી અંગને ફાયદો કરેછે. પણ ગજા ઉપરાંત ચાલવા જાય તો બહુ થાકી જાય તેથી નુકશાન છે. ઘરના રહેનાર ઘરમાંને ઘરમાં ને સફરના કરનારે સફરમાં પોતાના ગજા માફક ચાલવાથી હુશિયારી રહેછે.

जलंदर रोगनो उपाय.

જલંદરનો રોગ પેટમાં થાયછે, તેની નિશાન એછે જે, પેટ ઘણું મોટું ગાગર જેવડું થાય તેથી એ રોગી અતીશે અકળાય છે. એ રોગ ત્રણ જાતના થાય છે, તે ત્રણેનાં નામ નીચે મુજબ છે.

પેહેલી જાત. સૈયોધર, આ જાતના રોગથી પાણીની તરશ બહુ લાગે ને પેટ મોટુ થાય ને તે ઉપર હાથે વગાડે તો ઢોલના જેવો અવાજ આવે. એ રોગ ઘણું કરીને વાથી પેદા થાયછે તે રોગ મટવાનો ઉપાય, લસણની કળીયો છોલીને તેને મધમાં નાંખવી. પછી તે આથાઇ રહે એટલે એ રોગવાળાને દીન ૪૦ સુધી ખવરાવે તો વાથી થએલો જલંધર રોગ સારો થશે.

બીજો ઉપાય. બકરીનું દુધ શે. ૧) લેઇ તેમાં એરંડીયું તોલા ત્રણ ભેળીને માસ ચાર સુધી પાય તો પેટનો

વા તમામ મટે.

ત્રીજો ઉપાય. રાઈને બારીક ખાંડી વસ્ત્રગાળ ચા-
ળીને ગાયના મુતરમાં ખાય તો એ રોગ મટે.

ચોથો ઉપાય. સાજીખાર પઈસા ૧)ભાર સીંધવ
પઈસા ૧ભાર સંચળ પઈસા ૧)ભાર મીઠું પઈસા ૧ ભાર
ગચ્સું પઈસા ૧)ભાર જીરૂં પઈસા ૧)ભાર આમળાં પઈ-
સા ૧)ભાર સુકાં વાવડંગ પઈસા ૧) ભાર ઈંદરવપણા-
ની જડ પઈસા ૩ ભાર ઉપલેટ પૈસા ૧ભાર સાથમ પૈસા
૧ભાર, સુવા પૈસા ૧ભાર વરીયાળી પઈસા ૧)ભાર અ-
જમો પઈસા ૧ભાર જવખાર પઈસા ૧ ભાર સુંઠ પૈસા
૧)ભાર વડલુણ પઈસા ૧)ભાર પીપરીમુળ પઈસા ૧) ભાર
બેહેડાં પઈસા ૧ભાર તજ પૈસા ૧)ભાર જવાશી પૈસા ૧)
ભાર એર પઈસા ૧ભાર વજ પઈસા ૧ભાર સડકચુરો
પઈસા ૧ભાર ધાણા પઈસા ૧)ભાર ચીતરો પઈસા ૧ભાર
મોહોટી હરડે પઈસા ૧ભાર ઉપલેટની જડ પઈસા ૧)ભાર
નીસોતર પઈસા ૩ ભાર જમાલગોટા પઈસા ૩ભાર એ
સરવે જણસ લાવીને તેને સાફ વીણીને બારીક ખાંડી હ-
વાલે ચાળીને એ ચુરણ કાચની શીશીમાં ભરી મુકવું પ-
છી ઉપર બએલા દરદીએ દરરોજ સવારનાં હથેલી ભરી
ફાકી ઉપર પાણીને ઉતારે તો તેથી એ રોગ મટે જલ-
દી સારો થશે. એવું આ ઓષડ ગુણદાયક છે.

બીજી જાતનો જક્રી જળંધર–આ જાતના રોગથી
પેટમાં જરદાબ પીપ એકઠું થાય, ને પેટ પાણીની મશક
(ચામડાની મસક જેમાં ભીસ્તિલોક પાણી ભરે છે તે)
માફક હાલે ને ગાગર જેવડું મોટું થાય તે મટાડવાનો
ઉપાય. નાકની ડાબી તરફથી શીકાબ મુકે ને જરદાબ
આશાનીથી બાહાર કાહાડે. છે, ચોરનારો ઘણો ખબડ-
દાર જોઈએ, એ ખબડદાર હોય તો આરામ થાય છે.

ત્રીજી જાતનો કંઠોધર—આ જાતના રોગથી પેટ ઉપ
ર સોજો આવે ને તે જગો ઉપર આંગળી દાબે તો ખા

ડાની નિશાન દેખાય છે. ને એથી કાળજા ઉપર ગાંઠ બં
ધાય છે, તેના દુખથી રાત દાહાડો જંપ ન વળે વખતે
ગાંઠ બંધાય છે, પણ ઘણો સોજો ન ચહડેલો હોય તેટલા
માં આગળથી ઉપાય કરે તો મટે. જ્યાં સુધી પેટમાં ગાંઠ
બંધાયલી ન હોય તેના પેહેલાં ઉપાયો કરવા કેમકે ગાંઠ
બંધાયા પછી ઓષડ લાગુ પડતું નથી.

હવે એ ત્રણ જાતના જલંધર મટવાને સારૂં નિચે
લખેલા ઉપાય કરવા. એક માટીનું દોહોણું (હાલ્લું) લા
વવું પછે તે મધ્યે બારસાણી થુવેરનું દુધ લાવવું. તે મધે
મુઠી ૧) મેંદો નાંખીને ખમીર કરવું. તેમાંથી માસા ૨)
દવા લઇ તેની નાની આનકી બનાવીને દેવતાના અંગારા
ઉપર શેકવી. ને તે ઉપર લખેલા દરદીને દરરોજ સવારમાં
ખવરાવીને ઊનું પાણી પાવું, તેથી પરમેશ્વરની મેહેરબાની
થી એ રોગ મટીને સારૂં થશે.

शीतळा (बळियाकाकानो) उपाय.

બગડેલા લોહીથી શીતળા થાય છે, જે વર્ષમાં મા
ણસના તનમાં ખરાબ લોહી વધે છે, તે વર્ષમાં શીતળા
પેદા થાય છે પણ તેમાં ઘણું કરીને નાહાનાં છોકરાંને ઘ-
ણીજ નિકળે છે. વૈદો કહે છે કે, તે વરસમાં બચ્ચાંનું લો
હી કમી કરાવે શીતળાથી શરીર ઉપર મોટામોટા ફોલા નીકળે,
તાવ આવે, શરીર ગરમ રહે, જેને શીતળા કાળા રંગનાં
ને પાસે પાસે એક એકમાં ભેગાં નિકળે ને નિકળતાં ઘણા
દાહાડા લાગે ને ઉતાવળા સુકાઇ જાય, રાત દિવસ તાવ
થી શરીર બળે એવી જાતની શીતળા હોય ત્યારે તે મા
ણસની ઉપર ઇશ્વરની મેહેરબાની હોય તોજ બચે.

બીજી જાતની શીતળા—જો શીતળાના ફોલા ઊજળા
હોય ને ઘણા છેટે છેટે હોય, એક બીજા સાથે ભેળાભેળા
નહી હોય, ઊતાવળા નિકળે ને ઘણે દાહાડે સુકાય, શરીર
માં તાવ ન હોય તો તેની કશી ચિંતા રાખવી નહી તેને

પેહેલું સુખ થવાનું.

એ બંને જાતના દરદને વાસ્તે કડાછાલ તથા જીરૂ પાણીમાં ઘુંટીને જે વારે શીતળા નિકળવા માંડે ત્યારે તે પાણી પાય ને તે પાણી પાયાની પેહેલાં શેકેલા ચણા ખાવા આપે ને આખરમાં ઊંઘતી વેળા મધને જુવારની રોટલી આપે તો સારી રીતે આરામ થાય.

ऊजागरो अने उंघनो उपाय.

ઉજાગરો કર્યાથી શરીર બગડી જાય છે, અને બીજે દાહાડે શરીર ભારે થઇ કશું કામ થતું નથી માટે જરૂરના કામ વગર ઉજાગરો કરવો નહી. જે રાતે ઉજાગરો થયો હોય તેને બીજે દાહાડે લીંબુનો રસ રૂ ૧) ભાર સાકર રૂ ૧) ભાર પાણી શેર ૦ા એ સરવે એકઠું કરી તેનું શરબત બનાવી લુગડે ગાળીને પીયે તો ઉજાગરાનું ઝેર ઉતરી જાય અથવા ગાયનું દુધ લેઇ તેમાં પાણીને સાકર બે વાનાં નાખીને પીએ તો તેથી ફાયદો થાય.

૨ ઘણા દિવશના ઉજાગરા ભેગા થાય છે તથા પીડ રોગ પેદા થાય છે. દરેક માણસે પોતાની તબીયતનું સુખ ઇચ્છવું હોય તો તેણે રાત્રીએ કામ વેહેલું પતાવી નિયમસર ઊંઘવું જોઇએ, કોઇ દિવશ કાંઇ કારણસર ઉજાગરો થાય તો બીજે દિવશે એક બે કલાક દિવશે સુવું. અગર અવકાશ ન મળે તો રાત્રીએ વેહેલું સુવું તેથી તેની કસર તરત મટી જશે. રાતરીની ઊંઘ છે તે ખાધુ પાચન કરે છે. તેથી રાત્રી સરવે માણસના સુખને માટે છે તે શાણા સમજે છે.

जुलाब (रेचनो) उपाय.

તાપના દાહાડામાં કે ટાહાડના દાહાડામાં જુલાબ અથવા ઉલટીનું ઓસડ પીવું નહિં તેમજ જે દહાડે વરસાદ વાયુ ને વાદળાં થયાં હોય તે દિવશે પણ જુલાબ લેવો નહી. કારણ કે શરીરમાં ઉલટો બીગાડ થાયછે. પુષ્ટ (જાડુ માણસ)

જુલાબ લેતો તેને નુકશાન થાયછે અને પાતળા માણસને એથી વધારે નુકશાન છે. ખરડા માણસને તો ઉપર કહેલા વખતે જુલાબ લેવોજ નહી ને ના પાડ્યા ઉપરથી લેતો ઘણું નુકસાન થાયછે.

જુલાબ લેવાની રૂતુ નીચે કહેલીછે તે રૂતુએ જુલાબ લેવો પણ તે દીવસે વા તથા શરદી શરીરમાં ન લાગે માટે ફલા ટીનનું ગરમ બદન પહેરી રાખવું અને પવનમાં ફરવુ નહી.

૧ જુલાબ લેવાના દિવસ—કારતગ મહિનો બેસે તેની અધવચમાં અને બીજો ફાગણુ માસ બેઠા પછી એ બે સમયે લેતો સરીરમાં સુખ ઉપજાવેછે.

આપણી ઇછા હોય કે જુલાબ લીધાથી ઝાડો સાફ આવે અથવા ઉલટી આવે તેથી પેટમાંની કેટલીક કસર નીકળી જાય એમ ઇછા હોય તો નીચે પ્રમાણે જુલાબ લેવો.

પેહેલું--નિસોતર પઇસા ૩) ભાર, સફેત ખાંડ પઇસા ૩ ભાર, એ બંને સવારમાં નયણે કોઠે ફાકે તો શરીરમાંનો તમામ મેલ નીકળી જાય પણ એ ફાકી ઊંના પાણી સાથે ઉતારવી તેથી પેટ સાફ આવશે ને તે દીવસે અગીઆર વાગતાં સુધી ત્રણ ચાર પેટ આવે એટલે ભાત અને પાતળી તુવેરની દાળ બે ભેગાં કરી તેમાં તાજુ ઘી સારીપેઠે નાંખીને હલકુ ભોજન કરવું, તે દીવશે ઘઊંની રોટલી અને તેલ મરચું હિંગ એ ખાવું નહી કેમકે જુલાબ ઉપર એ બહુ અવગુણ કરે માટે ન ખાવું.

બીજો ઉપાયઈદ્રવયણાની જડ રૂ. ૧) ભાર, ઝીણી ખાંડી તેમાં સફેત ખાંડ રૂ.૧) ભાર ભેળીને ઊંના પાણીમાં ફાકે તો ઉપરના ઓસડ જેવો ફાયદો થાય.

ત્રીજો ઉપાય–ગરમાળાનો ગોર અને સોનામખી (મીઢી આવળ) એ બેહુને ઉકાળીને પિએ તો તેથી પણ ફાયદો થાય છે.

ચોથુ--થુવરના જડની છાલ વાટી બારીક કરી પાનમાં મુકી ખાયતો ફાયદો છે. પેટ ઘણું આવે તો ભાત તથા ગાયનું દહી ખાવું તેથી સુખ શાંતી થશે.

પાંચમુ—રેવનચીની ખટાઈ રૂ. ૨) ભાર, શીકોતરી એળિયો રૂ.૧) ભાર એ બેને ખાંડી બારીક કરી પાણી સાથે ગોળિયો ચણાચણા બરોબર કરી રાખવી તેમાંથી ગોળી બેથી પાંચ સુધી સવારના પોહોરમાં અથવા રાતના સુતી વખત ઉના પાણી સાથે અથવા ગરમ ચાહાના પાણી સાથે ગળે તો ઘણોજ ફાયદો કરે, ને હરેક રસવિકારનો આજાર મટે.

છઠું—ઓકારી ને પરસેવો બહાર કાઢવાની ઇછા હોય તો મીંઢળ રૂ.૧) ભાર ને સિંધવ રૂ. ૦ાા ભાર એ બે જણસોને બારીક ખાંડી નયણે કોઠે ફાકી તે ઉપર ઉનું પાણી પિએ તો તેથી ઓકારી આવે ને પશીનો છુટે તેથી શરીરમાં ખુબ આરામ થાય.

સાતમું—મોરથુથુ રૂ.૦ાા ભાર છાશ સાથે પીએ તો તે વોજ નક્કી થાય.

આઠમું—આદુ રૂ. ૧) ભાર લેઈ તેને છોલી ઝીણા કટકા કરી પાણી શેર ૦ાા મુકી ઉકાળવું પછી પાણી શેર ૦ા રહે ત્યારે નીચે ઉતારી થંડુ પડવા દેઇ તેમાં કાચુ દીવેલ રૂ.૨) ભાર નાંખી પોએતો તેથી સાફ જુલાબ આવે ને પેટ નરમ પડે.

ચાંદી (ટાંકી)નો ઉપાય.

ચાંદીના દરદથી ફોલ્લા થઇને જખમનાં ચારાં પડ્યાં હોય તેને મટાડવાને ફાયદાકારક ઓસડ નીચે મુજબ છે.

૨ હીમજીહરડે રૂ. ૮) ભાર, રસકપુર રૂ. ૪) ભાર અનાર (દાડમનાં સુકુલ રૂ. ૧) ભાર, બોદારશિંગ રૂ.૧)ભાર, જાયફળ રૂ.૧) ભાર, એલચીદાણા રૂ.૧) ભાર, લવિંગ રૂ.૧) ભાર મરી રૂ.૧)ભાર એ સરવે જણસોને લાવી સાફ કરી ખુબ બારીક ખાંડીને બારીક હવાલે• ચાળોને કાગદી લીંબુ નંગ ૧૦૦) લાવી તેનો રસ કાચના વાસણમાં કહાડીને ગળી નાંખ્યા તેમા ઉપર લખેલી દવાનો ભુકો નાંખી મેળવીને કઠણ ચોખા પથરના ખલમાં નાંખી ખુબ બારીક વાટીને ગોળો વાળવા જેવું કઠણ થાય ત્યારે

સોપારી જેવડી ગોળાચો વાળવી, ને તેને સુકવીને કાચના પો હોળા મોના શીંસામાં ભરી મુકવી પછી જેને ચાંદી થઈ હોય તેને દરરોજ સવારે ગોળો ૧) તથા સાંજે ગોળી ૧) એ વખ ત ખવરાવેને પરેજીમાં તેલ, મરચું, હિંગ, આંબલી, મીઠું વ ગેરે અવગુણ કરનારી ચીજો ખાવાની બંધ રાખે તો તથી એ દરદ મટીને સુખ થશે.

બીજો ઉપાય—બોદારશીંગ રૂ.૧) ભાર, અનારની છાલ રૂ.૧) ભાર, ગોળ પઇસા ૪) ભાર, એ બેઊ વસાણાને ઝીણાં ખાંડી ગોળમાં ગોળીઓ ૮) વાળવી તેમાંથી સવારે ગોળી ૧) તથા સાંજે ગોળી ૧) ખાય ને તે ઉપર પરેજી પાળીને ગા યનું ઘી દરરોજ શેર૦। ખાયતો દીવશ ૧૪માં આરામ થાય.

ત્રીજો—હીમજીહરડે રૂ.૨) ભાર મોરથુથુ ફુલાવેલું રૂ. ૧)ભાર સાકર રૂ.૧) ભાર એ સરવેને ખાંડી લીંબુ નંગ ૧૦૦) ના રસમાં ખલ કરી પછી તેની ગોળીઓ ચણીબોર જેવ ડી વાળો તેમાંથી ગોળી ૧) ટહાડા પાણી સાથે ગળાવી ને તે ઉપર શેકેલા ચણા ખવરાવીએ તો ટાંકીનો તથા ગમે તેવાં ફોલ્લા તથા (વાળા) નીકળ્યા હોયતો આ ઓસડથી મટે. જો શેકેલા ચણા ન ખાયતો ઊલટી થાય માટે ગોળો ખાઈ તરત ચણા ખાવા. ટાંકી દરદવાળાને કોઈ હુંશીઆર વઇદ ના લાવે તો તથી પણ ફાયદો છે કેમકે એ દરદ બેદાય લાને જડમુળમાંથી કાઢેછે.

परमीआनो उपाय.

પરમીઓ બે જાતની થાયછે એક ગરમીથી ને બીજો વાથી તેમાં ગરમીથી થયો હોય તેની ધાત મેહેસુરને રંગે હો ય તેની બદઓ ઉપર કીડી તથા માંખ એકઠી થાય અને વા-થી થયો હોયતો ધાતુનો રંગ સફેત હોય. હમેશાં પીશાબ કીધા પછી ધાત જાય પરમીઆથી મરદી ગઈ હોય તો ધાતુ પુષ્ટ મરદીના ઉપાય કહ્યા પ્રમાણે ઓસડ કરવાથી પણ પરમી ઓ મટેછે,

પેહેલો ઉ૦—ઘણી જુની અને પાકી ઈંટ સોધીલાવીને તેનો ખાંડીને ભુકો કરવો પછી તેને બારીક ચાળીને દરરોજ સવારે પા તોલાને આશરે ટાહાડા પાણીમાં ફાકે તો તેથી પરમીઓ મટે.

બીજો ઉપાય—સરવાળા નામનું ઘાસ જેને ઉખરડા સરવે કહેછે અને નાહાનાં છોકરાં એને કુતરા કરીને કહે છે, અને તેનો આકાર બાજરીના ડુંડાના આકારે હોયછે પણ નાના હોયછે તે લેઈને છોકરાંઓ એક બીજાના લુઘડા ઉપર નાંખેછે તે ચોટી જાયછે. તે ઉખેડી લાવીને છાંયડે મુકવી તે સુકાયા પછી તેને ખાંડી બારીક કરીને તેમાં તે ભુકા બરોબર ખાંડ નાંખીને સવારે તથા સાંજે હથેળી ભરીને ફાકી ટાહાડું પાણી પીએ તો ભાત ભાતના પરમીઆ મટે.

ત્રીજો ઉપાય—સફેત ગુંદર શેર ૦। શીંગોડાં શેર ૦। ખાંડનું ભુરૂ શેર ૦॥ મેંદો શેર ૦॥ એ બધાં વસાણાં એકઠાં કરી એક પ્યાલામાં ભરી તેમાં ઘી શેર ૦। તથા દુધ શેર ૦। નાંખી સરવે એકઠું કરી તેમાં દરરોજ સવારના પાંચ પાંચ પઈસાભાર ખાયતો ભાતભાતના પરમીઆ મટીને મરદાઈ આવે.

इंद्रीना जखमनो उपाय.

ઇંદ્રીને જખમ થયો હોય તો કપીલો સરશીઆ તેલમાં મેળવીને ચોપડેથી મટે. બીજો ઉપાય મેંદી સરશીઆ તેલમાં મેળવીને ચોપડેથી દરદ મટે ને જખમ રૂજે.

ત્રીજો ઉપાય—વરસાદના દહાડામાં બિલાડીના ટોપ ઉગેછે (જેને નાનાં છોકરાં કુતરાની ટોપ કહેછે ને ફારશીમાં તેને સમારગો કહેછે તે ટોપ લીલો હોયછે ત્યારે સફેત હોયછે ને સુકાયછે ત્યારે કાળો થઈ જાયછે) તેને જડ સુધાં ઉખેડી લાવીને તેનો ભુકો લીલાં જખમ ઉપર મુકે તો તે જખમ જલદીથી મટી જાયછે.

वींछीना झेरनो उपाय.

હરેક માણસને દઈવયોગે વીંછી કરડયો હોય તો તેના ઉપાય નીચે મુજબ કરવા. પ્રથમ તો જે જગોએ કરડયો હોય તેથી ઉપર બે તસુ છેટે એક સુતરની સુંવાળી દોરી બાંધવી કે તેથી જેહેર ઊંચું ન ચડે. એ પ્રમાણે કરીને કરડેલા ડંસ ઉપર માખણ મસળેથી જેહેર ઉતરે તથા લસણ મસળે તોપણ ઉતરે અથવા મુળાનો રસ ઘસે તેથી પણ ઉતરે તથા ઉજળા આકડાની જડ વીંછી કરડતાંવેંત બેઉ કાનમાં ઘાસે તો જેહેર ઉતરે અથવા ડંખને ચુશીચુશીને થુંકી નાંખે તો જેહેર ઉતરી જાય પણ જેના મોંમાં ગરમીથી ચાંદી થઈ હોય તે માણસે ચુસવું નહીં શાથી જે ચાંદીમાં ઝેર ઉતરે માટે હુંશીઆર માણસે એ ડંખ ચુસવો તેણે પણ સંભાળ રાખવી કે થુંક ગળામાં ઉતરે નહી માટે હુંશીઆરીથી કામ કરવું

धंतुराना झेरनो उपाय.

નવા વાંસ કપાસને ખાંડી દુધમાં ઉનો કરીને તે દુધ ઘણું પાય તો ધંતુરાનું ઝેર ઉતરી જાય.

वाळ काळा करवानो उपाय.

કાળા ભાંગરાંનો ભુકો દરરોજ સવારે તથા સાંજે હથેલી ભરીને ખાય એ પ્રમાણે લાગટ વરસ બે પ્રમાણે કરે તો વાળ સદાય કાળા રહે. બીજો ઉપાય-લાલ મેંદી બે હફતા સુધી વાળ ઉપર મસળે તથા ત્યાર પછી કાળી મેંદી દિવશ ૧૫ સુધી મસળે તો વાળ કાળા થાય ને જુવાન દેખાય.

ત્રીજો ઉપાય—ખાખરાંના જડની છાલ બાળીને તેની રાખ પૈસા ૧૦) ભાર તથા છીપ બાળેલી તેનો ચુનો પૈસા ૨ાા ભાર લોઢાના વાસણમાં મુકી તેમાં ભાંગરાનો રસ રેડી શીસામાં દસ્તાએ હલાવી જેમ સાહી છુટે તેમ હફતા બે સુધી

ઘુંટી પછે સફેત વાળ ઉપર મસળે તો વાળ કાળા થાય છે. અથવા ગળીનાં પાંદડા ખુબ ઝીણાં ઘુંટી પલાળીને વાળ ઉપર બાંધો થોડીવાર બાંધી છોડીયે તો તથી વાળ કાળા થાય છે.

अफीणना झेरनो उपाय

કોઇએ અફીણ ખાધુ હોય ને તે ઊપર તલનું તેલ પી ધું હોય અથવા તેલમાં ઘોળીને પાધું હોય તેનું ઝેર ઘણું આકરૂં ચહડી જાય છે. જો અફીણ આઠ માસાને વજને ખાધામાં આવ્યું હોય તો કઠણ ઝેર ચહડે છે તેનાં ચિન્હ અંગ બધું સુસ્ત બની બેહોશ થઇ જાય, જીભ એંચાઇને ટુંકી પડી જાય તેથી બોલાય નહી. હોઠ કાળા પડે ને હાથ પગે ઝણઝણીયાં આવી ગોટલા ચહડે અને આંખમાં કુવા પડે, પરશેવો ટાહાડો વળે, આંખે દેખાય નહી; એ રીતે માલમ પડે તો નિચે લખેલું ઉલટીનું ઓષડ આપવું.

સુવા તથા મુળાનાં બીજ, નીમક, મધ એ ચારે દવાઇ ને બબે રૂપીયાભાર લેઇને તેમાં પાણી શેર ૦।। મુકીને ઉકાળવું. તેનું પાણી શેર ૦। રહે ત્યારે તેને ઉતારી જરા થંડું પડે એટલે ચોળીને એક રસ કરી ગાળીને પાવું તેથી ઉલટી આવશે ને તેમ કરતાં ઉલટી ન આવે તો કુકડાનું પીછું ગળામાં મુકાવીને ઓકાવી કાહાડવું એ માણસને ઉલટીનું ઓષડ પાયા પછે તેના પગ ઘુંટણ સુધી એક વાસણમાં મુકીને ઝારવા અથવા ઉનનાં લુગડાં પગમાં લપેટવાં. ને ચોખી હિંગ માસો ૧ લઇને પછે મધને પાણી ઉકાળી તેને ઘોળી એક રસ કરી તેમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે હિંગ બારીક વાટીને નાંખી સરવે ભેગું હલાવી પાય તેથી ઉલટી થઇને ઝેર નીકળી જશે ને આરામ થશે.

आमळनो उपाय.

જો આમળ બાહાર નિકળતું હોય તે ઉપર કહ્યા મ-

કેતા તથા માંજુફલ એટલે માથુ એ બે ચીજ ઝીણી ખલ કરીને પછી દરરોજ આમળ ઉપર ભભરાવે તો ઊંચુ ચહડે ને ફરીથી બાહાર નિકળે તો દરદ ઘણું કરે તેથી માસ છ સુધો એ પ્રમાણે ઉપાય કરે તો ફરીથી બાહાર ન નીકળે. ઉપલા ઓષડથી એ રોગ ચાળીસ વરસનો જુનો હોય તો પણ મટે.

હરસનો ઉપાય.

હરસનો રોગ ઘણી જાતનો થાય છે હરસ કોઇને નાકમાં ને સફરાના (ગાંડના અથવા કુલાના) માં આમળ પેંદા થાય છે ને તે રસવિકાર વા તથા ગરમીથી કે લોહીથી પેદા થાય છે, પેહેલી જાતના મસા લોહીના હોય છે. તેમાં મસા જ્યારે જોર કરે ત્યારે તે ફાટીને તેમાંથી લોહી વહે છે. બીજી જાતના મસા રસવિકારના હોય છે. તેથી આમ તથા પરૂ પડે છે. ત્રીજી જાતના મસા વા વિકારના હોય છે તે સુકા હોય છે. તેમાંથી લોહી અથવા પરૂ કાંઇ આવતું નથી; પણ એકલું દરદ કરે છે.

પેહેલો લોહી તથા જલસના મસાનો ઉપાય. જેને લોહી તથા જલસના મસા હોય ને તે માણસ શરીરે જાડો હોય તો તેણે લોહી તથા પરૂ (જળસ) આવતુ બંધ કરવું નહી કેમકે એ મારગે લોહી તથા જળસ આવવાથી કાળજાની ગરમી તથા રોગ મટે છે. આ જાતના દરદ ઉપર હલકા જુલાબ આપતાં રહેવું. તેથી દુખ નરમ પડે છે ને જો રોગથી ઘણું દરદ થતું હોય તો નિચે લખ્યા પ્રમાણે ઓષડ કરવું.

ગુગળ તોલા ૫ મોહોટી હરડે લ તોલા ૩ હીમજી હરડે તોલા ૩ સફેત રાઇ તોલો ૦॥ એ સરવે જણશ લાવી તે મધે ગુગળ ઘણો સાફ ચોખો લઇને તેને મીઠા પાણીમાં ગોળવો પછી બીજી દવાઓને ખાંડી બારીક કરીને ગુગળ ગોળેલામાં મેળવીને તેની ગોળીઓ વટાણા જેવડી બનાવીને સુકાવી એક શીશામાં ભરી મુકવી. પછી કોઇ માણસ

ને હરેક જાતના હરસનું જોર ઘણું થાય ત્યારે તેમાંથી પોણા રૂપીયાભારને આશરે ગોળીઓ દરરોજ ઉના પાણી સાથે ગળાવવીતથી ગુણ થશે, ને કદાપી ફેર ન પડે તો નિચે મુજબ કરવું.

બીજો ઉપાય.--ગુગળ તોલા ૧૦) મધ અથવા સાકર તોલા ૨૫) મોટી હરડેદલ તોલા ૪ હરડાની છાલ તોલા ૪ એ સરવે જણસો સારી જોઇને લાવી તે મધે ગુગળ ઘણો ચોખો અને ચળકતો લેવો ને તેને ઉના પાણીમાં નાંખવો. પછી તે મધે મધ અથવા સાકર નાંખવી પણ ગુગળનું પાણી પ્રથમ ગાળોને પછી નાંખવી. ને તેને ચુલે મુકી ચાસણી ઉપર લાવવી ને તે મધે બીજી દવાઇ બારીક કરીને નાંખવી. પછી એક રસ કરી તેનો પાક ઠારીને કાચના વાસણમાં ભરી મુકવો પછી તેમાંથી દરદીએ દરરોજ સવારમાં ૩૦ાા ભારથી તે ૩ ાાા ભાર સુધીની બેત્રણ ગોળીઓ વાળીને ઉના પાણી સાથે ગળવી. તથી હરસનું દરદ મટશે.

ત્રીજો ઉપાય.-હરેક જાતના મસા ઉપર મલમ ચોપડવો તેની રીત મીણ તોલા ૧ માં જુફળ (માયાનો) ભુકો તોલો ૦ાા મીઠું તોલો ૧ એ ત્રણે વસ્તુને ઉની કરીને તેનો મલમ બનાવવો અને તેને મસા ઉપર ચોપડયા કરવો.

વળી એ મસા ઉપર ગળી વાટીને ચોપડે તો પણગુણ કરે છે.

જેને સુકા હરસ હોય એટલે મસા ફુટતા ન હોય ને દરદ કરતા હોય તો નીચે પ્રમાણે ઓસડ કરેથી મટી જશે. કાળાં મરી તોલા ૧૫) સુવા શેર ૧) મધ શેર ૧) એ ત્રણે જણશ લાવીને તે મધેથી મરી તથા સુવા બેઉને બારીક ખાંડી તેમાં નાંખી ચાટણું કરી રાખવું. તેમાંથી દરરોજ સવારમાંજ તોલો ૧) બે વખત બે તોલા ચટાડવું. ને ઉપર લખેલો મલમ ચોપડવો તથી મસા તરત મટી જશે.

ચોથો ઉપાય-બાવળીયાના ઝાડની પાલી લાવીને તેને સુકવીને ઊંદરની સુકી લીંડીઓ બારીક વાટી તેને એક

વાસણમાં ભરી મુકવી પછે એક માટીનું મજબુત કુંડું લાવવું તે એવું કે ઉપર બેશી શકાય તેવું લાવીને તેને તળીએ વચોવચ બે આંગળાં કરે તેવું ગોળ કાણું પાડવું. પછે એક વાસણમાં દેવતા ભરીને તે ઉપર કહેલો ભુકો ભભરાવીને એ ઉપર માટીનું કુંડું ઊંધું વાળીને જેને હરસ થયા હોય તેણે લુગડું દુર કરીને તે કુંડાના કાના ઉપર બેશીને મસાને ધુણી લાગવા દેવી એ પ્રમાણે એક દીવશમાં બે ત્રણવાર કરે એવું એક અઠવાડીયું કરે તો તેથી બધી જાતના હરસ મટી જશે.

અંતરગળનો ઉપાય.

અંતરગળ ચાર જાતની થાય છે. કોઇને આંતરડું ગોળીમાં ઉતરે છે. (ગોળી એટલે ડુંટીના નીચે ગોળાકાર છે તે, જેને અંડવૃધિ પણ કહેછે) કોઇને પવન ગોળીમાં ઉતરે છે. ત્રાજું કોઇને નઠારો રસ ગોળીમાં ઊતરેછે ચોથું. કોઇને પાણી ગોળીમાં ઉતરે છે. તે ચારમાંનો હરેક આજારે થયાથી પેટનો પડદો ફાટેછે. તેથી રોદાનું સર પડદામાંથી બાહાર નીકળે છે તેથી અંતરગળ મોટી થાય છે ને ગોળીમાં રોદો ઘણો ઉતરતો જાય છે. જો પડદો ઘણો ફાટે તો તે ધણીને આરામ નહી થાય, જો પડદો થોડો ફાટયો હોય તો લોઢાનો હલકો બનાવી તે હલકો રોદાના શર ઉપર રાખે અથવા લોઢાનું જંતર રાખે તો ગોળીયો વધતી બંધ પડે. જો જોર આવેને પડદો ફાટેતેથી ગોળીમાં દુખ ઘણું થાય તો તેને મટાડવાનો ઉપાય નીચે મુજબ.

હાથના અંગુઠાની નીચે એક મોટી જાડી જોરાવર રગ જાહેર છે. તે રગ ઓળખીને કોઇ હુંશીઆર તે ઉપર ડામ દેતો ઓશીઆ (અંતરગળનું) દરદ મટે. ડાબી તરફના ઓશીઆમાં દરદ હોય તો જમણી રગે ડામ દેવો. ને

જમણી તરફ હોય તો ડાબા અંગુઠાની રગને ડામ દેવો. તે થી ફાયદો થાય છે.

ત્રીજો ઉપાય. કીંદરૂ પૈસા ૧ ભાર ખાંડ પૈસા ૨ ભાર હમેશાં ગાયના દુધ સાથે ખાય તો તેથી ફાયદો થાય છે.

ચોથું સુવા તો. ૭ મેથી તોલા ૪ એ બે વસ્તુને મી-ઠાપાણીમાં શેર ૮માં ઉકાળવું. તે પાણી શેર એક રહે ત્યારે લુગડે ગળીને તેમાં મદ અથવા બકરીનું ઘી અથવા ગાયનું ઘી પૈસા નવ ભાર નાંખી અંતરગળનો ધણી હફતા એક સુધી અથવા ઘણા દહાડા સુધી સવારે ઉભા રહીને પીયે તો અંતરગળ મટે. પણ એ ઇલાજ તરત થયેલીને લાગુ પડે છે. ઘણા દિવસનો હોય તો મટવી મુશ્કેલ છે.

આંતરડું ગોળીમાં ઉતરે ત્યારે ગોળો કઠણ થાય ને એવું જણાય કે જાણે એક પથર ગોળી સાથે ટાંગેલો છે. એ રોગવાળાએ પોતે ચતા થઇ પોતાને હાથે ધીમે ધીમે ગોળીને દાબીને આંતરડાને પાછું ઉપર ચડાવે તો ચડી જાય છે. એ ચડતી વેળા કડકડ બોલે. કદાપી એ રીતે ધીમેધીમે દાબ્યાથી ઉપર ન ચડે તો ગોળી ઉપર તથા પેહેડુ ઊપર ઉનું પાણી રેડવું અથવા ઉના પાણીમાં બેસાડવું. ને સુવાને બાફીવાટીને તેનો લેપ ગોળી ઉપર બાંધવો કે તેથી ગોળો ગરમ થાય ધીમેથી ગોળો દાબેથી આંતરડુ ચડી જાય ચઢી ગયા પછી નિચે કહેલા ઓસડનો પાટો બાંધ-વો કે ફરીથી ઉતરી ન શકે. મસતકી, હિરાદક્ષણ, શિકોતરી એળિયો અને હીરાબોળ એ સરવે બરાબર વજને લેઈ બારીક ખાંડી મધની ચાસણી કરી તેમાં મેળવીને ગોળો ઉપર રહે એવડુ લુગડું લઇ તેની ઉપર મલમની પેઠે તે દબાઇ ચોપડીને ગોળો ઉપરના વાળ કાહાડી નાંખીને એ પટી ગોળી ઉપર વળગાડવી, ને તેના ઉપર મજબુત કછો ભીડાવવો. ને દિવસ ત્રણ સુધી ચતો સુવાડી રાખવો, હાલવા ચાલવા દેવો નહી. ત્રણ દિવસ પછી ચાલવું હોય તો ધીમેધીમે ચાલવું, ધાંટો કહાડીને બોલવું નહી. ઉધરશ ખા

વી નહી. બંને તરફની ગોળીઓ મોટી મોટી થતી હોય તો બંને તરફ કછો બાંધેલો રાખવો. તથા સ્ત્રી સાથે સંભોગ કરવો નહી. ને તેની ઉપર જીરાપાક ખાવાને જાથુ આપવો. સફેત જીરૂં તોલા ૫ લેઇને તેને શેરડીના પાણીમાં એક રાત અને એક દહાડો ભીંજવી રાખી પછી તેને છાંયડે સુકવવું. તે સુકાયા પછી તેને ખાંડીને બારીક કરવું. તે મધ્યે સુંઠ તોલા ૨।। ખાંડી બારીક કરી બંનેને એકઠાં કરવાં પછી મધનો ચાસણી કરી તેમાં એ દવાઇ મેળવીને પાક કરી રાખવો. તેમાંથી દરરોજ સવારે તોલો ૦।। તથા સાંજે તોલો ૦।। ખવરાવવો. એ જીરાપાક અજીરણ વિકારવાળાને તથા ખાટા ઓટકાર આવે તેને તથા વાયુવાળાને ઘણો ગુણદાયક છે માટે તેનું સેવન કરવું.

૬ જેને પવન ગોળીમાં ઉતર્યો હોય તે ગોળી દાબવાથી તરત પાછો ઉપર ચડી જાય છે. પણ તે ચડતી વેળા ઘણોજ કડકડ બોલેછે. એ આજારવાળાએ પણ મજબુત કછો ભીડી રાખવો. ને ઉપર જે ગોળીમાં આંતરડું ઉતારવામાં જે જે પરેજીઓ કરવા કહી છે તે દરદીએ બરાબર પાળવી જોઇએ અને જીરાપાક ઉપર કહ્યા પ્રમાણે હમેશાં આપવો જોઇએ તેથી ફાયદો થશે.

૭ જે જે રસ એટલે નઠારો મંદવાડ ગોળીમાં ઉતર્યો હોય તેણે પણ મજબુત કછો ભીડાવી રાખી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સાવધાની રાખીને જુલાબ આપી કોઠાને સાફ રાખવો. ઇંદરવયણાનો જડ અથવા રેવંચીની ખટાઇનો જુલાબ રાતે સુતી વેળાએ ઉના પાણી સાથે લેવો. વળી આકરી તમાકુનો ખાપ ૧ લઇને તેની ઉપર સેલારસ ચોપડીને જરા ગરમ કરી ગોળો ઉપર મુકી કછો ભીડવો. તે કેટલીક વારે તમાકુ ચડીને ઉલટી થશે તેથી ફાયદો થશે. પણ એ તરત દરદ થએલાની ઉપર લાગુ પડે છે.

જે પાણી ગોળીમાં ભરાયછે ને તે દાબ્યાથી કડકડ બોલતું નથી ને એ ધણીને પેસાબ થોડીથોડી વારે આવ્યા ક

ર માટે એ આજારવાળાએ પાણી થોડું પીવું જોઇએ ને તે ના માથા ઉપર મોથજવનો આટો તથા ગાયનું છાણ એ ત્રણ ચોજને મેળવીને ગોળી ઉપર ચોપડ્યા કરવું તેથી સારૂં થાય. જો ગોળીમાં પાણી ઘણું ભરાયું હોય ત્યારે દવાથી કશો એ ગુણ થતો નથી ને દીવશે દીવશે દરદ વધતું જાય માટે ઇંગ્રેજી ડાકટર જે ગ્રાંટમેડીકલ કાલેજમાં પરિક્ષા આપી પાસ થએલો હોય તેની પાસે અથવા સરકારી મોટી હાસપીટલમાંના ડાકટરો પાસે નસ્તર મરાવી પાણી કહાડી નખાવી પછી ખસખસનાં પોસને ઉકાળી તેમાં નરી ઉનની ફલાલીનના કટકા એ કરીને શેક કરવો અને ડાકટરના કહ્યા પ્રમાણે પરેજી પાળવી ને નસ્તર માર્યાને દવાની પીચકારી મારેછે તે મારવા દેવી કેમ જે તે દવાથી ગોળી પાછી ભરાય નહી ને ન મરાવેતો પાછી ભરાય માટે પીચકારી જરૂર મરાવવી. ને એ દરદવાળાએ વાયડી ચીજ માત્ર ખાવી નહી.

वाळ ओछा करवानो उपाय.

ચુનો પૈસા ૨)ભાર તથા હડતાલ પોળી પૈસા ૨) ભાર છાશમાં ખલ કરીને છુપેલા વાળ ઉપર મસળે તો વાળ ખરી પડે. બીજું ઓષડ કોસંબીનું તેલ તે જગો ઉપર મસળે તો તે જગાએ ફરીથી વાળ ઉગે નહિં. આ-કિતાબ બનાવનાર તીમેસાબી કહેછે જે મે સારા વૈદોને મોહોડે સાંભળ્યું છે જે જયારે સ્ત્રી છોકરૂં જણે ત્યારે તેજ વખત મેં દાવારણે તેની બગલમાં તથા પેટ ઉપર મસળે તો તેની કુખ(યોની) ઉપર ફરીથી વાળ આવે નહિં.

दादरनो उपाय.

દાદરથી માણસના શરીર ઉપર ગોળ ચકરડા જેવા ચાઠા પડેછે. ને તેમાં ખરજ તથા ચીડ થાયછે. તેનો ઉપાય ઉતાવળે ન કરે તો તે બધા શરીર ઉપર પથરાઇ જાયછે, તેથી ઘણોજ કંટાળો આવેછે. દાદર બે જાતની થાયછે.

પેહેલી લાલ અને બીજી કાળી તેમાં લાલ દાદરને ઓષડ ચોપડવાથી વેહેલી મટેછે, તેમ કાળી મટતી નથી, તેને મટતાં વાર લાગેછે. ને તે દરદવાળો ઓસડ કરતાં આળસ કરે તો ધીરે ધીરે બધું શરીર ભરાઈને ચામડી-ની)અંદર ભેદાઈ જાયછે ને જ્યારે ચળ આવે ત્યારે ખણીને લોહી કહાડે ત્યાંસુધી ખણેછે. ને પછી બળત્રા થાયછે. માટે તે માણસ ઘણું હેરાન થાયછે. ને તેમાંથી પીળું પાણી ઝર્યા કરેછે માટે તે મટાડવાનો ઉપાય નીચે પમાણે.

દાદરનું દરદ પેહેલું થવા માંડે. એટલે ગુલબગલીનાં પાંદડાં લાવી તેમાં થોડું મીઠું નાંખીને પછી દાદરને કાથાની દોરડીએ ઘશીને ઉપલા ઓષડને વાટી તેનો રસ આગળથી કરી મુકીને દરદ ઉપર ચોપડેથી મટશે.

બીજો ઉપાય-રાઈનાં છાલાં કહાડીને દહિંમાં ઘુંટીને તેમાં જરાપાણી નાંખી પાતળું ચોપડાય તેવું કરીને દરદ ઉપર ચોપડી દેવું.

ત્રીજો ઉપાય-આમળસારો ગંધક બારીક વાટીને તેનો ભુકો પાણીમાં અથવા લીંબુના રસમાં ચોપડવો તેથી મટશે.

ચોથો ઉપાય-વીલાયતી સારો ઉંચો સાબુ લાવીને ઉના પાણીએ દરદ ઉપર લગાડી ધોઈ પછી લુશી નાંખી તે ઉપર ચુનાનું પાણી ચોપડવું. તથા વાશીયુક અથવા દાંત ઉપરનો મેલ ચોપડવો તેથી મટશે. અથવા એલીયો દહિંમાં વાટીને તે ચોપડવો એ રીતે ઉપાયો કરતાં દાદર મટશે.

દાદરનું દરદ જો ઉંડુ માંસમાં પેઠેલું હોય તો તે ઉપર જળો મુકાવવી ને પછી તેના ઉપર ઓષડ ચોપડવાં. પણ એ દરદ આખા શરીર ઊપર ઘણું ફેલાઈ ગએલું માલમ પડે ત્યારે સમજવું જે લોહીનો બીગાડ ઘણો થયોછે. માટે પ્રથમ જુલાબ પોતાના શરીરને રૂચે એવા એકાંતરે અથવા ચોથે દહાડે લેવા તેથી કાંઈ તફાવત

માલમ પડે તો ઉપર લખેલાં ઓષડો કરવાં ને તેમ કરતાં ફેર ન પડે તો કોઈ હુંશિયાર ફસ ખોલનાર પાસે હાથની ફસ ખોલાવવી એટલે લોહીમાં જે બીગાડ થયો હશે તે નિકળી જશે પણ ઉપાયો કરવામાં આળસ ન કરવું. એ દરદ ઉપર જળો મુકાવે તો પણ બગડેલું લોહિ નિકળી જાયછે ને તે ઉપર આમળાં ફટકડી તથા પુવાડીઆનાં બીજ એ સરવે બરાબર વજને લઈને ખાંડી ઝીણું કરી ખાટી છાશમાં મળવીને ચોપડે તો દરદ મટે.

મોરથુથુ બારીક વાટીને તેને પાણીમાં મળવીને ચોપડે તેથી પણ દાદર મટી જશે. માટે એક પછી એક ઉપાયો કરવા. આળસ કરેથી ગેર ફાયદો છે માટે ઓષડો કરવાં.

वाळानो उपाय.

વાળો જેને દક્ષણીલોકો નારૂ કહેછે. તે રોગ ઘણું કરીને ગરમ હવાના દેશોમા વધારે નિકળે છે. તેમાના મુખ્ય નામ હિંદુસ્તાન, સિંહલદ્વીપ, મક્કા, તેમાં હિંદુસ્તાનના દક્ષિણ તરફના દેશોમાં એ દરદ વધારે થાયછે. પણ થંડી હવાના દેશમાં એ રોગ થતો નથી. એ રોગ માણસને કમરથી તે પગ સુધી ઘણો થાયછે. ને માથાથી તે છાતી સુધી થોડો થાયછે. તેની નિશાન એછે જે હરેક જગોએ અગન બળીને એક ફોલ્લો થાયછે, ને તે ફુટે છે ત્યારે તેમાંથી બારીક રૂપાના તાર જેવો સફેત અને બેઉ કોરે અણીવાળો સવાગજ લાંબો હોયછે. ને તે જીવતો હોયછે. તે એકદમ બહાર નિકળતો નથી. થોડો થોડો સાચવીને ખેંચેથી નિકળેછે તે જો એકે દહાડે નિકળી જાય તો પછી ઇજા કરતો નથી. પણ નિકળતાં તુટી જાય તો બહુ હેરાન કરેછે. માટે એને કાડવાનો ઇલાજ એવોછે જે, જયારે વાળો નિકળવાની જગોએ ફોલ્લો ન થયો હોય ને વાળો તરેલો દેખાય. તેને આંગળીએ દ-

બાવી જોતાં માલમ પડે ત્યારે કોઈ દક્ષિણી હજામ સારો હુંશિયાર વાળો કાડી જાણુતો હોય તેને બોલાવી કહડાવવો. તે હજામ સોએથી ચામડી ઉચકી અસ્ત્રાથી કાપેછે. એમ ત્રણ ચાર પડદા કાપેથી તે બાહાર દેખાય એટલે શો પથી ઉચકીને તેને આસ્તે આસ્તે ખેંચીને કહાડે છે. કદાપી તે નિકળતાં હરકત થાય તો બાજુ ઉપરની જગાએ આંગળીએ વતી ચોળીને ફીસળી હોય તો આખો બહાર કહાડે છે. ને તેના મોહો ઉપર સિંદુર દાબેથી ઘા રૂઝાઈ તરત સારૂં થાય છે. ને એમ કરતાં પણ તુટે તો પોતાનું નશીબ સમજવું. હવે તુટેલો વાળો નિકળવાને તે જગો ઉપર પાક આવે એવાં ઓષડ ચોપડવાં જોઈએ. અથવા ઘઉંના લોટનું પોટીસ બાંધી પકવેથી વાળો નિકળી જશે. અથવા તેમ ન નિકળે તો અંગ્રેજી ડાકટર પાસે નસ્તર મુકાવી કહડાવવો. કેમકે તે બહાર નિકળ્યા વગર સુખ થતું નથી. કદાપી ડાકટર જળો મુકાવવાને કહે તો તે પણ મુકાવવી.

એ દરદને કાહાડનાર મુંબઈમાં દક્ષણી હજામો ઘણા હુંશીયાર છે તેમ બીજા દેશોમાં પણ હશે.

વાળા ઉપર ઓષડ—ઇસબગુલનાં બી ગુલાબમાં કે દુધમાં ભળવી વાટીને ચોપડવું અને શિકોતરી એળીયો કાસણીના (ગળીના) પાંદડાને વાટી તેના પાણીમા પાય તો વાળો જડમુળમાંથી નિકળી જાય. પણ એની તતબીર એવી કરવી જે પેહેલે દિવશે શીકોતરી એળીયો માસાં ૨) લઈને કાસનીના (ગળીના) પાદડાંના રસમાં ભીજવી મુકવો, તે રાત્રી એ ભીજવવો, ને તેને સવારે ઘોળીને એ દરદીને પાઈ દેવો, બીજે દિવસે ચાર માસા અને ત્રીજે દિવશે ૨ ના ભાર ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પાય તો વાળાનું દરદ મટે.

એ દરદ મુદલ કોઈ દિવશ થાય નહિ તેવો ઉપાય કરવો હોય તો નિચે મુજબ પાક કરી ખવરાવવો.

માટી હરડેનું દળ, બેહેડાની છાલ, આંમળાની છાલ,

સુંઠ અને ભુંગળોચો નસોતર એ સરવેને બરાબર વજને લેઈ બારીક ખાંડીને હવાલે ચાળી મધ અથવા સાકરના શિરામાં મેળવી પાક કરી રાખવો. પછી દરરોજ સવારમાં માસા ચાર ખાવો. એ પ્રમાણે વીશ દિવશ ખાય તો વાળાનું દરદ કદાપી થાય નહી પાક ખાઈને ઉપર ઉનુ પાણી પીને ઉતારવો તેથી ઘણો ફાયદો છે.

ઉદાહરણ-કેકુબાદ બાદશાહને પગે વાળો નિકળ્યો હતો તે મટવાને તેને નાના પ્રકારનાં ઔષડ કરયાં પણ તે લાગુ ન પડયાં. કેમકે કેહેવત છે કે "એક નારૂના સો દારૂ" એટલે એક વાળાની ઉપર સો જાતનાં ઔષડ કરતાં કોઈક લાગુ પડે અથવા ન પણ લાગુ પડે. માટે બાદશાહે કંટાળીને વૈદોની સભા ભરી તેમાં સારા હુંશીયાર સાતસેં વૈદ એકઠા થયા. તેમણે વિચાર કરી કહ્યું કે એની ઉપર નસ્તર મુકયા શિવાય મટનાર નથી. પછી તેમાંથી એક હુંશીયાર વૈદે તેના પગને સાત જગોએ નસ્તર મુકી ચીરીને તેમાંથી વાળો બાહાર કાહાડયો. તે વાળો કાળો નિકળ્યો કેમકે તે વખત વાળાનો દોરો કાળો નિકળે તો તે માણસ જીવતું નહી હતું પણ હાલના કાળમાં તો વાળાનો દોરો સફેત નિકળે છે. માટે તેને મરણની ચીંતા નથી, પણ જેને વાળો નિકળ્યો હોય તેણે એક જગાએ બેશી રેહેવું, ઘણું ફરવું નહી કારણ કે ઘણું ફરવાથી પગે જોર કરે છે. માટે ન ફરવું, તેથી વેહેલા આરામ થશે.

હડકાએલા કુતરાના ઝેરનો ઉપાય.

હડકાએલા કુતરાનું ઝેર ૭ દિવશમાં અથવા ૪૦ દાહાડે અથવા છ મહિને અથવા સાત વરસ પુરાં થએથી ઝેર ચહડે છે. જેને હડકાએલું કુતરૂં ફરડયું હોય તેના ડંખમાંથી લોહી નિકળે તો ઘણું સારૂં, કેમકે તેથી ઝેર ધોવાઈને નિકળી જાય. જેને કરડયું હોય તેને હડકવા આવે નહી. જે જગો ઉપર કુતરાના દાંત લાગ્યા હોય, તે જગો

ઉપર તુરત જળો અથવા પાછંડા મુકાવી તે ઉપર રૂમડી એંચાવવી. તે દિન સાત સુધી જારી રાખવું. પણ કરડેલા ડંખને ૪૦ દિવશ સુધી રૂઝવા દેવો નહી. અને ચાળીસ દિવશ પછી પણ ૭ માસ સુધી ઝરતો રાખવો. તે ડંખ રૂઝાય નહી માટે તે ઉપર નિત્ય મોરથુથુ અથવા જંગાલ નો કે નોસર અથવા બીજો હરેક પકવવાનો મલમ મુકી ઝરતો રાખવો. કદાપી ચુક થએથી રૂઝાઇ ગયો હોય તો તેને નસ્તરે ચીરાવીને ખુલ્લો કરી ઝરતો રાખવો.

જ્યારે કુતરૂં કરડે કે તેજ વેળા તે કુતરાને પકડીને અથવા મારીને એક ત્રાંબાના અથવા પીતળના ડાબલામાં તેનું મોહ સારી પેઠે બંધ કરી એવી રીતે જમીનમાં ડાટવું કે તેના હાડકાં ઉપર વરસાદનો અથવા પાણીનો છાંટો લાગવા દેવો નહી કારણકે કહે છે જે હડકાએલા કુતરાના હાડકા ઉપર પાણીનો છાંટો પડે ત્યારે પેલા કરડેલા માણસને હડકવા હાલે છે. એ વાતની ચોકશી રાખે તો હડકવા આવે નહી. વાસ્તે એના હાડકાને પાણીનો છાંટો ન લાગે માટે ઉપાય કરવાની જરૂર છે. જ્યારે કુતરૂં કરડે ત્યારે તે માણસને પગેથી દોડાવવો. ને તેમ ન બને તો ઘોડા ઉપર બેસાડી દોડાવવાની જરૂર છે કેમકે એવું કરવાથી અંગમાં પરશેવો આવે તો ફાયદા કારક છે. ને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ન બને તો પરસેવો આવવાની દવા આપવી. તે દવા ઇંગ્રેજી છે તેના નામ.

"જેમ્સપોડર", "ટારટારએમીટીક", "ઇપીકાકોન્હાના" તેના વજન પ્રમાણે આપી ખુબ પરશેવો લાવવો, એ દવા એ કામમાં ઘણી ગુણદાયક છે. તે આપવી.

કદાપી કરડેલા માણસને ઓસડ બરાબર અંગ ન લાગે તો તેને હડકવા લાગવા માંડે, તેનો મીજાજ ફરવા લાગે ને પાણી દેખી બીહે. ત્યારથી તેને પાણી પીવાની વખતે વખત તાકીદ રાખવી. કરડયા પછી માસ ૩) જાય તો તે માણસ મરે નહી. વળી કુતરૂ કરડતાં વાંત તરત નિચે લ-

એવો ઉપાય કરે તો આરામ થાય છે.

કસ્તુરી વાલ ૧) દરરોજ માસ ૬) સુધી ખાય ને જ ખમને રૂઝવે નહિ. ને ઝરતો રાખે, તે ઝરતો રાખવા સારૂં સાજી, સિંધવ, હિંગ, માખણમા મેળવીને જખમ ઊપર મુકયાથી પણ ડંખ ઝરતો રહેશે. ને તે માણસથી પી શકાતું હોય તો સારૂં ને ન પીવાય તો તેની આંખ ઢાકીને મોહોમાં નળી મુકીને પાણી પાવું, કેમકે એ માણસને તરશ ઘણી લાગે તેને પાણી ન આપીએ તો તેનુ ફેફસું સુકાઇ જાય તો માણસના જીવને નુકશાન થાય. માટે હરેક પ્રકાર કરી પાણી જરૂર પાતાં રહેવું. તેથી હડકવા હાલશે નહિ.

કેટલાએક લોકોને હડકાએલું કુતરૂ કરડે છે ત્યારે મંત્રાવે છે. અથવા ઉંજાવે છે. અને મંતરનાર આટાના ગોળા કરી તેમાંથી કુતરાના જેવાં બચ્ચાં તથા વાળ કાઢી બતાવે છે. તે સરવે ઠગાઇ છે, પૈસા ધુતી ખાવાને લોકોના ઢોંગ છે તેને બિલકુલ માનવો નહિં.

હરેક બીજા સારા કુતરાએ કોઇને કરડયો હોય તો તેના ડંખની ઊપર ઝેરકોચ ઘસીને ચોપડેથી ડંખ રૂઝાય ને કશી ઇજા ન થાય માટે તેમ કરવું.

लांबी उमर अने शरीरे सुख.

શરીરે સુખ રહે એવો ઉપાય કરવો. એ સરવેને અગત્યનો છે માટે નિચે કહ્યા પ્રમાણે ચાલવું. એટલે ઓસડ કરવાની માથાકુટ મટીને મનમાન્યું સુખ મળશે ને તે સુખની લાંબી ઊમર વધશે.

૧ ભાત ભાતની ખટાશની ચીજ ખાવાની મના છે તેનાં નામ. આંબલી, ખાટી કાચી કેરી, આંબોળીયા અને હરેક ખારી વસ્તુ અને ખાટી એ ખાવી નહી.

૨ મીતાઆહાર, એટલે ભૂખના ચાર ભાગ કરીને તેમાંથી બે ભાગનું ખાવું. એક ભાગનું પાણી પીવું, ને એ

ક ભાગ વાયુ સંચરવાને માટે ખાલી રહેવા દેવો. એટલે ખાધેલું અંન વેહેલું પાચન થશે. ઉપર કહ્યાથી વિશેશખાય તો તેથી તબીયત બગડે છે. માટે પોતાને રૂચે તેટલું વિચારીને ખાવું. અને દરરોજનો નિયમ રાખવો, તેજ ટાંણે ખાવું, ટંક ચુકવું નહિ. ટંક ચુકવેથી નુકશાન થાયછે.

૩ જુવાન માણસે સ્ત્રી સંભોગ કરવો તેમાં પણ ઘણો વિચાર રાખવો જોઇએ કેમકે કહેવત છે કે "ઝાઝો ભોગી તે ઝાઝો રોગી" માટે તે કામ માફક થોડું કરેથી આયુશ્યમાં વધારો થાય છે.

૪ ટાહાડના દિવસમાં ગરમ પોશાક રાખવો. ને ગરમ વસાણા પાક દુધ ઇત્યાદિક પોતાની પાચન શકિત પ્રમાણે ખાવા.

૫ પચાસ વરસની ઉમર થયા પછી સ્ત્રી વિલાસ ઓછો રાખેથી શરીર સારૂં રહેશે.

૬ સવારે તથા સાંજે સમુદ્રને કીનારે અથવા તે જ્યાં ન હોય તો વાડી બાગમાંની ખુલ્લી સાફ હવામાં ફરવાથી શરીર ઘણું સ્વચ્છ રહે છે તેમ પોતાને રહેવાનું જે મકાન હોય તે ઘણું સાફ રાખવું.ઘર પોતાનું હોયને જગ્યાની છુટ હોય તે પ્રમાણે ફુલ ઝાડ વિગેરે વાવી બાગ બનાવી સાફ હવા લેવી, કદાપી ભાડાનું મકાન હોય તો પણ લીંપીને સાફ રાખવું. તેમજ ઘરની બારીઓએથી ખુલી સાફ હવા આવે એવું મકાન રાખવું. ને સુવાનું બીછાનુ ઘણું નરમ અને માકણ ચાંચડ વિગેરે સુધ્રકતાઇથી રાખવું. તથા પોતાને હમેશાં બેસવાનો ઓરડો પણ સાફ રાખવો. ઇંગ્રેજી દાકતરોનો મત એવો છે જે દરેક માણસે સફાઇથી રહેવું. મલીન રહેવું નહિં.

૭ સ્ત્રી સંભોગ કરયા પછી તરત પાણી પીવું નહિ. ને પીયતો તે રોગની વૃધ્ધિ કરેછે. અને ઝાડે જઇ આવીને તથા ઊંઘી ઉઠીને તથા નાહ્યા પછી તથા દોડયા પછી તથા ઉભા રહિને એ પ્રમાણે પાણી પીવાની મના કરી છે માટે

પીવું નહિં એ શિખામણની વાત સરવે માણસોએ યાદ રાખી તે પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. તેથી ફાયદો થશે. ને કહ્યાથી ઉલટી રીતે ચાલ્યાથી શરીરને નુકશાન પોહોચશે. માટે ખુબ યાદ રાખવું.

૮ પથ્થરના ઝરાનું અથવા વરસાદનું ઝીલેલું પાણી ઘણુંજ સારૂં છે. ને તેથી ઉતરતું કુવાનું પાણી છે. પણ કોઈ જગોનું ખરાબને પાલવાળું પાણી હોય તો તે પાણી ઉનું કરી પછી લુગડે ગળી ટાહાડું કરી પીવું જોઈએ. અથવા તેવા પાણીને કાચા પથરના કુંડામાં રેડીને તેમાંથી બાહાર ટપકે તે પાંણી પીયે તો તે પાણીનો સઘળો અવગુણ મટે છે. કદાપી પથરનું કુંડું ન મળી શકે તો એક ખાલી માટલું લઈને તેને તળીયે એક ઝીણો છેદ પાડી તે છેદમાં એક નાહાનો લુગડાનો કટકો જુલતો આશીને તે માટલામાં પા માટલું કોયલા બરવા. પછી તે ઉપર દરિયા કીનારાની રેતી લાવી તેને મીઠા પાણીએ ખુબ ધોઈને પા માટલાં જેટલી નાંખવી. પછી તે ઉપર પીવાનું પાણી ઊનું કરી નાંખવું. અથવા તેમ ન બને તો ટાહાડું પાણી રેડવું ને નિચે વાસણ મુકવું. તેમાં પાણી ટપકેથી પીવામાં લેવું. એમ કરયાથી તે પાણી સ્વછ થાય છે, ને અવગુણ મટી જાય છે. પંદર પંદર દહાડે અથવા એક મહિને તે રેતી અથવા કોયલા બદલીને નવા નાંખવા જોઈએ. તેથી ઘણો ગુણ છે.

૯ હરકોઈ ગામનું પાણી નબળું હોય તો તેને ખુબ ગરમ કરીને ગાળી નાંખવું. પછે ટાહાડું પડે ત્યારે પીવું. તે પણ ફાયદેમંદ છે.

૧૦ ઉપર કહેલી રીત પ્રમાણે જે માણસ ચાલે તો તે ૧૫૦) વરસ જીવી શકે છે ને ઊપર કહ્યા પ્રમાણે કરેથી શરીર હમેશાં નિરોગી રહે છે પણ આ કળયુગના સમયમાં ઘણું કરીને માણસની સો વરસની ઊમર કહેવાય છે તેમાં આશરે ૭૦ વરસ સુધી જીવે છે. પણ વિલાયતમાં થા-

મસપાર નામનો એક મજુર ૧૫૦) વરસનો થઈને મરણ પા મ્યો હતો. ને તે ૮૦ વરસની ઊમરે પેહેલી વારનો પરણ્યો હતો. તેમજ જુરા ટાપુ ખાતે મકારેન નામનો સખ્સ ૧૮૦ વરસની ઊમરે પોહોચ્યા પછી મરણ પામ્યો હતો. ને હેનરી જેનકીન્સન નામના માણસે કોરટમાં સાક્ષિ આપતી વખતે ૧૫૦ વરસની બનેલી વાત કહી હતી ને તે ૧૬૯ વરસની ઊમરે પોહોચીને મરણ પામ્યો હતો.

૧૧ તે ઉપરથી એવું સાબીત થાય છે કે સારી હવા ને મધ્યમ ખોરાક ને શરીરે કસરત કરી ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ચાલવાથી અલબતે લાંબી ઉમર અને શરીરે સુખ માણસો મન માન્યું ભોગવી શકેછે એમાં કશો શક નથી.

પેટના કરમીયાનો ઉપાય.

પેટમાં કરમના રોગથી પીડા થાય છે તેનો ઉપાય.

એક જાતના કરમ દુધીના બીના જેવા હોય તેની જગો પેટના રોદામાં હોય છે, ને બીજી જાતનાં કરમ અળશીયાના જેવાં હોય છે, તેની જગો પેટના ગાદામાં હોય છે. ત્રીજી જાતનાં ઘણાંજ ઝીણાં હોય છે તેની જગો આકરા (કુલા, ગાંડ) માં હોય છે, એ ત્રણે જાતના કરમનો નાશ કરવાને નીચે પ્રમાણે ઓષડ કરવું. કપીલો રૂ ૨) ભાર બારીક વાટીને ખાટા દહીમાં મેળવીને ખાય તો કરમ તમામ મરી જાય. પણ જે દિવશે ઓષડ ખાવું હોય તેની આગળ રાતના ગોળ તોલા ૪) ખાવો કે જેથી ગોળને તમામ કરમ જઈને વળગે પછી બીજે દીવશે સવારે ઓષડ ખાય તો તેથી તમામ કરમ મરી જાય છે.

બીજો ઉપાય–દાડમનું ઝાડ ઘણું જુનું હોય તેની છાલ પૈસા ૪) ભાર લઈને તેને પાણી શેર ૬ માં ઉકાળવી તેનું પાણી શેર ૧) રહે ત્યારે ઉતારી લુગડે ગળી તે પાણી દરરોજ સવારે પીએ તો કરમ ગાદામાં હોય તે મરી જાય છે.

ત્રીજો ઉપાય—બકામલીમનાં પાંદડાં તથા ફુલફળ ઝાડ,ઝાલ અને ખાખરાનાં બી તથા સણનાં બી એ સરવે ચીજ સરખે ભાગે રૂ ૧) એક ભાર લેવી. પછી તેને બારીક ખાંડીને દરરોજ ટાહાડા પાણી સાથે ફાકે તો કરમ મરી જાય.

ચોથો ઉપાય—સણનાં બી રૂ ૧) ભાર ગાયના મુતરમાં માસ ૪) સુધી પીયે તો કરમનો નાશ થાય. પણ મીઠાશ તથા પ્યાજ(કાંદા)ખાવા નહી. વળી કરમાણી અજમોદ તથા ખાખરાનાં બી બરાબર વજને લઈને ઝીણું ખાંડીને દરરોજ સવારે હથેળી પ્રમાણે માસ ૩) ખાય તો એ રોગ મટે. ભાત ભાતનાં કરમ મરી જાય. વળી નળીયાને ખાંડી ઝીણો ભૂકો કરી સવારે ફાકી મારી ટાહાડા પાણી સાથે ખાયતો પેટના કરમ મરી જાય માટે ઉપાય" કરવો.

પાંચમો ઉપાય—મુરદાશીંગ માસા ૩)ને વજને ભુકો કરીને તેલ સાથે ખાય તોપણ કરમ મરી જાય છે—છઠો ઉપાય કરમાણી, અજમોદ, પીતપાપડો અંદરજવ એ ત્રણે ચીજો એક પઈસાની લાવીને તેને સાફ કરી બારીક ખાંડીને દરરોજ સવારે નયણે કોઠે રૂ ૦।।। ભારની ફાકી ભરી ટાહાડા પાણી સાથે ઉતારે તો બધી જાતના કરમના રોગ મટી જશે. પણ એ રોગવાળાએ મીઠાશ માત્ર ખાવી નહી.

पारो शोधवानो ऊपाय.

થોરીયાનાં પાન લાવી ખલમાં નાંખી તેમાં પારો નાંખીને પોહોર ૧) સુધી મરદન કરવું. પછી જુની ઈંટના ઝીકાળામાં પોહોર ૧) મરદન કરવું પછી જેમાં જોઈએ તેમાં તે પારો વાપરવો.

वछनाग शोधवानो उपाय.

શીંગડીયો વછનાગ શોધવો હોય તેટલો વજને લાવીને ભેંશનું છાણ શેર ૧) તથા બકરીની લીંડી અને ગાયનું

મુતર એ સરવે એકઠું કરીને એક માટીના વાસણમાં મુકીને તે મધે વછનાગ નાખીને પછી તે ઉપર ઢાંકણી ઢાંકીને મોહોડું બંધ બાધી મજબુત કરીને ચુલે ચડાવી તેતળે તાપ કરવો ને તે છાંણમાનું પાણી ખદખદીને સુકાય એટલે તે વાસણ નીચે ઉતારીને ઢાંકેલું એક બાજુ રાખવું. પછી છેક ટાઢું પડયા પછી તેનું મોહોડું ઉઘાડીને છાણ ફેંકી દેવું, પછી તે વછનાગ ઓસડમાં કહ્યા પરમાણે વાપરવો.

ઉપાય ૨ જો—આમળસારો ગંધક તોલો ૧) લઈને તેના સોપારીના કડકા જેવડા કડકા કરવા પછી એક માટીના કોરા વાસણમાં શેર ૧) દુધ લઈને તેનું સફેત લુગાડથી મોહોડું બંધ કરવું. પછી માટી પલાળીને તે ઉપર કુલડાની માફક ચારે તરફ કોર બાંધી તે મધે કોરૂં રહેલું લુગડું હોય તેમાં તે ગંધકના કડકા મુકવા, પછી એક માટીના વાસણની ઢીબમાં દેવતા ભરીને ઉપર મુકવો તેથી તે ગંધક ગળીને દુધમાં પડે એટલે તે દેવતા કાહાડી નાંખવો. ને તે વાસણનું મોહોડું છોડીને તે દુધમાં શેવાની માફક તરતો હોય તે તમામ ગંધક કાહાડી લેવો ને તે શોધેલો ગંધક જેમાં જોઈએ તેમાં વાપરવો ને દુધ કાહાડીને નાંખીદેવું અથવા કોઈને લુખસ થઈ હોય તેને શરીરે ચોળવા દેવું તેથી લુખસ પણ મટી જશે.

त्रांबाना झेरनो उपाय.

કોઈ માણસે ત્રાંબાના વાસણમાં કઢાએલી વસ્તુ ખાધી હોય અથવા પીતળના વાસણમાં કઢાએલી અથવા જંગાલ જે ત્રાંબામાંથી બને છે તે વસ્તુઓ ઝેર જેવી છે. માટે તે જાણે અજાણે કોઈના ખાધામાં આવી હોય તો તે ખાનારના ગળામાં બળતરા બળે ને પેટમાં વાઢકાપ થાય, તાવ આવે ને ઓકારી થાય એવું થાય કે તે માણસને અફીણના ઝેરની બાબતમાં લખ્યા પ્રમાણે ઉલટીનું ઓષડ આ

પવું અથવા તે હાજર ન હોય તો ઉનું પાણી પાઈને ઉલ ટી કરાવવી. અથવા ઉનું પાણી, બદામનું તેલ, માંખણ, ગાયનું ઘી એ સરવે એકઠું કરી ઉપરા ઉપરી પાતાં જ વું ને ઉલટી કરાવતા જવું. ઉલટી થયા પછી બાવળનો સફેત ગુંદર રૂ ૩) ભાર લઈ ખાંડી ઝીણો કરી ઉંનાપાણી શેર ૧) માં મેળવી એક કલાકમાં દસ બાર વાર પાવું.

બીજો ઉપાય.—અળશીના બીની ચાહ કરી ટાહાડી પાવી અથવા ઘઊંનો નિસાસ્તો પકાવી તેમાં ઘણું ઘી નાંખી પે ટ ભરાય ત્યાં સુધી પાવો.

ત્રીજો ઉપાય—ગાયનું ઘી માંખણ કે દુધ ઘણું પા- વું જે માણસના ખાધામાં મારેલો પારો કે હડતાલ આ વી હોય તેને પણ ત્રોબાના ઝેરમાં કહેલાં ઓષડોથી ફાય દો થાય છે.

हरेक जातना वाना रोग ऊपर मसळवाना तेल काढवानी रीत.

૧ કંટાળા થુવેરનાં પાંદડાં.
૨ ધંતુરાનાં પાંદડાં.
૩ આકડાનાં પાંદડાં.
૪ કરેણનાં પાંદડાં
૫ લીંમડાનાં પાંદડાં
૬ સરસેવનાં પાંદડાં.
૭ કાળા ભાંગરાનાં પાંદડાં
૮ એરંડાનાં પાંદડાં.
૯ અરણીનાં પાંદડાં.
૧૦ બેઊ ભોંયરેંગણીનાંપાંદડાં
૧૧ ખાખરાનાંપાંદડાં

એ સરવે જાતનાં લીલાં પાંદડાં લાવીને હરેક જાતનાં પાંદડાંનો રસ સેર ૧) કાહાડીને બધાય પાંદડાંનો રસ એક ઠો કરીને તેની બરાબર તેમાં દુધ મેળવવું ને પછે કાળા ત લનું તેલ શેર ૩) તેમાં નાંખીને થોડોએક કુંવરનો લુવા બ તેમાં નાંખવો પછે તેને ચુલા ઉપર ચહડાવીને તળે બળતું કરવું, જ્યારે એ રસ તથા દુધ બધું બળી જાય ને ફકત તેલ રહે ત્યારે લુગડે ગળીને લેવું અને તેમાં કસ્તુ રી તથા કપુર નાંખવાં ને તેને કાચના શીસામાં ભરી મુકવું.

પછે જેને હરેક જાતનો વાનો રોગ શરીરે હોય ને તેથી સાંધા દુખતા હોય તે ઉપર આ તેલ મસળે તો સઘળી જાતના વા મટી જાય.

બીજું. નખ તેલ, દેવદારનું તેલ, એરંડીયું તેલ, આળશીનું તેલ, સરસીનું તેલ, મીઠું તેલ એ સરવે જાતના તેલને એકઠાં કરી મશળે તો વા મટી જાય છે. ને કુસંબીનું તેલ જેને ગરમી હોય તેને મસળે તો શરદી પેદા કરે છે.

ત્રીજું. આકડો શેર ૧) ગાયનું દુધ શેર ૧૦ રતાંજળી ૭ પઈસા ભાર સુખડ ૭ પઈસા ભાર. હળદર ૭ પઈસા ભાર, દારૂહળદર ૭ પઈસા ભાર, મેદી ૭ પઈસા ભાર સુંઠ ૭ પૈસા ભાર સફેત જીરૂ ૭ પૈસા ભાર ગાયનું ઘી શેર ૨) એ સર્વેને એકઠું કરી ચુલે ચડાવી નીચે બળતું કરવું. ને જ્યારે દુધ બધું બળી રહ્યે તેને સાફ કરી બાહાર કહાડવું. પછી તેમાંથી સ્ત્રિ અથવા પુરૂષ ખાય તો તેના ભાત ભાતના રોગ મટી જાય. હરષ, પીંડરોગ, કમળો, સુસ્તિ, દમ એ સરવે મટે. શરીરનો રંગ તેજીપર આવે. તથા સોજો, બરોળ, હાંફણુ, મલારખી, શુળ, વા ગોળો, તથા પેટના ભાત ભાતના રોગોને મટાડે. આ ઉપર લખેલા ઓષડનો એવો ઉત્તમ ગુણ છે કે તેની તારીફ કલમથી લખતાં પાર ન આવે.

શરીરમાં મસા થાય છે તેનો ઉપાય.

સંચોરો (પાપડીઓ ખારો) દેવતાના અંગારા ઉપર મુકી ફુલાવી. સફેત થાય ત્યારે બાહાર કાડવો. ને સંચોરા બરાબર કળી ચુનો લેવો. ને એ બેઉને એકઠા કરી તેને ત્રિજે હીસે પ્યાજ (કાંદા) લેવા ને એ સરવેને બળ કરીને મસા ઉપર મુકે તો મસાને જડ મુળમાંથી કાહાડી નાખે. બીજો ઉપાય. નીમક (મીઠું)ને કુવાનું પાણી એ બેઉને મળવીને મસા ઉપર દરરોજ ચોપડયા કરે તો મ-

સાને જડ મુળમાંથી કાપી નાંખે એમ થઈ શકે નથી. માટે કહેલા ઉપાય કરવા.

पग अने शरीर फाटे छे ते मटवाना उपाय.

રાળ પૈસા ૧૦ ભાર મીણ પૈસા ૩) ભાર ગોળ પૈસા ૧) ભાર ઘી શેર ૦।। એ સરવેને દેવતા ઉપર મુકી ગરમ કરવું. પછી નીચે ઉતારી જ્યાં ફાટ્યુ હોય ત્યાં મસળે તો આરામ થાય.

બીજું–મીઠું તેલ તથા રાળ એ બેઉને દેવતા ઉપર ગરમ કરીને ચોપડે તો એવોજ ગુણ થાય. ત્રીજું—સફેત મીણ રૂ ૧) ભાર મીઠું તેલ રૂ ૨) ભાર એ બેઉને ઊનું કરીને શરીરના ઉપર મસળે તો આરામ થાય.

संघरणीनो उपाय.

એ રોગ બે જાતનો થાયછે તેમાં એક આળી અને બીજો આતસી એ રોગથી ઝાડો થાય. જો આળી હોય તો તેથી તરસ થોડી હોય કદી પેટ ચાલે ને કદી બંધ થાય તેનો ઉપાય એછે જે રાળ પઇસા ૬) ભાર ખુરાસાની અજમો ભાર ખાંડ પઇસા ૩ ભાર આબચી પઇસા ૨) ભાર સુંઠ પઇસા ૩ ભાર કંતાનખી પઇસા ૩ ભાર એ સરવેને એકઠું કરીને ઝીણું ખાંડીને દર રોજ સવારે તથા સાંજે બબે પઇસા ભારની ફાકી ભરે તો આળી સંઘરણીનો રોગ મટે એ દરદમાં ભાંગ પીએ તો ઠીક છે.

ખસખસનાં પોસ્તાં બાળીને ખાંડીને દરરોજ સવારે છ ચોળી ભરીને ફાકે તો તેથી પણ ફાયદો છે એ રોગવાળો અફીણ ખાય તો ફાયદેમંદ છે. જો આતસી હોય તો તેનું દીલ પાણીને વાસ્તે તરફડે, દીલ તથા છાતી દેવતાની માફક બળે પાણીની માફક રાત દીવસ પેટ ચાલે એ રોગને એ ઓસડ ફાયદો ન કરે.

अडगळीनो उपाय.

ફટકડી ફુલાવેલી રતી ૪) ખાવે તો આડગળી મટે ગીજો

ઈલાજ સુંઠ તોલા ાા બારીક ખાંડીને તેમાં ગોળ તોલો ૧ નાખીને ખાય તો તે પણ ફાયદો કરે. ત્રીજો ઉપાય કુંવરનો રસ તથા સુંઠનો ભુકો ભેગો કરીને ચાટે તો અડગલી સમે. ચોથું. કુલીજન વાટી ગોળ સાથે ગોળી કરીને ટાહાડા પાણી સાથે ગળે તો અડગલી મટી જાય.

पेशाब घणों थतों होय तेनो उपाय.

કાળા તલ પઈસા ૯ ભાર દરરોજ સવારમાં ખાય તો પેશાબ ઘણો થતો હોય અથવા ટપકતો હોય તો એથી બંધ થશે ને શીરસ્તા મુજબ આવશે.

બીજો ઉપાય-પોલાદ (ગજવેલ) મારેલી લેવી. તથા તેના બરાબર સુંઠ લેવી એ બેને બારીક વાટી એથી બમણી સાકર નાખી દરરોજ સવારના પોહોરમાં નયણે કોઠે આશરે પા તોલો અથવા તેથી વધારે ખાય તો ઘણો પેશાબ આવતો હોય અથવા ટપકતો હોય અથવા અટકીને આવતો હોય તો તે સરવેને આ ઓસડથી ઘણો ગુણ થશે. મારેલી પોલાદ કોઈ પાસેથી મળે તો સારૂં નહીં તો આ ચોપડામાં પોલાદ મારવાની વિધ કહેલી છે તે પ્રમાણે મારી તઈયાર કરીને દરદીને ઓસડ આપવું તેથી સારૂં થશે.

ત્રીજો ઉપાય-સુવા શેર ૧ મેંદો શેર ૦ાા ગુંદર શેર ૦ાા ખાંડ શેર ૧ાા રાતી, ઘી શેર ૦ાાા એ સરવે વસાણાં ખાંડીને તેમા ઘી તથા ખાંડ નાંખીને લાડવા વાળવા. દરેક લાડુ શેર ૦ાનો વાળી દરરોજ સવારે લાડુ ૧) નયણે કોઠે ખાય તથા સાંજે લાડુ ૧ ખાય તો પેશાબ ગળતો બંધ થશે ને શરીરમા કામ જાગ્રત થશે.

ચોથો ઉપાય—જુવારના દાણાનો આટો શેર ૧) તેમાં સાકર શેર ૦ાા નાંખી તેની માંહે આપનું ઘી નાંખી લાડવા વાળી સવારે તથા સાંજે એકેક લાડુ દીન ૧૦ સુધી ખાય તો તેથી પણ ગુણ થશે.

झीणी वरसुडीनो उपाय.

માણસના શરીરમાં વરસુડી ઘણું કરીને કપાળ ઉપર હાથ ઉપર કે પગની પાટલી ઉપર નાની વરસુડી ચણીબોર જેવડી અથવા નાની સોપારી જેવડી થાય છે તેને આંગળીથી દાબીએ તો તેમાંથી ખાડો પડે ને પથરાઈ જાય. આંગળી ઉચકયાથી તુરત પાછો ખાડો ભરાઈને પથરાએલી પાછી ઉઠે. એ જાતની વરસુડીમાં દુખ થાયછે, ને કોઈને નથી થતું. જેને વરસુડી થઈ હોય ને દુખ થતું હોય તો તેને આંગળાંએ રગડી પાટીઆનો કટકો લેઈ તેથી દાબીને બેસારવી ને પછી તે ઉપર એક શીસાનો વજનદાર કટકો અથવા ત્રાંબાનો કટકો સપાટ લેઈને તેના ઉપર મજબુત પાટેથી બાંધો મુકવો. પછી તેના વજને કરી મટી જશે ને ફરીથી થશે નહી. કદાપિ વરસુડી બાંધ્યાથી દુખતી હોય ને તેમાં દુખ થતું હોય તો કંઠમાળમાં કહેલા ઉપાય કરવા તેથી મટી જશે.

मत्रारखीनो ऊपाय.

તરાએમન પૈસા ૨) ભાર, મરી પૈસા ૨ ભાર પોંમર પૈસા ૨) ભાર કરીયાતાની પાંદડી પૈસા ૨) ભાર એ સરવેને બારીક ખાંડીને ચાળીનાંખી તેમાં ગોળી વળે તેટલો ગોળ નાંખી તેને ભેગું કરી પથર ઉપર વાટીને ગોળી વાળવી, તે દરેક ગોળી પઈસા બે ભારની વાળવી, પછી દરદીને દરરોજ સવારે ટાડા પાણી સાથે ખવરાવે તો ઉપર કહેલું દરદ મટી જાય છે.

બીજો ઉપાય—સુરોખાર પૈસા ૧) ભાર મરી પૈસા ૧) ભાર હળદર પઈસા ૧ ભાર લીંબુનો રસ પૈસા ૨॥ ભાર લઈ તેમાં દવા મેળવી ચાટે તો દરદ મટી જાય.

ત્રીજો ઉપાય—કુકેટી, કાંટાની વાડ ઉપર થાય છે. તેનાં પાંદડાં ઉપર ઝીણા કાંટા હોય છે તે લાવીને તેને વાટીને રસ કાડી તેમાંથી રસ પૈસા ૧) ભાર લઈ તેમાં ગોળ

પઇસા રા ભાર એ બેઉને એકઠું કરી પાય તો આરા મ થાય.

સંધી વાનો ઉપાય.

સંધીવા, એને કોઈ સંગવા પણ કહે છે, એ દરદની રીત એવી છે કે, માણસના શરીરના સાંધાઓમા થાય છે તેથી શરીરના સરવે સાંધાઓ દુખે છે અને કોઇને સાંધાઓમાં શોજા પણ થાય છે ને ગાંઠો ઘાલેછે એ રોગ બે જાતનો થાય છે. એકની સાથે તાવ આવે છે ને રાત દિવશ ઇજા કરે છે. પણ એની ઉપર ઓસડ લાગુ પડીને ગુણ થાય છે. બીજી જાતનાને તાવ આવતો નથી. ને દાહાડે દરદ ઓછું થાય છે, ને રાત્રીએ ઘણું થાય છે ને તાવ મુદલ આવતો નથી માટે એ જાતના રોગ ઉપર ઓષડ લાગુ પડવું કઠણ છે, તોપણ કહ્યા પ્રમાણે ઓષડ કરતાં કોઇને ગુણ પડે છે તો તેથી સારો થાય છે.

સીંધી વાયુની સાથે તાવ આવે છે તેનો ઉપાય નિચે મુજબ.

સાંધાઓમાં લાલ સોજો હોયતો એ રોગની ફસ ખોલાવી લોહી કઢાવી કમી કરાવવું તેથી આરામ થશે. અને એ આજાર વાથી હશે તો તેનું ઓસડ પીંપર ટાંક ૧) દેવદાર ટાંક ૧) એ બેઉ ખાય ને દેવદારનું તેલ સાંધા ઉપર મસળે તો આરામ થાય છે. ટાંકના વજનની સમજ એ જે તે કુંપની શિકકાના એક પઇસાભાર (ડોઢીયાભાર) હોય તેને ટાંક સમજવો.

વગર તાવનો સંધી વા મટવાનો ઉપાય એછે કે શીકોતરી ગોળીયાં ૩ભાર રેવંચીની ખટાઈ ૩ ૨)ભાર એ બેઉને એકઠાં કરીને બારીક વાટીને દરરોજ ઊનાપાણી સાથે ફકાવવો અથવા ગોળીઓ વાળી રાખવી એથી હલકો જુલાબ આવશે. વળી એ આજાર વાળાને એક મોટા ટીપમાં ગરમ પાણી છાતી સુધી પોહોચે તેટલું ભરી તેમાં બેસાડી નવરાવવો, પાણી

ચંડુ પડ્યા પછી બાહાર કાહાડવો. કોઇ ઠેકાણે ગંધકની ખાણ હોય છે ને તેની ઉપર ઉંના પાણીના હિંદુ લોકોને નાહાવાના કુંડ હોય છે તેમાં સદાય ઉંનું પાણી રહે છે તેમાં નવરાવે તો બહુ ફાયદો કરે ને દરદ મટી જાય. એ ખાણ સુરત જીલ્લામાં દેવકી ઉનાઇની જાત્રા દર વરષે ચૈત્ર સુદ ૧૫ મે ભરાય છે ત્યાં ઘણા લોકો જાતરાએ જાયછે માટે તે પાણી ઉપરના રોગવાળાને નવરાવવાને ઘણું ગુણ કારી છે તે જેનાથી બને તેણે એ ઉપાય કરવો.

रींगण वायुनो उपाय.

રીંગણવાયુની નીસાન એ છે કે, કઢીયેરને ગાંથેથી એવું દુઃખ થાય જે, પગની નળી સુધી જોર કરી દુઃખ દે એ આજાર વાળાને એકે ઓખડ લાગુ નહી પડે માટે કોઈ હુંશીયાર માણસ પાસે ડામ દેવરાવે તો તેથી કરાર થાય. ડામ દીધાની જગા એ છે કે કઢેયરને ગાંથે તથા પગની નળીની વચે ડામ દેવો. જો ખરો ઉસ્તાદ મળે ને બેઉ જગો એ ડામ દે તો એ રોગ મુળમાંથી જાય, ને ફરી પેંદા થાય નહી. કદાપી કોઈ માણુસ એવી ઇચ્છા રાખે જે ડામ દીધા વગર એ રોગ જાય તો બેઉ જગા ઉપર પાછડાં પાડવાં. પછી એ બેઉ પાછડાં ઉપર મારચીયાં પૈસા ૧) ભાર મોરથુથુ પૈસા ૧) ભાર નવસાર પૈસા ૧) ભાર વછનાગનો ગર પૈસા ૧) ભાર એ સરવે ચીજને લીંબુના રસમાં ખલ કરીને પાછડાં ઉપર સાંજે ચોપડે તો ડામ દીધા વગર મટે, માટે એ બેમાંથી ગમે તે ઉપાય કરવો.

दवालीनो उपाय.

દવાલીની અલામત એ છે જે પગની રગો જાડી રશીની (દોરડીની) માફક જાડી નજરે દેખાય તેવી થાય તેને ઓખડથી ફાયદો નહી થાય. વૈદ લોકો એ રોગીને અરચની પથ્થર આપે છે, તેણે કરીને ઘણા લોકોની રગો સારી થાય છે, એ તમામ રગોનું લોહી કહડાવે પછી તેને ઉસ્તાવર

બાંધે તેથી રગો દુરસ્ત થાય છે, ને એની સાથી નાસ્ગ થાય ને અસલના જેવી થશે.

पेटमां दुखे तेनो ऊपाय.

જે કોઈના પેટમા દુખ પેંદા થાય, તેની પેંદાશ વા તથા ગરમી તથા શરદીથી થાય છે. જો માદામાં શરદી હોય તો ખાટા ઓડકાર આવે, ખાધેલું પચતા વાર લાગે.તેનો ઉપાય. ચીનીકબાબા, અકલકરો, સુંઠ, મરી, પીપર એ સરવે ખાંડી ઝીણું કરીને દરરોજ સવારે મધમાં મળવીને ચાટે એ પ્રમાણે દીન ૨૧ સુધી કરે તો એ દુખ મટી જાય, જો માદામાં ગરમીની અસર હોય તો ખાધેલું પચે પણ ગરમીના જોરથી દરદ ભરેલો ઓડકાર આવે, પેટમાં બળતરા થાય પાણીની તરસ ઘણી લાગે તેનો ઉપાય. વાસકપુર, આલુંબો ખાર, ગોરના કળીયા, એળચી, સુંઠ, સમાક, સરખાબો, કેસર, કસ્તુરી, કપુર એ સરવે બરાબર વજને લેઇ ઝીણું ખાંડીને તેમા ત્રણ ભાગ ખાંડ મેળીને દરરોજ સવારે એક હાથેળી ભરી ખાય તો તેથી માદાની ગરમી તમામ મટી જશે.

અજીજમીનો મલાજ બાબણ વીના બીજો નથી, જો જાયફળ મધ સાથે આપે તો ફાયદો કરે છે. તથા સુકું લીંબુ મોહોમાં રાખે તો તેથા પણ નફો છે. જો પેટ ચાણીને ઓકારી આવે તો સકકચુરો જોશ કરીને પાય તો નફો થાય છે.

सनेपातनो ऊपाय.

સનેપાત કોઇને ગરમીથી થાય છે, અને કોઇને શરદીથી થાય છે તેનો ઉપાય. વછનાગ પૈસા ૧) ભાર ટંકણખાર પૈસા ૧) ભાર કાળા મરી પૈસા ૧) ભાર પીપર પૈસા ૧) ભાર અકલકરો પૈસા ૧) ભાર પારો પઇસા ૨)ભાર ગંધક પઇસા ૧) ભાર ચીતરો પઇસા ૧) ભાર સુંઠ પઇસા ૨) ભાર ચીનીકબા પઇસા ૨) ભાર એ સરવે વસાણાં

બારીક બાંડીને હવાલે આળીને તેમાં તે દવા પલળે એટલો ભાંગરાનો રસ નાંખીને ખલમાં ખુબ ઘુંટીને ગોળી વાળે તેવું થાય ત્યારે ચણોઠી જેવડી ગોળીયો કરવી. ને તે ગોળીયોને છાંયડે સુકાવીને શીશામાં ભરી મુકવી, પછે કોઇને નશીબ જોગે સનેપાત થયો હોય તેને તેમાંથી એક ગોળી આપી પાણીમાં ઉતરાવી દેવી, તથા જો તેનું આયુશ લાંબુ હોય ને પરમેશ્વરની કૃપા હોય તો એ રોગના બચાવ થાય છે.

બીજો ઉપાય-પારો પઇસા ૩ ભાર, શીસું પઇસા ૬ ભાર ટંકણ ખાર પઇસા ૧ ભાર વછનાગ પઇસા ૪ ભાર તરીગડું પઇસા ૯ ભાર ત્રિફળાં પઇસા ૬ ભાર એ સરવે જણસ બારીક બાંડીને ધંતુરાના રસમાં ખલ કરી ચણોઠી જેવડી ગોળીઓ કરી રાખવી. પછીજેને શરદી કે વઇથી સનેપાત થયો હોય તેને ગોળી ૧ ખવરાવે તો આરામ થાય.

ત્રીજો ઉપાય—ખરો સોનાનો વરગ વાલ ૧) પીંપર પઇસા ૧) ભાર કાળાં મરી પૈસા ૧) ભાર તથા માંડવાનાં પાન પાકાંને મોટાં નંગ ૪ એ સરવેને ભેગા વાટીને તેમાં ફુદીનાનો રસ નાંખવો પછી સરવે એક રસ કરી લુગડે ગળીને તેમા છેલીવારે સોનાનો વરગ નાંખી મેળવીને સવારે તથા સાંજે સનેપાતના રોગવાળાને પાય તો ઇશ્વરકૃપાથી આરામ થાય.

सोजा उतारवानो उपाय.

માણસના શરીર ઉપર સોજા આવેછે તે વા ગરમી ન બળાય કે લોહીથી આવેછે. એ ચારેનો ઉપાય એ છે જે એરંડાની જડ, ઇંદ્રજવ, સુંઠ, પિંપર, સાજી, જવખાર, ઉબદર, દેવદાર એ સરવે બરાબર વજને લેવું ને તેને બારીક બાંડીને પછી રીમહાઇન એટલે લુવારની કોડમાં ઘડતાં જે લોઢાનો ભૂકો મેલ પડેછે તે સરવે દવાના ત્રીજા ભાગનો લેઇને બારીક વાટી દવામાં મેળવવો પછી તેમાંથી

દરરોજ સવારે પઈશા ૧) ભાર હફતા ૪ સુધી ખાય તો ઘ ણોજ ગુણ થાય ને સોજા રોગ મટી જાય પણ ખટાશવાળી સરવે ચીજ તથા ખાંડ તથા વાઈ કરે તેવી ચીજ પણ ખા વી નહી પરેજી પાળવી. સોજા ઉપર એરંડીઉં તેલ મસ ળે તો તેથી પણ સોજો ઉતરી જાયછે પણ જો ગરમી ન હોય તો નહી ચોપડવું કેમકે વધારે થાય માટે ન ચોપડવું.

બીજો ઉપાય—નવા વાંસનો કડકો, શિંધવ, હળદર એ સરવેને ઘશીને સોજા ઉપર ચોપડે તો સોજો ઉતરી જા ય.જો સોજો લાલરંગનો હોય તો લોહીથી થયો હોય એમ જાણવું. સોજામાં બળતરા બળતી હોયતો રૂમડી મુકાવવી અ થવા જળો મુકાવવો ને લોહી કમી કરાવવું ને નિચે લખેલો મલમ તે ઉપર ચોપડવો.મહુડાં શેર ગાહળદર પૈસા ૨ ભાર નીમક(મીઠું) પૈસા૧ભાર એ સરવે મીઠા તેલમા નુંટીને મલમ કરવો પછી તે દરદઉપર ચોપડવો અથવા તે ઉપર પટી,મારવી તેથી લોહીવિકારનું દરદ મટી જશે. પંદર દીવશ સુધી એ ઉપાય લાગટ કરેથી જરૂર ફાયદો થશે. લોહી વિકારનું દરદ હોય તોજ લોહી કઢાવવું ને ન હોય તો નહી કઢાવવું કેમ જે ઉલટું નુકશાન થાયછે તે ઉપર કુંવરનો લોવાબ મસ ળે તો સોજો ઉતરે.

ત્રીજો ઉપાય—જેહેરકચુરો, સુરીજન, સુંઠ, સાટોડી આંબાહળદર તથા એરંડાની જડ એ સરવે ગાયના મુ તરમાં ઘશીને થોડું ઉનું કરી ચોપડેતો સોજો ઉતરી જાય.

પાઠાનો ઉપાય.

પાઠું ઘણુંકરીને બંને ખભાની વચે વચલા મોહોરા ની ઉપર થાયછે એરોગ સ્ત્રી અથવા પુરૂશ બંનેને થાયછે. એ પાઠું ઘણું કરીને બંને ખભાની વચે વચલા મોહોરાની ઉપ ર થાયછે. એ પાઠું ઘણુંજ ઘાતકીછે. પાઠું કાચુંહોય ત્યારે ઓશવે તો ફાયદો થાય છે. કેમકે તે મોહોટું થયું હોય તો તેની દેહેશત ઘણી છે. પણ પીઠ વગર બીજે ઠેકાણે

થયું હોય તેની દેહેસત નથી. એ પાઠાના રોગને કાચમ-
કરીને પણ કહેછે. તેનું કારણ એ છે જે તેની નિશાન કા-
ચબા જેવી છે. પાઠાનો રોગ સ્ત્રીઓને ઘણો ખરો છાતી
ઉપર તથા કમરમાં થાય છે. વળિ એમ પણ કહેવાય છે
કે સ્ત્રિને કમળમાં પાઠું થાય છે, તે કોઇને વારસાથીથાય
છે એટલે જેની માને કમળમાં પાઠું નીકળયું હોય તેની
છોકરીને નીકળે છે. ને પુરૂષને પેટ કે મોહોડા ઉપર કે
ઇંદ્રિના છિદ્ર ઊપર થાય છે. પણ ઉપર જણેલું પાઠું તો
વાંસામાજ નિકળે છે. એ સઘળિ જાતના પાઠાનો ઉપાય
નિચે પ્રમાણે.

પીઠ વગર બીજાં જે પાઠા પુરૂશ તથા સ્ત્રિને થાય
છે તે પ્રથમતો એક નાની સોપારી અથવા બદામ જેવડું
થાય છે તે વધે છે તેમાં કોઇને દરદ થાય છે ને કોઇ
ને નથી થતું. એ પાઠાંવાળાને એ રોગ થતાં ક્રમ ઓ-
છાવવી; તથા હલકા જુલાબ આપવા; તથા આ ચોપડી
માં કહેલા ઓસડો તે પાઠાવાળાને ખાવાને તથા ચોપડવા
ને સારૂં આપવાં. જો ઘણું જોરમાં ઉઠેલું માલમ પડે તો
તરત ઊપર જળો મુકાવવી, અને પાક ઉપર આવે તો
પાકની લેપડી કરી બાંધવી; સારી પેઠે પાકયા પછી નસ્ત
રે (? અંદરથી તેનો સઘળો મવાદ (રગદળરસી)
ઝરીને સાફ થાય ત્યારે રૂઝવવાની પટી મારવી. એ રોગ
વાળાને સારો હવામાં રાખવો. એ જાતના પાઠાને દરિ-
યાના પાણી સાથે ધોતા રહેવું. અથવા દરિયાનું પાણી ન
મળે તો ઉના પાણીમાં મીઠું નાંખીને તે પાણીથી ધોતાં
રહેવું. કદાપી સ્ત્રિના કમળમાં પાઠું થયું હોય તો તેને કઠણ
દવા ખાવા ન આપવી, હલકી દવાઇ આપવી; જેવું કે ગુ
લબંન ફસાનું સરબત, લીંબોફરનું સરબત કે પરેસિયા
વસાનનું સરબત; એવી દવાઇયો આપતા રહેવું ને ખાવા
સારૂં હલકો સુતરૂં ખોરાક આપવો. જેવી કે જવની કાંજી
તેમાં દુધની તર કહાડીને દુધ નાંખવું, તથા ચોળાઇની (તાં

દળજાની) ભાજી એવી હલકી વસ્તુઓ આપવી.

જે પાકું વાંસા ઉપર નિકળયું હોય તે ઘણુંજ ઘાતકી છે. માટે તેની નિશાન માલમ પડતાં તરત જળો મુકાવવી; એકવાર મુકાવે થોડો ફેર જણાય એટલે બીજીવાર મુકાવીને જેમ બને તેમ નરમ પાડવું; તે નરમ પડયા પછી તેની ઉપર પાકની દવાની લેપડીયો બાંધીને પકવવું. પાક ઉપર આવેલું માલમ પડે એટલે તેને મ્હોટે નસ્તરે ચીરવું. ચિરતા કાપ લાંબો મુકવો. જેટલું પોહોળું દેખાય, એટલું બધું ચિરીને રગદળ બહાર કહાડી સાફ કરવું. પછે નિચે કહેલા મલમની પટી મારવી. એ મલમ બનાવવાની રીત-પીળી બેરજી જેને ઇંગ્રેજીમાં રાજન કહે છે તે રૂપ) ભાર તથા પીળું મીણ રૂપ) ભાર તથા મીઠું તેલ રૂપ) ભાર લેવું એ સરવેમાંથી પેહેલું મીણ ગરમ કરી તાવવું. પછી તેમાં રાજનનો ભૂકો બારીક કરી નાખવો. એટલે મીણ તથા બેરજી (રાજન) એક રસ થઇ જશે. પછી તેમાં તેલ રેડીને જરા હલાવીને તુરત લુગડે ગળીને રાખવું એટલે ઠરીને મલમ થશે, એ મલમનું નામ ઇંગ્રેજીમાં "બીજલીકનઓઇનમેંટ" કરી રાખેલું છે. તે મલમ ખેદાની જરદી સાથે મળવીને તેમાં જુનાં લુગડાંનો કટકો અથવા દોરડાંનો કુચો ખરડીને તે જખમમાં મુકી પછી તેજ મલમની પટી બનાવીને તે ઉપર મુકવી. ને આજુ કઠણ હોય તો તે ઉપર પાકની લેપડી બાંધ્યા કરવી. ને દિવસમાં બેવાર તે પટી ઉખેડીને કાકડો કાહાડીને ઊના પાણીએ અથવા મેથી અને કાંચકીની જડને ઉકાળી તે પાણીએ ધોઇસાફ કરી નવો કકડો તથા પટી મુકવી. જ્યારે રૂઝ ઉપર આવે ને પરૂ અથવા પાણી આવતું બંધ થાય. ત્યારે પેલો કકડો મુકવો નહી, ને તેના ઉપર સફેત કાચું મીણ તથા તેલને ગરમ કરીને તે સાદા મલમલની પટી મારવી ને રૂઝવવું. અને એ ધણીનો ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો હલકો જુલાબ આપવો અથવા જુલાબની દવા ભરી

ઝાડાની વાટે પીચકારી આપવી. તેથી જુલાબ થશે. માટે પેટ હલકું પડશે; ને રોગની કસર નિકળી જશે, ઉપર લખેલી પેરંજી (રાજન)ના મલમલથી ઘણોજ ફાયદો છે. જો નાની સરખી બદ કે દુંબલ થયું હોય તો તેના ઉપર એ મલમની પટી મારી હોય તો તે દરદને વેરી નાંખે છે ને બદ પીગળી જાય છે. તુરતનો અથવા થોડા દહાડાનો અંતરગળનો રોગ હોય તેના ઉપર એ મલમની પટી મુંકી હોય તો તેથી ફાયદો થાય છે. માટે એ મલમ બનાવવાની રીત ઉપર લખીછે તે પ્રમાણે બનાવી ઘરમાં તૈયાર રાખવો, કે જ્યારે જોઇએ ત્યારે તરત કામ આવે.

बगासानो उपाय.

માણસને કોઇ વેળા બગાસાં ઉપરા ઉપરી આવે છે. બગાસુ એટલે જે માણસનું મોહોડું પોળું થઇને આહા! એવો અવાજ થાયછે તે. તેનાં બે કારણછે. તેમાં પેહેલું કારણ એ જે રાત્રીએ નિત્યનો સુવાનો વખત થાય છે એટલે બગાસાં આવે છે. માટે વેળા થઇ એટલે સુવાની તૈયારી કરી સુતા એટલે બંધ પડે છે. ને કોઇ કારણસર ઉજાગરો થાય તો દિવસે બગાસાં આવે એટલે સુવું જોઇએ. સુતેથી ઉજાગરાની કસર મટેછે. એવી રીતનાં બગાસાં તો દરેક માણસને આવે છે. પણ ઉજાગરો નહિ છતાં બગાસાં ઘણાં દિવસનાં આવે તો અંગમાં સુસ્તિ થએલી જાણવી. ને તે રોગનું કારણ છે માટે તેને હલકો જુલાબ આપવો ને સુસ્તિ મટે એવું ચુરણ ખાવું.

ओडकारनो उपाय.

ઓડકાર ઘણી જાતના હોય તેમાં મુખ્ય બે જાતનાં છે: એકતો ખાધા પછી તરત આવે છે, તે ખાધેલું પચાવવાની નિશાની છે. બીજું અપચો એટલે ખાધેલું અન્ન ન પરચું હોય તેથી આવે છે, તે ખાટા આવે છે, માટે

તેનો ઉપાય આ ચોપડીમાં અજીરણના ઉપાયમાં કહ્યા પ્રમાણે કરેથી મટશે.

બદનો ઉપાય.

માણસની જાંઘના બન્ને કાતરાઓની ઉપર અથવા એક કાતરા ઉપર લાંબી કેળાના જેવી ગાંઠ થાયછે તેને બદ કરીને કહેછે. પણ કોઇ વેળાએ માણસને ગુંદવાથી, ફલાંગમારવાથી ખાડામાં પગ પડવાથી ઉતાવળે દોડવાથી ઘણું ચાલવાથી ભાર ઉચકવાથી અથવા બીજા એવાંજ કારણોથી ઝાંઘના કાતરામાં ગાંઠ ઘાલે છે તે ગાંઠ ઉપર સેહેજ ઓસડ ચોપડવાથી મટી જાયછે એ બહુ વધતી નથી કે વધારે દુખ આપતી નથી. તે વેળ તણાએલી જાણવી પણ જે ગરમીના રોગથી બદ થાયછે તે પ્રથમ ટાંકી (ચાંદી) થાયછે ને તેનું જોર વધેથી તની વળ ઘાલે તેનું નામ બદ અથવા પરમાનું દરદ જોરમાં હોય તેથી પણ થાય છે. અને કોઇને પરમા વગર પણ થાયછે માટે તેનું ઓસડ કરવું. જો આળસ કરે તો એ રોગ ખુશિયાની નિચે અથવા પેટમાં ઉતરે ત્યારે ઘણીજ હેરાનગતી પોચે છે. માટે તેનું ઓષડ તાકીદથી નિચે પ્રમાણે કરવું.

પ્રથમ તો જ્યારે બદ જોર કરે ત્યારે ઉતાવળેથી બે ત્રણવાર જળો મુકાવવી. જળો છુટયા પછી બેરંજીના મલમની પટી મારવી. તે મલમ બનાવવાની વિગત:-બેરંજી (રાજન) રૂ ૫)ભાર પીંળુમીણ રૂ. ૫)ભાર અળશીનું તેલ રૂ ૫)ભાર. પ્રથમ મીણને એક વાસણમાં ઘાલી દેવતા ઉપર ઉનું કરવું પછી મીણ ઓગળી જાય ત્યારે બેરજીનો બારીક ભુકો તેમાં નાખવો તે ઓગળીને એક રસ થાય ત્યારે તેમાં તેલ રેડવું ને તેને ધીમી આંચમાં રાખી થોડીવાર પછી નિચે ઉતારી બારીક લુગડાએ ગળીને એક કાચના ડબામાં રાખવો, પછી તે મલમની પટી મારવી. એ મલમ ઝેરવવા સારૂં તા० પીંગળવા સારૂં ઘણોજ ફાયદા કારકછે. બદવાળા રોગી માણસને ફરવા હરવા દેવું નહિં સુવાડી

મુકવું. એ રીતે કરયા છતાં પણ જો બદની અંદર પરૂ થવા માંડે ને માલમ પડે કે પાકશે તો અળશીના બીજનું અથવા બાજરીના લોટનું, ચણાના લોટનું, પાઊંનું કે ખમીરી રોટીનું પોટીસ દુધ તથા પાણીમાં પકાવી તેની જાડી લેપડી કરી દિવસમાં ત્રણચારવાર ઉપર બાંધ્યા કરવું. પછી પરૂં સારી પેઠે થએલું માલમ પડે ત્યારે પોતાની મેળે ફુટવાની વાટ જોવી નહિં તે પોતાની મેળે ફુટતાં ઘણા દિવસ થશે તેથી અંદર વધારે સડો લાગશે. માટે પરૂં થએલુ માલમ પડે કે તરત મહોટા નસ્તરે અથવા અસ્તરાએ ચીરાવી પરૂં વેહેતુ કરવું. પણ તેને ચીરતી વેળા કાપ લાંબો મુકવો. કારણ કે બધું પરૂં જલદીથી બાહાર નિકળી આવે, પછી એક સફેત જુના ઝીણા લુગડાની બત્તિ કરવી તે બદના કાપમાં સમાય તેવી કરીને તેની ઉપર બેરજાનો મલમ તથા ઈંડાંની જરદી એ બેઉ મળવીને તેમાં પેલો કાકડો મલમવાળો બદના છેદમાં મુકવો કે પેલો છેદ ફરી ન જાય અથવા ઝીણા જુનાં લુગડાંના દોરા ઘણાંક કહાડીને પેલા છેદમાં રહે એવું મોહોકું ચોકસ કરીને તેને પેલા મલમમાં સારી પેઠે ખરડીને રૂપાની સળીથી દબાવીને છેદમાં ઘાલવો, તે કુચો નરમ રાખવો કઠણ કરવો નહિં. દિવસમાં બે વાર તે કાકડો અથવા કુચો અને પટી બદલવી. બદલતી વેળા કાંચકીનાં પાદડાં તથા મેથી ઉકાળીને તેના પાણીથી તે સઘળો જગા ધોઈ સાફ કરીને કકડો તથા પટી મુકવી. બદને ચીરીને વેહેતી કરયા પછી પણ તેના આજુ બાજુની જગો ઘણી કઠણ હોય તો ફરીથી તે જગો ઉપર જળો મુકાવવી ને ત્યાર પછી ઉપર કહેલી લેપડી કાકડો તથા પટી મુકી તેના ઉપર બાંધ્યા કરવી. જ્યાં સુધી તે બદની ગાંઠ બધી સાફ થાય ત્યાં સુધી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરી વેહેતી રાખવી કદી બંધ કરવિ નહિ.

કોઈ વેળા બદ ફુટયા પછી અથવા ચીરયા પછી તે બદની ધારોની કોરો સડીને ઉપર માંસ નિકળી આવેછે.

ત્યારે તેની ધારોને લોઢું ધીકાવીને ડામી નાખવી. કદાપી ડામવાનું નહિં બની શકે તો બરાંડી દારૂમાં પાણી ભેળીને તેના પોતાં બાળીને મુકવાં. પછી તે સડેલું માંસ સારૂં થાય ત્યારે મીણ તા૦ તેલ એ બેઉ ઉના કરીને તેના મલમની અથવા ગામઠી કાળા મલમની પટી ઉપર મુકયા કરવી. પણ તેમાનો સઘળો રોધ ઝરીને સાફ થાય ત્યાં સુધી રૂઝ ઉપર લાવવું નહિં. કદાપી રૂઝવાનો મલમ મુકે તો પણ કોઇ રીતે રૂઝ આવે નહિં ને વધ્યા કરે અથવા માસ સડયા કરે તો પછી મોહોડું આપવું કે બદ પોતાની મેળે સાફ થઇને રૂઝે ત્યાં સુધી મોહોડું ગળતું રાખવું. ને મોહોડું વાળ્યા પછી કોવતની દવાઇ નજર પોહોચાડી આપવી.

કદાપી બદની ગાંઠ નબળી હોય ને કાંઇ વધારે જોર નહિં હોય ને ધારવામાં આવે કે બેસાડવાથી દુઃખ નહિ થાય તો તેને બેસાડવા સારૂં બેદાની સફેતી કપડાં ઉપર ચોપડીને તેની પટી મુકવી કે તેથી પણ બદ પીંગળી જશે. એ મલમ પીગળાવવામાં ઘણોજ ફાયદા કારકછે. પાકુ, દુબલ કે બદ થવા માટે કે તુરત એ મલમની પટી મુકવાથી બેશી જશે.

બીજો ઉપાય મોતીની છીપને બાળીને રાખ કરવી પછી તે રાખ બરાબર ટંકણખાર ફુલાવીને રાખમાં નાખવો પછી એ બંનેને તેલમાં નાખી ગરમ કરવું પછી તેમાં થોડુંએક સફેત કાચું મીણ, બત્તિનું મીણ નાંખવું ને ગરમ કરવું એટલે મલમ થશે પછી તેની પટી મારવી કે તરત બેશી જશે.

એક અંગ્રેજી વૈદ્ય.

સંવત ૧૬૫૬ની સાલ સુધી ઇંગ્રેજ લોકો હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા નહોતા પણ સંવત ૧૬૫૯માં ઇંગ્લાંડની રાણી ઇલીઝાબેથના વખતમાં મી૦ લેડ નામના એક ઇંગ્રેજને રાણીએ બાદશાહી ફરમાન આપી શ્રી હિંદુસ્તાનના બાદશાહ જલાલુદીન મહમદ અકબરશાહ ઉપર

આગરે મોકલ્યો એટલે બાદશાહ પાશેથી હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવાની રજા લીધી તે વખતથી ઇંગ્રેજ લોકોનો પગ આ દેશમાં થયો ને ઇંગ્રેજની કંપની હિંદુસ્તાનમાં વેપાર ચલાવવાને વાસ્તે ઇગ્લાંડની રાણી સાથે ઇજારો કરી મુકરર થઇને સુરતમાં કોઠી કરી.

પોર્તુગીજ લોકો ઇંગ્રેજો કરતાં ૧૦૯ વરષ આગાઉ આ દેશમાં પેઠેલા હતા, તેથી ઇંગ્રેજો કરતાં તેમનું બહુ ફાવતુ હતું. પણ સંવત ૧૬૮૩માં શાહા જહાન બાદશાહ ગાદીએ બેઠો ત્યાર પછી આઠમે વરસે તેની છોકરીને સખત રોગ થયો. તે સુરતની ઇંગરેજી કોઠીવાળા ડાકતર બાટને મટાડયો તેથી તેના ઉપર ખુશી થઇને બાદશાહે ઘણુંક ઇનામ હિંદુસ્તાનમાં તથા ગમે તે દેશ એક દમડી પણ જકાત આપ્યા વગર વેપાર કરવાની પરવાનગી આપી. ત્યાર પછી બંગાલાના નવાબની છોકરીને પણ ડાકટર બાટને દવાથી સારી કરી તેથી નવાબે ઇનામ આપી હુંગલી બંદરમાં કોઠી કરવા દીધા તથા બીજી ઘણી રીતે ઇંગ્રેજોને મદદ કરવાને નવાબે કબુલાત આપી તેથી ડાકટર બાટન બહુજ ખુશી થયો કેમકે એને જે જોઇતું હતું તે કામ શિધ્ધ થયું પછી સંવત ૧૭૫૬ ની સાલમાં હુંગલીના કોઠીદાર મીસ્તર જોબ ચાનકે ઓરંગજેબ બાદશાહના વખતમાં કલકતુ, સુતાનતી ને ગોવિંદપુર નામનાં ત્રણ ગામડાં બાદશાહના હુકમથી તાબે લેઇ તેમાં ઇનસાફ વિગરે ચુકાવવા લાગ્યા ને તેને કીલ્લા કોટ બાંધી એક શેહેર વસાવી દીધું તે આગાઉ ઉપર લખેલા ત્રણ ગામડાની થઇને રૂ ૧૨૦૦) ની ઉપજ વરસ દાહાડે ઉપજતી હતી. ત્યાર પછે બીજા મુલકો લેવા માંડયા. તેની પેહેલાં ઇંગ્રેજી રાજ્યને તાબે હિંદુસ્તાનમાં એક તસુ પણ જગ્યા નહોતી, તેજ કલકતુ ગામડું આજ લાખો રૂપીઆની ઉપજનું અને ઇંદ્રપુરી જેવું રાજધાનીનું શેહેર બની રહ્યું છે. એ સરવે પ્રાક્રમ ડાકતર બાટનનું છે માટે એવા નામાંકિત પુરૂષને ધન્ય છે કે જેણે પોતાના

ડાકતર પણાના ગુણે આખા દેશને લાભ કરયો.

એ ઉપરથી એવું સમજવું કે ઇંગ્રેજી વૈદોથી પણ આવા મોહોટા ફાયદા રાજ્યને થયા છે ને તેના ઓષડોથી પણ અત્યંત ફાયદો આપણા દેશને થાય છે, માટે અંગ્રેજી ડાકતરની દવા લેતાં અચકાવું નહિ, તેમજ આ ચોપડીમાં લખેલી દવા કરેથી પણ સારો ફાયદો થશે.

વીસફોટક તથા મસા ટાંકીનો ઉપાય.

જેને પ્રથમ ચાંદી તથા પરમીયો થયો હોય ને તે ધણીને ઓસડ કરવામાં કસર રહી હોય તેણે રોગની અસર રહી જાય તેથી લોહીનો ઘણો બિગાડ થાય છે તેથી આખા શરીરે વિસ્ફોટક નિકળી આવે છે. તેનો ઉપાય નિચે લખ્યા પ્રમાણેઃ- રસકપુર તોલા ૪ લેવો ને તેને પોહોર ૮ સુધી ખલ કરવો. પછી ગાયનું ઘી શેર ના લેવું ને તેને ૧૦૮) પાણીએ ધોઇને તેમાં પેલો ખલ કરેલો રસકપુર નાંખી મીલાવીને તમામ શરીર ઉપર ચોપડવાથી એ રોગ મટી સારૂં થશે પણ એ ઓસડ શરીરે ચોપડયા પછી દીન સાત સુધી નાહાવું નહી તથા પાણી અડકવા દેવું નહી.

બીજો ઉપાય—મનશીલ રૂ ૨) ભાર ખલ કરીને તેમાં માખણ મેળવીને શરીર ઉપર ચોપડે તો શરીરનો રોગ સાફ થાય છે. એ રોગવાળાને ખાવાની દવા આ ચોપડીમાં ખુજલીના ઉપાયમાં મજીઠનું ચુરણ લખેલું છે તે ઉના પાણી સાથે આપવું પણ એ રોગવાળાએ તેલ મરચું હિંગ આમલી કાચી કેરી કેરીનું અથાણું વગેરે જે અવગુણ કરનારી ગરમ ચીજો છે તે ખાવી નહી તેથી વેહેલો ગુણ થશે.

અજીરણ (બદહજમી) નો ઉપાય.

કોઇ માણસનો જઠરાગ્ની મંદ પડે છે એટલે તેને

ખાધેલું પચતું નથી, એ રોગ ઘણાં કારણોથી થાય છે ને તે ઘણા પ્રકારના હોય છે તેમાં એકતો ખાધા પછી પેટ ફુલે ને માંથુ દુએ. બીજું જમે તે પછી છાતી ઉપર ખાટું લાગે તેથી ખાટા ઓટકાર આવે ને પેટ ચઢે પેટમાં ચારે બાજુએ દુએ ને ગરગડાટ થાય, ખરાબ વાસ રહે એ ચિન્હો અજીરણ વિકારનાં છે. માટે એ રોગવાળાને રાત્રી દિવશ કાંઈ ચેન પડે નહી માટે તેને પ્રથમ હલકો જુલાબ આપવો તેની વીગત.

રેવંચીનો શીરો માસા ૪ તજનો ભુકો માસા ૪ શી કોતરી એળિયો માસા ૪ વીલાયતી સાબુ માસા ૪ એ સરવે ચીજને ખુબ બારીક ખાંડીને બારીક વસ્ત્રે ચાળોને તેની ૬૦) ગોળીયો સરખે વજને બનાવવી. તેમાંથી ગોળીયો ૨) થી તે સાત સુધી દરરોજ રાતે સુતી વેળાએ ઉંના પાણી સાથે ગળવી. કદાપી એટલાથી સાફ ઝાડો નહિ આવે તો વધારે ગળવી, તેથી ઝાડો સાફ આવી સારૂં થશે. કદાપિ એટલી ગોળિયો આપતાં ઝાડો સાફ ન આવે તો વધારે ગોળિયો આપવી, તેથી કસર નિકળિને સારૂં થશે.

જેને જમ્યા પછી છાતી ઉપર ખાટું લાગતું હોય તેને રેવંચિની ખટાઇનો ભુકો માસા ૮, ઇંદ્રવયણાની જડનો ભુકો તોલો ૧, સુંઠનો ભૂકો માસા ૮, એ સરવેને ઝીણું ખાંડી ચાળીને ચુરણ કરી રાખવું, તે જ્યારે છાતી ઉપર ખાટું લાગે ત્યારે તેમાંથી તોલા ૧) ને આશરે ટાહાડા પાણીમાં ફકાવે તો તેથી શાંતિ થાય.

ઘણું અથવા ભારે ખાણું ખાધાથી અરજીરણ થયું હોય અથવા ઉજાગરો કરવાથી કે ખાઇને તરત સુતાથી અજીરણ થયું હોય તો ખાટા ઓટકાર આવે. પેટ ફુલે, પેટમાં દુએ, ઝાડો થાય, ઓકારી આવે, એનો ઉપાય એ કે જે ખાધા પછી ચાર કલાકની અંદર એવું બન્યું હોય તો ઊલટીનું ઓસડ આપીને ખાધેલું ઓકાવી કાહાડવું.

ને કદાપી ચાર કલાક પછી એવું થયું હોય ને ઝાડો કબજ હોય તો કાચું ચોંખુ દિવેલ તો. ૨ાા લઇ તે ગમે આદાનો રસ તોલો ૦ાા નાખીને એક રસ કરી પાઇદેવું તેથી ઝાડો સાફ આવશે, એટલે પેટ હલકું પડે તે પછી શરીરમાં કૌવત આવવાનું ઓસડ બીજે દહાડે આપવું.

એલચી દાણા સાત, સુંઠ, સફેત મરી, કોસમ, પીંપળી મુળના ગંઠોડા, ઝીણી પીંપર એ સરવે વસાણાં એકએક માસો લઇને તેને ઝીણાં કરી તેમાં મધ નાંખી ચટાડવું. કદાપી ઝાડો સાફ ન આવ્યો હોય તો તેમાં સંચળ માસો ૧) નાખવો એટલે પેટ સાફ આવશે.

पाचन शक्तिनुं चुरण.

લવિંગ, એળચી, જાયફળ, બોર, વછનાગ, અફીણ એ સરવે ખુબ બારીક વાટીને તેનું ચુરણ બનાવી તેમાંથી એક એક માસો દરરોજ સવારે નયણે કોઠે ઉના પાણી સાથે ફાકે તો તેથી અજીરણ, અતિસાર, ઉલટી અને શુળ એટલા રોગને મટાડે એવું ગુણદાયક છે.

शीयाळामां खावानो सालमपाक.

સાલમપાકમાં નાંખવાના વસાણાં નિચે મુજબઃ—

૧ સાલમ શેર.	૦॥	૭ મરિ તોલો.	૧
૨ ખારેક શેર.	૦॥	૮ પીંપર તોલો	૧
૩ સાકર શેર.	૬	૯ પીંપરીમુળના ગંઠોડા તો.	૧
૪ ગાયનું ઘી શેર	૦।	૧૦ ધોળી મુશળી તો.	૧
૫ દુધ શેર.	૧૦	૧૧ કાળી મુશળી તો.	૧
કાષ્ટાદિક મસાલો.		૧૨ બળબીજ તો.	૧
૧ સતાવરિ તોલો	૧	૧૩ સમુદ્રસોશનાં બી તો.	૧
૨ ચવક તોલો.	૧	૧૪ ચોપચીની તો.	૨
૩ ચિત્રાછાલ તોલો.	૧	૧૫ અકલકરો તો.	૧
૪ ગોખરૂ માળવી મોટા તો.	૨	૧૬ ધોળાં મરી તો.	૧
૫ ગુંદર બાવળિયો તોલા.	૨	કલક એટલે તેજાનાનો મસાલો	
૬ સુંઠ તોલો.	૧	૧ કેસર તોલા.	૨।

૨ જાયફલ તોલા.	૨	ધાતુની ભસ્મો(માત્રાનો મસાલો.	
૩ જાવંત્રી તોલા	૨।	૧ લોહ ભસ્મ તોલો	૧
૪ એળચિ તોલા	૨	૨ બંગ ભસ્મ તોલો	૧
૫ લવંગ તોલો	૧।।	૩ અબરક ભસમ વાલ.	૮
૬ તજ તોલા.	૨	૪ રૂપાની ભસમ વાલ	૪
૭ તમાલ પત્ર તોલા	૨	૫ સોવર્ણમાક્ષિ ભસ્મ વાલ	૮
૮ બરાસ વાલ	૪	૬ હિંગળોક ભસ્મ વાલ.	૧૨
૯ કસ્તુરી વાલ.	૨	૭ ગળો સત્વ તોલો	૧
૧૦ વંશ લોચન તો.	૨	જુમલે જણસ ૩૯)	છે.
૧૧ અમર ગદિયાણો	૧		

એ રીતે સરવે જણસો લાવીને તેને જુદી જુદી બાંડવી તેની વિગત:—પ્રથમ કાષ્ટાદિક મસાલો બારિક બાંડીને બારિક હવાલે ચાળવો ને તેને જુદો રાખવો; પછિ કલકનો મશાલો બારિક બાંડી હવાલે ચાળિને જુદો રાખવો; પછે ભસ્મોની માત્રાઓ એકઠી કરીને બારિક પરતીને જુદી રાખવી. પછી ઊપર લખેલી સાલમ તથા ખારેકો એ બે રકમોને જુદી જુદી બાંડી બારિક હવાલે ચાળિ પછિ એકઠી કરી રાખવી; પછી દુધ શેર ૧૦ ને કઢાઇમાં નાંખી ચુલે ચડાવીને નિચે દેવતાની આંચ કરી ઉકળે એટલે સાલમ તથા ખારેકનો ભૂકો દુધમાં નાંખવો પછી તેનો માવો થવા આવે એટલે તે કાષ્ટાદિક મસાલો તેમાં નાંખવો પછી જરા કઠણ થાય એટલે તે ભસ્મોની માતરાઓ તેમાં નાંખવી; ને ગાયનું ઘી શેર ૦। નાંખીને તે માવાને શેકી દાણો પાડવો; તે સારો ઝીણો દાણો પડે એટલે ટાહાડો કરીને ઉપર લખેલી સાકર શેર ૬ ની પાંચ તારી ચાસણી બનાવીને તે માવો તેમાં નાંખવો. પછિ તે કલકનો મસાલો તથા બદામ શેરગની મીજ તેમાં નાંખવીને એક લોઢાનો ખુમચો અથવાં ત્રાંબા પિતળનું કલઇ દીધેલું વાંસણ હોય તો તેમાં નાંખીને સરખું પાથરીને દાબીને તેનાં બરફીના જેવાં ચોસલાં છરિએ કરીને પાડવાં. પછે તે ઠરે એટલે કાહાડીને એક કાચના વાસણમાં અથવા કલઇવાળા ડબામાં ભરિ મુકવો; પછે તે શિયાળાની ઋતુમાં

જ્યારે ખુબ ટાહાડ પડે ત્યારે એ પાક દરરોજ સવારના પોહોરમાં તોલા ૫ ને આશરે ખાઈને ઉપર દુધ શેર ૦ા અથવા જેટલું જેને પચે તે પ્રમાણે પિવું; એ રીતે ક રેયાથી ખાનારના શરીરને ઘણો ગુણ થશે; શરીર પુસ્ટ થ ઈને ધાતુનો સુધારો અને વધારો થશે કેમકે બીજા ઘણા પાકો કરતાં સાલમપાક શરેષ્ટ છે; માટે એ પાક ખાઈને જેને પોતાની તબીયત સુધારવી હોય તેણે પાક ખાય તેટલા દહાડા તેલ, મરચુ, હિંગ આંબલી અને બીજી અ વગુણ કરનારી ચિજો બિલકુલ ખાવી નહી તેથી વધારે ફાયદો થશે.

શિયાળામાં ખાવા સારૂં ઘણા લોકો મેથી, અડદીયાના લાડુ, સુંદરપાક અને ખારેકનો આથો વિગરે બનાવી ખા ય છે તેની રીત ઘણા લોકો જાણે છે, માટે તે આ ચો પડીમાં લખી નથી.

મલમ બનાવવાની રીત.

બદ, પાઠું, ગડગુમડ, સડો, જખમ, છાગલો અને એવાંજ શરીર ઉપરનાં બીજાં દરદોને પકવીને ઝેરવી કા હાડવાને માટે આ ઉત્તમ પ્રકારનો મલમ બનાવવાની રીત.

એ મલમ ઝેરવી કાહાડવા લુગડાના કકડાને ચોપડી ને હરેક જખમમાં ઝેરવવાને મુકવાના કામમાં આવે છે. તથા નઠારો મવાદ એંચી લાવવાને તથા પકવવાને ઘણો સારો છે, માટે તે બનાવવાની રીત નિચે લખ્યા પ્રમાણે છે.

પીળી બેરજી જેને રાજન કરીને કહે છે તે શેર ૧) તથા પીળું કાચું મીણ શેર ૧) તથા તલનું તેલ શેર ૧) એ ત્રણ વાનામાંથી પેહેલું મીણ એક વાસણમાં નાંખી ચુલે મુકવું ને તે ઓગળે એટલે તરત બેરજીનો ભુકો નાંખી હ લાવ્યા કરવું, પછી તે એકરસ થઇ જાય ત્યારે તેમાં તેલ નાંખી હલાવવું તે હલાવતાં એકરસ થાય ત્યારે તરત નિ ચે ઉતારી પાતળા લુગડાએ ગળી નાંખવું, કદાપી મલમ

કઠણ કરવો હોય તો તેલ થોડું નાંખવું પછી પાકું અ- થવા બદ થવા માંડે એટલામાં એ મલમની પટી મારે તો આજારને પીંગળાવી બેસાડીદે. એ મલમનું નામ અંગ્રેજીમાં "બીજલાંકનનાઈન્ટ કરીને કહે છે" એ મલમ ઇંગ્રેજી છે.

બીજો મલમ—શરીર ઉપર જખમ, ચાંદી તથા છા ગળોતથા સડો અને ગડગુમડ એ સરવેને રૂઝાવીને અંગુર લાવવાના કામમાં આવે છે માટે તે બનાવવાની રીત.

મીણ સફેત શેર ૦॥ તથા તલનું તેલ શેર ૧) એ બેને ધીમી આંચે ઊનું કરી હલાવી એક રસ થાય ત્યારે ઉતારીને ઝીણે લુગડે ગાળીને એક વાસણમાં ભરી મુકવું. એ મલમને કઠણ કરવો હોય તો તેલ થોડું નાંખવું, એ મલમનું નામ અંગ્રેજીમાં સાદો મલમ મીણ તેલનો કહેછે એ મલમ પણ અંગરેજી છે.

ત્રીજો મલમ બનાવવાની રીત-મોરથુથુ તોલા ૨) સફે ત મીણ તોલો ૦॥પારો તોલો૦ બોદારશિંગ તોલો૦॥ સ ફેત કાથો તોલો ૦॥ સંગે જરાહત તોલો ૦॥ એ સરવેને ખાંડી બારીક કરીને કાંસાની થાળીમાં નાંખી તેમાં ગાય નું ઘી નાંખીને લીંબડાના શોટથએ ઘુંટીને મલમ કરવો. પ છી તેની પટી કરીને જખમ ઊપર મુકીએ તો હરેક જા તનો ગમે તેવો કઠણ જખમ હશે તો તેને પણ રૂઝાવી શાફ કરશે.

ખરજવાનો મલમ—હિરાદખણ શેર ૦ા મીણ શેર ૦ા રસકપુર તોલા ૨) ઘી શેર ૦ા એ સરવેમાંથી પેહેલું મીણને વાસણમાં નાખીને ચુલે મુકવું. પછે તે પીંગળે એટલે ઘી નાખવું ને પછી બીજી ચીજો વાટીને નાખવી ને તેને હલાવી એક રસ થાય એટલે નિચે ઉતારીને એક વાસણમાં ભરી મુકવો, પછી તેને ઉપર લખેલા દરદ ઉપર ચોપડ્યાથી દરદ મટી જશે.

———

पक्षघात (लखवो) अथवा अर्धांग वायुनो उपाय.

જેને લોકો પક્ષઘાત કરીને કહેછે. કેટલાએક કંપવાયું તથા લકવો કહેછે. અરધાંગ એટલે જે અરધા અંગને નુકશાન પહોચેછે એ રોગની પરિક્ષા એછે જે એક તરફનો હાથ અથવા હાથને પગ બંને રહિ જાય અથવા અરધુ અંગ રહી જાય અથવા લુલુ થઇ જાય તથા કોઇનું મોહોડું બંધ થઇ જાયછે તેથી બોલાતું નથી ને કોઇનું એકલું ડાચું કરી જાયછે. એકલું ડાચું કરવાના રોગને લકવો કરીને કહેછે. એ લકવો તથા અરધ અંગનો રોગ બે પ્રકારથી થાયછે એક તો હવામાં ખુલુ સુવાથી અથવા બેઠાથી અને નઠારો વાયુ શરીરને લાગવાથી એકાએક એ રોગ પેદા થાયછે. એ રોગવાળાની નાડી ઘણી નબળી ચાલે નહિ ને ઝાડો કબજ રહે એ ખરાબ હવા લાગ્યાથી ઉત્પંન થએલા અરધાંગના રોગને ઓસડ કરવાથી સારૂં થાયછે.

બીજી જાતનો અરધ અંગરોગ:—અંગરોગથી, મગજમાંથી તથા રસવિકારના ઉપદ્રવથી થાય છે. તેથી પરિક્ષા એ જે તે રોગવાળાની નાડી ઘણી નબળી ચાલે. તથા મગજમાં ગભરાટ થાય. તેથી જાણવું જે એ રોગ અંગરોગથી મગજમાં ઉઠેલોછે. ને એને ઓષડ તથા ઉપાય લાગુ પડતો નથી. હવે એ બંને જાતના રોગના ઉપાય એકજ રીતનાછે.

એ રોગવાળાને નિચે કહેલી રેવંચાના શિરાની મેલવણીની ગોળીચો આપવી. તેથી ઝાડો કબજ હશે તે ચાલશે તો તેથી ફાયદો થશે.

રેવંચાનો શિરો માસા ૪), શિકોતરીચો એળિચો માસા ૪), તજનો ભુકો માસા ૪), વિલાયતિ સાબુ માસા ૮) એ ચારેને ખાંડી કપડ છાંણ કરી તેમાંથી સાઠ ગોળીચો વાળવી પછિ તેમાંથી રોજથી તે ૭ સુધી દરરોજ રાતરે સુતી વેળા ગળાવવી. કદાપી એટલાથી ઝાડો સાફ નહિ આવે તો વધારે ગળાવવી.

બીજું નિચે કહેલી રોઇબાબની ગોળીચો પણ એ ઉપર આપે તો ગુણ કરેછે.

રેઉબાબ માસા ૮) શિંકોતરી અળિયો માસા ૬) હિરાબોર માસા ૮) ઇસેન્સ આવ પેપરમીન્ટ ટીપાં ૩૦) એ ત્રણ જણસને બારિક વાટી વસ્ત્રગાળ કરીને તેના ભુકામાં પેપરમીન્ટના ટીપાં મુકીને ફરી વાટીને તેમાં ગોળિ વળાય તે સુમારે થોડુંક પાણી નાંખી ખલમાં વાટીને તેની વટાણા જેવડી ગોળીયો વાળવી. પછિ તેમાંથી સવાર સાંજ બે વખતે બે માસાને આશરે ગોળિયો ગળાવવી તથી એ રોગની શાંતિ થશે અને એ રોગ વાળાને નિચે કહ્યા મુજબ ઓસડ શરીર ઉપર ચોપડતાં રહેવું.

છાલાં કહાડેલી રાઈ તોલા ૨॥ ટરપેનટાઈનતેલ ૨॥ ભાર અથવા નખ તેલ હોય તો પણ સારૂં, તલનું તેલ ૨૧૦) ભાર એ ત્રણેને મળવીને જે હાથપગ રહિ ગયો હોય તેની ઉપર એક દિવસમાં બે ત્રણવાર જોરથી મસળવું. તેથી ફાયદો થશે.

गफलत (फरांमोसी)नो उपाय.

ફરાંમોશી માથાના મગજમાં વાથી પેદા થાય છે તથી ગફલત ઘણી થાયછે. ગયા દહાડાની વાત યાદ ન રહે માટે યાદદાસ્ત લાવવાનો ઇલાજ વૈદ્યોએ લખ્યોછે તેની વિગત:-

મોથ પૈસા ૩॥ ભાર, છડ પૈસા ૩॥ ભાર, સુંઠ પૈસા ૩॥ ભાર, એર પૈસા ૧૦) ભાર, મધ શેર ૫) ચોખ્ખુ લાવીને ઉપર કહેલા સરવે વસાણાને બારિક કરી મધમાં નાંખીને એક લખોટેલા વાસણમાં ઘાલીને દિવસ ૪૦) સુધી જવની કોઠીમાં રાખવું. કદાપી ઘરમાં જવની કોઠી ન હોય તો ઘોડાની લાદ જે ઠેકાણે પડતી હોય તેની નિચે ખાડો ખોદી વાસણને ડાટી ઉપર લીદ રાખવી. વાસણના મોં ઉપર માટીનું કોડીયું રાખી મોં બાંધીને રાખવું પછિ ચાળિશ દહાડે બહાર કાઢીને ઉપર કહેલા રોગીને તેમાંથી દરરોજ સવારે માસા ૪) ખવરાવે તો તથી ઉપર લખેલો રોગ મટે જે પ્રમાણે માણસના શરીરમાં કઉવત હોય તે પ્રમાણે ઓષડ આપવું તેથી ગફલત મટીને યાદ દાસ્ત સારી રહેશે.

दाझेलानो उपाय.

કોઈ માણસ દેવતાથી, ઉના પાણીથી, ઘીથી, તેલથી અથવા બીજી હરેક ઉની વસ્તુ શરીર ઉપર પડયાથી દાઝે અથવા બળે તો તેજ વેળા તેજ માણસને હરેક જાતનો સરકો, છાશ કે દહિ હોય તે દાઝેલી જગા ઉપર ચોપડવું. અથવા તેમાં લુગડું ભીનું કરીને તે દાઝેલી જગા ઉપર મુકયા કરવું. અથવા લખવાની શાહિ કે ખડી ચોપડવી તેથી આરામ થશે. અથવા કાગજી વિલાયતિ સાંડોલ (એરંડલ) તેલ પોંછાથી ફોલ્લા ફુટી ગયા પછિ અથવા કાતરી કહાડયા પછિ ચોપડે તો ઠંડક વળે ને રૂઝ વેહેલી આવે.

કદાપી ચામડી ઘણીજ બળેલી હોય ને અંદરથી માંસ ખરાબ થઈને દરદ કરતું હોય, તો નિચે કહેલા ચુનાનો મલમ બનાવીને ચોપડવો. કળિ ચુનો ગમે તટલો લઈને તેને થોડીવાર પાણીમાં પલાળવો. પછી તે ઉપરનું નિતરૂં પાણી કહાડી નાંખી વળિ ફરિથી બીજું પાણી રેડી પલાળવો એ રીતે સાતવાર તે ચુનાનું પાણી બદલવું. પછિ ધોએલો ચુનો કહાડી લઈને સુકવવો. પછિ તેને લુગડે ચાળવો. પછિ તે ચુનામાંથી થોડો ચુનો લઈ મીઠા તલના તેલમાં અથવા અળશીના તેલમાં કે ગાયના ઘીમાં મેળવી મલમ જેવો કરિને તે મલમ દઝેલી જગ્યા ઉપર કુકડાના પિછાથી ચોપડવો. અથવા જુનાં રૂનાં પોલિયાં કરિને ઉપર મલમ ચોપડી દાઝેલી જગ્યા ઉપર પોળીયાં મુકવાં. દાઝેલી જગામાં પરૂ થાય તો દરરોજ ઉના પાણીએ ધોઈ સાફ કરી ઝીણાં લુગડાં વતે પાણી હોય તે ઊચકી લેવું; પછી તે ઉપર મલમ ચોપડવો. અથવા સારી ઊંચી જાતની થોડી ગળી બારીક વાટીને એ ચુનાના મલમમાં મેળવીને ચોપડે તો વધારે ગુણ છે. કેટલાએક વઇદો વગર ધોએલો ચુનો એ મલમમાં વાપરવાને ફરમાવી ગયા છે.

જે વેળા દાઝે તે વેળા ગળી કે ખડી પાણીમાં વાટીને દાઝેલી જગા ઉપર ચોપડે તો આરામ થાય છે ને ફોલા ઉઠતા નથી માટે આ ઉપર કહેલાં ઓસડ ગુણદાયક છે.

બીજું—કળીચુનો ૩.૬ ભાર લેઈને તેમાં ટાહાડું પાણી સવા બાટલીને આશરે રેડીને બે કલાક સુધી ભીજવી રાખ્યે પછી તે ઉપરનું નીતરચું પાણી ગાળી લેઇને તેમાં અળશીનું તેલ અથવા તે નહી મળે તો લાચારીએ મીઠું તેલ ૩.૬ ભાર લેઈને પેલા ચુનાના પાણીમાં મેળવી સારી પેઠે હલાવીને ઉપર ચોપડતા રહેવું. વળી ત્રીજો ઉપાય. વાંસની લાકડી બાળીને તેની રાખ કંતાનના તેલમાં મેળવીને ચોપડે તો આગ જેવું બળતું હોય ત્યાં ટાઢક વળે અથવા એકલું કંતાનનું તેલ ચોપડે તો તે પણ ગુણ કરેછે.

उंघमां पेशाब थतो होय तेनो उपाय.

ઉંઘમાં પેશાબ થતો હોય તેનો ઉપાય એછે જે ટાહાડની મોસમમાં પેશાબ થઈ જતો હોય તો હંસબંધ ઘી તથા ખાંડ એ ભેગાં કરી ખાયતો આરામ થાય. ટાહાડની મોસમ પુરી થાય ત્યાં સુધી એ ઓસડ ખાવું પણ ગરમીના દહાડામાં એમ થતું હોય તો ધાણા પઈસા ૧ ભાર ખાંડ પઈસા૪ ભાર ધાણાને ખાંડી ભુકો કરી ખાંડ સાથે ફાકેતો આરામ થાય.

पेशाबमां तनख तथा जळननो उपाय.

પેશાબમાં તનખનો રોગ વાથી થયો હોય તો ડુંટીની નીચે તથા ઇંદ્રીને મોહોડે દરદ ઘણું કરે તેનો ઉપાય એ જે એલચી પઈસા ૧ ભાર અરકુસો પઈસા ૧ ભાર પાષાણ ભેદ પૈસા૧ ભારે સફેત એરંડાની જડ પઈસા ૧ ભાર સલાજીત પઈસા ૧ ભાર આમલસારો ગંધક પૈસા ૧ ભાર જવખાર પસા ૧ ભાર એ સરવે જણસો વાટી બારીક કરી ચાળીને દરરોજ સવારે પૈસા ૧ ભાર ફાકી મારી ટાહાડા પાણીમાં ઉતારે તો પેશાબે બળતરા મટી જશે.

એ રોગ ગરમીથી થયો હોય તો તેની નીશાન એ છે કે પેશાબની વખતે આતળ બળે (આતળ એટલે ઇંદ્રી) પેશાબ ગરમ લાલ હોય તો મોહોડું અંદરથી સુકાય પાણીની તરસ ઘણી લાગે તેનો ઉપાય એ છે જે હરડે મોટી ગંધક તથા પાષાણભેદ, સલાજીત કાકડીનાં બીજ એમાંથી હરેક

જણશ માસો ૧ ભાર લેવી પછી પાણી શેર ૪માં ઉકાળીને તેનું પાણી શેર ૧ રહે ત્યારે લુગડે ગાળીને તેમાં મધ પૈસા ૧ ભાર મેળવીને હફતા ત્રણ શુધી પિએ ને તે ઉપર તેલ, મરચુ, હીંગ, આંબલી, ઘણી ભારે છે માટે તે પણ ન ખાવાં એ પ્રમાણે કચરી પાળીને એ સડ કરવાથી આરામ થાય.

જો એ રોગ બલગમથી હોય તો ઈંદ્રીમાં દરદ તથા સોજો હોય ને પેશાબ અટકતો નીકળે માટે તેનો ઉપાય એલચી, આરકુસો, પાખાણભેદ, સફેદ એયંડાની જડ, ચોનીકબાબા ને ગોખરૂ એ સરવે ચીજ માસા ૩ ભાર લેઇને તેને પાણી શેર ૪માં ઉકાળીને શેર ૧ પાણી રહે ત્યારે તેને લુગડે ગળીને તેમાં સાકર તથા શીલાજીત નાંખીને હફતા ૪ શુધી પીએ તો આરામ થાય. જો એ દરદ બલગમથી, ગરમીથી, વાયા કે સનેપાતથી થયું હોય તો તે ટાહાડની મોસમમાં જોર થાય તેથી ઈંદ્રોના માથા આગળ એવું દરદ થાય કે જાણે ઈંદ્રોમાં ભેખ (ખીલી) ઠોકી હોય તેમ થાય ને સફરામાં પણ દુખે માટે એ રોગ કાયામાં ભેદાઇને જુનો થયો પછી જયો મુશકેલ છે માટે થતાંજ ઉપાય કરવા.

सापना झेरनो उपाय.

સાપ ઘણી જાતના છે તેમાં કેટલાએક એવા તો જેહેરીછે કે માણસને ડસે કે સવા ઘડીમાં જેહેર ફરી વળેછે માટે તેનો તથા બીજા હરેક જેહેરી જનાવર ડંસનો ઉપાયની પ્ર.

૧ જે વેળા ડંસ કરે તેજ વેળા ડંસથી એક આંગળ ઉપર દોરી અથવા પાટી અથવા પાટાએ ખુબ મજબુત તાણીને બાંધવું કે જેથી જેહેર માંસમાં ન જાય ને અંગમાં ચઢી સકે નહીં અથવા બળતું લાકડું લેઇને ડંસેલી જગાને સારીપેઠે બાળી નાંખવી અથવા તે જગાનું માંસ કાપી કહાડવું તથા તે જગોને વહેતી કરવી કે તેથી જેહેર નીકળી જશે અથવા તે ન બને તો તુરત બીજા માણસ પાસે તે ડંસેલી જગાને ખુબ ચુસાવવી, ચુસતાં મોંમાં પાણી ભરાય કે તુરત થુંકી નાંખવું. એ પ્રમાણે અરધા કલાક સુધી ચુ

સાચુસીને થુંકી નાંખવું, એક ચુસતાં થાકે તો બીજા પાસે ચુસાવવું પણ ચુસનારાએ ઘણી ખબરદારી રાખી ચુસવું કે પોતાના ગળામાં થુંક જરા પણ ઉતરે નહી. ચુસનાર તરતનો જમેલો હોય તો ઘણોજ ફાયદો છે અને ચુસનારને સરકો અથવા ઘીના કોગળા કરાવતા રહેવુ. આ ઉપાય જો તુરત બની શકે તો ઘણો ફાયદા ભરેલો છે તેમ કરેથી ઝેહેર ની કળી જશે. ચુસનારના મોંમાં ચાંદી અથવા ગરમીના ફોલ્લા થયા હોય તો તેણે ચુસવું નહીં બીજા પાસે ચુસાવવું.કેમકે ગરમીવાળાને નુકશાનકારકછે માટે સાફ મોંહોડ વાળાએજ ચુસવું.

બીજો ઉપાય—જો રૂમડી હાજર હોય તો તેજ વેળા ડંખ ઉપર ખાલી રૂમડી મુકાવવી કે ઝેહેર બહાર ખેંચાઇ આવે તો તેથી પણ ફાયદો છે અને કરડેલા શખસને તરત ઊલટીનું ઓસડ ને પછી હલકો જુલાબ આપવો ગજુ ખમી સકે તો ભારે જુલાબ નીચે મુજબ આપવો. સાબરશીંગાનો ભુકો તોલા ૩ ને પાણીમાં ખુબ ઉકાળીને પાણી પાવું અથવા તેમ ન બને તો સાબરશીંગાને પાણીમાં ઘશીને તેને ગરમ કરીને પાણી પાવું અથવા બીજોરાનાં બી રૂ ૧ ભાર લેઇને ઝીણરાં કરી બળબળતા ભીંજવી પછી ટહાડું પડે એટલે તેને ચોળીને એ પાણી પાવું. પાતાવેળા પાણી લુગડે ગળીને પાવું. બીજોરાનાં બી તમામ ઝેહેર ઉપર કે જે હેરી જનાવરના ડંસથી ચડેલા ઝેહેર ઉપર ઘણા ગુણદાયકછે.

ત્રીજો ઉપાય—લસણને છુંદી ગાયના ઘીમાં મેળવીને ડંસ ઉપર બાંધવું અથવા આમળસારો ગંધક નાહાના બાળકના મુતરમાં મેળવી ડંખ ઉપર ચોપડવો કે તેથી ઝેહેર ઉતરી જશે.

વજ, આકડાની જડ તથા સિંધવ એ ત્રણ જણસો બરાબર વજને લેઇને વાશી પાણીમા ઘશીને પાય તો સારૂં થાય પણ તે ઊપર ગાયનું દુધ ઘણું પાય તો ઠીક છે અથવા મરી પૈસા ૫ ભારને ખાંડી ઝીણાં કરી ગાયના ઘી શેર ૧ માં નાંખી પાવું એ બેઊ ઉપાયથી ઘણું ઉતાવળુ ઝેહેર ઉતરે છે.

૫ કાળો વછનાગ માસો ૧ ઘસીને સરપ કરડે ને તરત ગળામાં રેડે તો વછનાગના ઝહેરે કરીને સાપનું ઝહેર ઉતરે છે, પણ તરત કરે તોજ ગુણ દાયક છે.

लुखरज (खुजली) नो उपाय.

લુખરજ (લુખસ) બે જાતની થાય છે. તેમાં એક લુખી એટલે શરીર ઉપર ફોલા થયા વગર ખાલી ચળ બહુ મીઠીઆવે તથી એ રોગવાળો પોતાને અંગે ખુબ વલુરીનાખે તે વખત તેને સારૂ લાગે પણ પછી બળતરા બળે તે લુખસ.

બીજી. ખુજલીના શરીરે હરેક જગોએ પ્રથમ ધોળા અને પછીથી પોળા ફોલ્લા થઈ તેમાં પરૂં ભરાય છે. માટે એ ખસવાળાને પ્રથમ કાચા દિવેલનો જુલાબ આપવો. ને તે પછી ઊનાબદાણા ૭ સાથરા રૂ૦ાા ભાર તથા સાકર રૂ૦ાા ભાર એ ત્રણે જણસને ઉકાળીને તેનું પાણી દરોજ પાવું, ને તેના શરીર ઉપર ગંધક બારીક વાટીને તેમાં મીઠું તલનું તેલ નાંખીને શરીર ઊપર ચોપડે તો લુખરજ મટે. અથવા મનસત રૂ૩ ભાર ખુબ ઝીણો કાજળ જેવો કરીને ગાયના ઘી શેર ૧) માં મેળવી ઉનું કરવું પછી એક વાસણમાં ટાહાડું પાણી ભરી તે ટહાડા પાણીના વાસણમાં પેલું ઉનું કરેલું નાંખી તે વાસણમાંથી તમામ પેલું ઘી લેઈ લુખરજના ધણીના શરીર ઉપર મસળે તો તમામ રોગ મટે. બીજું. ગંધક પૈસા રાા ભાર બાવચી પૈસા ૪) ભાર સંચળ પૈસા રાા ભાર એ ત્રણેને ઝીણું કરી ગાયના ઘી શેર ૧) માં મેળવી પછી દિવશ ૭ સુધી શરીર ઉપર મસળે તો એ રોગ મટી જશે. હવે સુકી લુખરજ વાળાને પ્રથમ હલકો જુલાબ આપવો પછી પારો રૂ ૧) ભાર ગંધક રૂ ૧) એ બેને ધંતુરાના પાંદડાના રસમાં મેળવી ખલ કરીને શરીર ઉપર મસળે તો લુખરજ મટી જશે. ત્રીજુ મોગરેલ તેલની અંદર લીંબુનો રસ નાંખી ચોપડે તો તેથી પણ ગુણ થશે. ચોથું--ઉંટીયો ગંધક હકતા બે સુધી મીઠા તેલમાં મેળવીને દરરોજ શરીર ઉપર મસળે તો લુખરજ મટે છે. પાંચમું-સુખડનું તેલ તોલો ૧) તથા કપુર તોલો ૧) વાટી તેમાં નાંખીને પછી લીંબુનો રસ તોલો ૧) નાંખી સરવે ભેળું કરી ચોપડે તો તરત મટી જશે. છઠ્ઠું આમળસારો ગંધકનો ભુકો માસો ૧) મધ અથવા સાકરના શીરા-

માં મળવી ખાવા, તે દિવશમાં બેવાર ખાય તો ફાયદા કારક છે. સાતમું-મજીઠ પૈસા ૨) ભાર સાકર પૈસા ૨) ભાર સુનામુખી પૈસા ૧) ભાર જીરૂં પૈસા ૧) ભાર એ સર વેને બારીક ખાંડી તેનાં પડીકાં છ કરવાં પછી સવારના પડીકું ૧ તથા સાંજના પડીકું ૧ ઉના પાણીમાં ફાકે તો તેથી ઝાડો સાફ આવશે. તેથી એ રોગ તરત મટી જશે.

પથરીનો ઉપાય.

જેને પથરીને. રોગ થયો હોય તેને પથરી આડી આવ્યાથી પેસાબ થતો નહી હોય તો તેણે નિચે પ્રમાણે કરવું.

મોહોટી હરડે, બેહેડાં, પાષણભેદ, ગરમાળો, ધમાસો, ધાણા, ગોખરૂ, કાકડીનાં બી, એ સરવે વસાણાં બરાબર વજને લેઇ ઓખરૂં કરી પાણીમાં ઉકાળવું. તે ખુબ ઉકળી રહે એટલે નિચે ઉતારી ગળીને એક બાટલીમાં ભરી મુકવું, પછી દરરોજ સવારે પીવેતો પથરી પલળીને તેનો ભૂકો થઇ ઝરી જશે તેથી સારૂ થશે. એ રોગવાળો તાજા મુળા ખાય તો વધારે ગુણદાયક છે.

બીજો ઉપાય—ટંકણખાર બારીક વાટી તેનો ભુકો ટાઢા પાણીમાં ફાકે તો પથરીના રાખની માફક ચુરેચુરા થઇ જાય પણ એ રોગવાળાને દ્ધ, ગોળ, મીઠાઇ, ઘી વિગરે ભારે ચીજ કાંઇ ખાવાદેવી નહી. ઉપરના ઉપાય કરતાં તફાવત ન પડે તો અંગ્રેજી ડાકટરી કાલેજમાં પાસ થએલા નામાંકિત ડાકટર પાશે ચીરાવી કહડાવી તેના હાથથી સારૂ કરાવવું

નાહાના બાળકની સંભાળ.

નાહાના બાળકની બધી વાતે ઘણી તપાસ રાખવી. એ તેના મા અને બાપનું કામ છે તેમાં પણ વધારે તપાસ માને રાખવાની છે. બાળકને ધાવણ સારૂ અને નિરોગી આવે તે સારૂ પોતે ખોરાક સાદો અને હલકો ખાવો ને તેને ધવરાવવાની ઘણી તજવીજ રાખવી, જ્યારે પુરૂષનો સંગ કરવાનો હોય ત્યારે આગળથી ધવરાવવું તેથી ફાયદો છે ને સંગ થયા પછી ધવરાવે તો બાળકને રોગ થાય છે. માટે તેની બે વરસની ઉમર થાય ત્યાં સુધી બહુ તપાસ રાખવી.

ધાવણા બાળકને ચાર પાંચ દિવશે સારૂં ચોખ્ખુ વિલાયતી દી વેલ મધમાં નાંખી ચટાડવું કે તેથી ઝાડો સાફ ખુલાસા બંધ આવે તેથી પેટ હલકું રહે.

૩ બાળકની માએ સારો અને હલકો ખોરાક ખાવો અને પંદર વીસ દાહાડે માફક આવે તેવો હલકો જુલાબ લેવો અને પોતે નાહી ધોઇ વસ્ત્ર સાફ રાખવાં તથા છોકરાને સુવાનાં ઘોડીયાં વિગરે સફાઈથી રાખવું તેથી બાલકના હકમાં વધારે ફાયદો થાય.

૪ બાળકની માને કોઇપણ પ્રકારની અડચણ પડવાથી ધાવણ ન આવતું હોય તો તે બાલકને બકરીનું દુધ લઇ તેમાં થોડું પાણી નાંખી તેમાં સાકર મેળવીને પાવું કે ભારે ન પડે એકલું દુધ ભારે પડે તેથી અવગુણ થાય માટે મેળવણી કરી પાવું અથવા ગાયનું ઘી ચોખ્ખું તેના ગજા માફક પાવું.

૫ બાળકને ઉને પાણીએ નવરાવવું પણ તે પાણી થોડું ઉનું કરવું કે તેથી સહી શકાય. તેને હમેશાં લુગડાં પેહેરાવી રાખવાં ને માથે બાલ રાખવા. કે તેથી તેના મસ્તકનું રક્ષણ થાય ને વળી મગજને ફાયદો થાય અને આગળ જતાં ઘણો અકલનો વધારો થાય.

૬ બાળકને તાવ આવે તો કરીયાતુ, કાળોછડ, જેઠીમધ એ ત્રણ ચીજને પાણીમાં ઘશીને તેમાં મધ મુકી પાવું.

૭ બાળકને દાંત તથા દાહાડ ઉગે છે ત્યારે ઘણું દરદ કરે છે, ઝાડો તથા ખાંસી થાય છે, તાવ આવે છે, માટે બાળકના મોહોડામાં આંગળાં ફેરવીને જોવું ને જે જગોએ પારો ફુલેલો માલમ પડે કે તેજ જગોએ માખણ ચોપડતા રેહેવું તેથી દાંત બાહાર જલદી નિકળે.

૮ બાળકને પેટમાં કરમ થાય ત્યારે પણ દરદ કરે છે. કપીલો તોલો ૦ાા વાયવડંગ તોલો ૦ાા એ બંનેને પાણીમાં ઘાટી તેમાં મધ મુકી પાવું એ રીતે ત્રણ દાહાડા પાવું.

૯ બાળકને રતવા થાયછે તેનો ઉપાય-ભોડાણી જોટાનાં પાંદડાંનો રસ કાઢીને ચાઠાં ઉપર લગાડે તો ચાઠાં મટે.

એ રીતે કહેલા કાયદા પ્રમાણે ચાલશે તો બાળકનું રક્ષણ સારી રીતે થશે.

लोढुं अथवा फराशी मारवानो उपाय.

કાનસે ઘસેલો લોઢાનો ભુકો આસડ કરવું હોય તે પ્રમાણે લઈને એક ચોખી બરણીમાં નાખીને તેમાં શેરડીનો સરકો ભુકા ઉપર બે આંગળ વધારે રહે તેમ નાખીને તેને મોઢે ઢાંકણું દેઈ માં બાંધીને એક ઠેકાણે ૧૪ દિવસ સુધી રાખીને પછી તેને સુકવીને ચોખા પથરના ખલમાં નાખી ખુબ બારીક વાટવો કે જે વાટવાથી કાળો કાજળ જેવો દેખાય એટલે તે ભુકો એક ગલાસમાં પાણી રેડી તે ઉપર ભભરાવીને થોડાક ચોખાના દાણા નાખવા તે જો ઉપર તેહુ વાનાં રહે તો તઈઆર થયું, નહીં તો કચાશ સમજવી. માટે ફરીથી એજ કરી તઈયાર કરવું ને ચોખા તથા દવા તરે ત્યારે તેને કામમાં લીધાથી નીચે મુજબ ફાયદા કરશે. અંદરનો સોજો, શરદી, દમ, હાંફણ, ઓને દસ્તાન ઘણું જતું હોય તે, પેશાબ ધોતી આમાં ટપકતો હોય તે, ધાત બગડેલી, બરોલી વીગેરેને મટાડેછે ને મરદી વધારેછે એ ખાવાનું વજન ૫ થી ૯૦ ઘઉંભારનું છે તે બબે કલાકને આંતરે પાંચ પાંચ ઘઉં ભાર લેવા અથવા આખા દહાડામાં ૯૦ ઘઉંભાર સુધી લેશે તોપણ ફાયદો કરશે અથવા ગોળિઓ કરવી હોય તો ઘઉંના મેંદામાં કરવી એ આસડને ઈંગ્રેજીમાં "કયારબોનેટ ઓફ આયર્ન" કરીને કહેછે.

त्रांबु तथा सोनुं मारवानो उपाय.

ચોખું ત્રાંબુ લઈને સોની પાસે તેનાં પાતળા કાગળ જેવાં પત્રાં કરાવવાં તે પતરામાંથી દરેક કડકો માસા ૩ ભાર કરાવવો તે બધા તઈઆર થાય એટલે પોતામાં મુકવા. જો ત્રાંબાના કડકા ટાંક ૧૦ ને વજને હોય તો પારો ટાંક ૨ અને ગંધક ટાંક ૪ એ બેઉને ખલમાં નાખી ઘુટવા તે જ્યારે ગંધકનો રંગ સિહા જેવો થાય ને પારો ગીરદીની માફક થાય ત્યારે તેમાંથી જરાક લઈને પોતામાં મુકવો તેના ઉપર એ

ક પતરૂ મુકવું ને પતરા ઊંપર દારૂ મુકવો ને તે પતરા ઉપર બીજું પતરૂ મુકવું એ રીતે તમામ પતરાં મુકયાં પછી ઓતાં ઉપર એક ઠીકરૂ મુકવું ત્યાર પછી અડાઇઆં ૧૦૦ જમીન ઉપર મુકી ચારે તરફથી અગ્નિ મુકી સળગાવવું, જ્યારે તે બળી રહે ત્યારે પેલો ઓતા બહાર કાઢીને તેમાંથી પતરાં કાઢી લેઇને ખલ કરવાં એટલે મારેલું શુધ ત્રાંબુ થશે. જેવો ફાયદો મારેલા પોલાદમાં (ગજવેલ) કહેલો છે તેમ મારેલું ત્રાંબુ પણ બરાબર હોય ને તે ખાવાની વીધી પ્રમાણે ખાઇ કુપરી પાળે તો મરદામી ખુબ વધારેછે.

સોનું પણ એજ રીતે મારેછે પણ તેથી નુકશાન પોહોચેછે પણ જો મુરદાશીંગથી મારે તો ઘણો ફાયદો આપેછે. મુરદાશીંગને રાતના વાશી પાણીમાં ઘસવી ને સોનાનાં પતરાં કરીને એક ઓતામાં ઘસેલી મુરદાશીંગ મુકીને તેમાં સોનાનાં પતરાં મુકી નીચે ઉપર અડાયાંનો દેવતા સળગાવી મુકવો તે બળી રહ્યા પછી ઓતો બહાર કહાડવો ને તેમાંથી મારેલું સોનું કહાડી લેવું.

સ્ત્રીને અધુરે મહિને બચ્ચું પડતું હોય તેનો ઉપાય.

સ્ત્રીને હમેલ રહ્યા પછી પેટમાં કોઈ પ્રકારનો રોગ થવાથી હમેલ છુટી પડેછે તેનો ઇલાજ—જે વરસમાં હમેલથી પેટ ખાલી હોય તે વરસમાં ઓસડ કરવું. પેહેલાં સખત જુલાબ આપવો ત્યાર પછી કેડકાલ રગનું લોહી લેવરાવે ત્યાર પછી નીચેનું ઓસડ કરવું.

મેંદી, રતાંજળી, કોસંબી, એલચી, મોથ, જીરૂં, કપુર અને કસતુરી એ સરવે જણસો એકઠી કરીને બારીક વાટીને ચણા બરાબર ગોળી કરવી તેમાંથી દરરોજ સવારે ગોળી ૧ તથા સાંજે ગોળી ૧ એ રીતે માસ બે સુધી ખાય તો સ્ત્રીને અધુરે માસે હમેલ પડે નહી પણ તેલ, મરચું, હિંગ આંબલી ને બીજી અવગુણ કરનારી ચીજો ખાવી નહી.

સ્ત્રીને મેહેવત ઘણી હોય તેનો ઉપાય.

જે સ્ત્રી જુવાન હોય ને પુરૂશ ઘરડો હોય તેથી સ્ત્રીને

ખુજલી ઘણી થતી હોય તેનો ઇલાજ. કપુર અને ટંકણખાર એક એક ટાંક પાનમાં મુકીને કેટલાએક હફતા સુધી આપે તો સેહેવત કમ થાય.

कमळमां सोजानो उपाय.

ઇસબગુલ તથા કંતાનનાં બીજ બરાબર વજને બારીક ખાંડી મધમાં મેળવી અંદર ચોપડે તો સોજો ઉતરી જાય અથવા હળદર ગાયના ઘીમાં ઘશીને ચોપડે તોપણ સોજો ઉતરી જાય.

गोखरूपाक.

ચણોઠી નંગ ૧ ગળોસત્વ પૈસા ૧ ભાર મોટા ગોખરૂ પૈસા ૩ ભાર સાકર શેર ૨ એ સરવે જણસો લાવીને સાકર વગર બીજી ત્રણ જણશોને બારીક ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરી દુધ શેર પાંચમાં પચાવીને તેનો દાણો પાડવો. પછી સાકર શેર બેની પાંચતારી ચાસણી કરીને તે દાણો તેમાં નાંખવો પછી જાયફળ, જાવંત્રી, એલચી, પસ્તાં, બદામ, ચારોળી વગેરે મસાલો નાંખીને તેને ઠારીને ચોસલાં પાડવાં પછી દરરોજ સવારમાં તોલો ૧॥ અથવા બે આશરે ખાયતો તેના ગુણે કરીને વૃદ્ધ માણસમાં જુવાન પુરૂશના જેવું બળ આવશે.

ओषडनुं तोल.

કોઇ ઠેકાણે રૂપિઆભાર લખ્યુંછે ને કોઇ ઠેકાણે તોલો લખ્યુંછે તે બેનો અરથ એકજ સમજવો. કુંપની શીકાનો એક રૂપિઓ તેનું નામજ તોલો સમજવો અને ટાંક લખ્યું છે તે કંપની પૈસા ભાર, તે ૯૨ ટાંકનો એક શેર થાય છે અને માસાનું જાણવું જે આઠ રતીનો એક માસો અથવા ૨॥ વાલનો માસો જાણવો એ રીતે સમજવું.

સમાપ્ત.

જાહેર ખબર.

આ ચોપડી નીચે લખેલે ઠેકાંણેથી વેચાથી મળશે.

નડીઆદ—કાગદી સાદકભાઇ ચોપડી વેચનાર.

સલુણમાં—બુકસેલર લલુ જેભાઇ.

વડોદરા—બુકસેલર દસરથ રાગોબા ઠા. રાવપરામાં.
બુકસેલર રણછોડ મોતીરામ.

ભરૂચ—બુકસેલર ફુલચંદ ખુબચંદ પાસેથી.

વલસાડ—બુકસેલર દ્વારકાંદાસ પરભુદાસ.

સુરતમાં—મેહેતાજી ફકીરભાઈ કાશીદાસ.
બુકસેલર કીકાભાઇ પરભુદાસ.
બુકસેલર મંચેરજી જમસેદજી.
બુકસેલર કરસનદાસ નારણદાસ.
બુકસેલર લલુભાઈ જમનાદાસ.
બુકસેલર ત્રીભોવનદાસ ગોપાળદાસ.

મુંબઈ—બુકસેલર સખારામ ભીકસેટ.
બુકસેલર બાળકૃષ્ણ લક્ષમણ.
બુકસેલર ભીગરી માણેક.
બુકસેલર દામોદાર ઇશ્વર.

વીરમગામ—બુકસેલર ભીખા નથુરામ.
બુકસેલર મુળશંકર લલુ.

વઢવાણ—બુકસેલર પ્રાણશંકર રામજી.
બુકસેલર રામા નાનજી.

લીંબડી—બુકસેલર છગન સંગજી.

ધાંગધરા—બુકસેલર નરશી જીવા ઠકર.

સાંમટી લેવી હોય તેમણે પોસ્ટપેડ કાગળ લખી ખુલાશો કરવો. નાટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહી. મુંબા-ઈમાં છાપેલાં સંસ્કૃત, હીંદુસ્તાની, ગુજરાતી, ડીક્સનેરીઓ, નાટકો, જૈનધરમનાં, તથા વૈષ્ણવધરમનાં, વારતાઓ, તથા ગ્રંથો, પેહેલેથી તે સાતમી સુધીના અરથ, તરજુમાઓ, અને વૈદકનાં પુસ્તકો વિગેરે બીજી ઘણી જાતનાં પુસ્તકો અમારી પાસેથી ઘણી સરસ છાપને સસતી કીમતે મળશે.

બુકસેલર જગજીવનદાસ દલપતરામ

ઠા. અમદાવાદમાં બાલેટનની હવેલીમાં.